

GÆLD

i FORANDRING

Dette temanummer bringer otte helt unikke bidrag, som gennem et fokus på gæld giver indblik i samfund og relationer i forandring. Artiklerne udfordrer den måde, vi ofte har tænkt og teoretiseret gæld på, ved at sætte fokus på gæld som en både ustabil og uforudsigelig social kontrakt, hvor ændringerne i gældsrelationerne også skaber ustabilitet i de menneskelige relationer. Artiklerne udfolder, hvordan gæld er fundamentalt for livsbetingelser og forandringsprocesser. De undersøger gæld blandt rumænske flaske-samlere i Danmark, indbyggere i en kinesisk spøgelsesby, beboere i en ghetto i Brasilien, landsbyboere og ånder i Madagaskar, jordejere i Uganda, nigerianske sexarbejdere i Europa, daglejere i Indien, og senegalesiske souvenirsælgere på Kap Verde.

Gæld er ikke bare penge, vi skylder banken. Klassiske antropologiske studier af gaver og reciprocitet har synliggjort, hvordan gæld også kan være knyttet til udvekslingen af både fysiske objekter og metafysiske løfter mellem mennesker og ånder. Selvom gæld ikke nødvendigvis har været et centralt analytisk begreb, så er det et vigtigt element i Mauss og Malinowskis teorier om gaveudveksling, som ikke alene har været grundlaget for forståelsen af prækapitalistisk økonomi, men mere bredt for dannelsen og opretholdelsen af samfund baseret på sociale kontrakter. Det at skyldte nogen noget skaber og opretholder relationer mellem mennesker og grupper.

af **STINE SIMONSEN PURI**
og **MARIE KOLLING**

I vores brug af ordet gæld lægger vi i dette temanummer ikke desto mindre op til analyser af etnografiske fænomener i en kontekst,

hvor udveksling og reciprocitet som oftest har et monetært aspekt ved eksempelvis at være integreret i formelle kreditinstitutioner. I denne mere moderne kontekst er det dog vigtigt at lægge mærke til – med baggrund i den klassiske antropologi – hvordan gæld på den ene side kan eksistere som penge, og på den anden som ting, som eksempelvis biler, eller som forskellige former for forpligtigelser overfor mennesker eller ånder. I sammenhæng med dette kan det ses, hvordan formel gæld, som man kan stifte via en bank, ofte er forbundet med uformel gæld, der kan stiftes via 'lånehajer' eller familie, venner og bekendte.

Gældsrelationerne, som beskrives i dette temanummer, er ikke funderet i fasttømrede sociale konstellationer, men opstår som del af forandringsprocesser, ofte abrupte, som rykker mennesker ud af deres vante plads i samfundet, hvad enten det er grundet en fysisk flytten sig - fra hjemland eller bolig - eller omfattende økonomiske forandringer grundet markedsudsving eller politisk indgriben. Artiklerne udfolder gæld som et fænomen, som ikke bringer eller stiler efter stabilitet i relationer, som den klassiske litteratur ofte lægger vægt på, men derimod i høj grad medfører ustabilitet og usikkerhed i menneskers liv.

En del af denne ustabilitet er forbundet med, at

gæld ikke nødvendigvis er noget, der eksisterer mellem fastlagte parter men i krydsfeltet mellem formel og uformel økonomi og nogle gange på tværs af landegrænser. Den klassiske udvekslingsteori ville sige, at gæld udspiller sig i et kredsløb, hvor den er udtryk for en bevægelse mellem A og B eller, i større systemer, fra B videre til C og derfra på en eller anden måde tilbage til A. Men gæld kan ikke sættes på en formel. Der er nærmere tale om, at gælden forandrer sig i processen, og desuden bliver gæld ikke nødvendigvis betalt tilbage, som flere af artiklerne viser. Gælden kan forandres som del af ændrede relationer mellem debitor og kreditor, eller af udefrakommende større forandringsprocesser som økonomiske opsving eller nedture, klimaforandringer, migrationspolitik og pengepolitik. Samtidig kan forandringer i gælden tilføje et element af uforudsigelighed til gældens konsekvenser og fremtidsudsigter, der kan forstærke den usikkerhed, der i første omgang motiverede folk til at stifte gæld. Ikke alene viser artiklerne, at gæld er i forandring, men også at gæld forandrer.

Selvom lån, via formelle finansielle institutioner, i dag ses som essentielt for både økonomisk vækst og finansiell inklusion verden over, udfolder flere af artiklerne i dette temanummer gældens sociale slagside – både for dem der inkluderes og dem der ekskluderes fra den formelle låneindustri. Artiklerne sætter på den ene side fokus på, hvad der driver folk til at tage eller give lån under forskellige – ofte vanskelige – økonomiske og historiske omstændigheder, og på den anden side de vidtrækkende konsekvenser disse lån kan have blandt forskellige befolkningsgrupper, hvilket kommer til udtryk i både desperation og håb, omsorg og udnyttelse.

Mette Lind Kusks og Marie Kollings bidrag peger begge på forandringer i de nære relationer som følger af finansiell inklusion. Mette Lind Kusk illustrerer gennem en tegneserie efterfulgt af uddybende kommentarer, hvordan et individuelt banklån i Uganda, der stiftes i familiens jord, skaber konflikter indenfor familien og udfordrer traditionelle opfattelser af moral og kollektivt ejerskab. Marie Kollings artikel tegner et billede af, hvordan udvidet adgang til forbrugerkredit i Brasilien ikke blot skaber nye muligheder, men også nye problemer for beboere i en fattig bydel. Kredit kan gives videre mellem familiemedlemmer og naboer, og derved opstår der komplicerede gældsrelationer, der har karakter

af både omsorg og udnyttelse.

Når fattige brasilianere optager forbrugslån, skabes der ikke bare uro i de nære relationer, men de forbindes med en global økonomi, hvor banker og virksomheder over landegrænser er forbundet via gæld. Også i den uformelle sektor er der forbindelser over landegrænser, for eksempel ved migration, som muliggøres via lån, hvormed der opstår nye transnationale gældsrelationer. Sine Plambechs artikel beskriver, hvordan nigerianske kvinder rejser til Europa i ønsket om at give sig selv og deres familie en bedre fremtid. De stifter gæld i forbindelse med rejsen, der fastholder dem som *gældsbundne* sexarbejdere i Europa. Gælden, de høje renter og udgifter under opholdet nærmest umuliggør at kvinderne formår at gøre sig uafhængige af deres arbejdsgiver. Men alligevel formår de ofte at sende penge hjem. For de unge migranter fra Vestafrika, som er havnet på Kap Verde på vej til Europa, er forholdene omkring migrationen ifølge Rikke Flodin præget af en social gæld til deres forældre, som forventer, at de påtager sig forsørgerrollen i familien. Blandt andet på grund af høj arbejdsløshed kan migrationen til Europa derfor synes en nødvendighed for at kunne imødekomme denne gæld. Da gælden i form af forventninger til økonomiske forsørgelse dog ofte ikke kan indfris, kan det ende med, at kontakten med familien lider skade i form af løgn og fortielser. I begge tilfælde synes det næsten umuligt at komme ud af gæld, hvad enten den er moralsk eller økonomisk funderet.

Dette gælder også for en tredje gruppe af migranter; romaer fra Rumænien. De kommer periodisk til Danmark for at klunse og samle flasker i forsøget på at tilbagebetale noget af den højtforrentede gæld, de hvert år opbygger i vinterhalvåret i Rumænien for at overleve. Selv forud for gælden, der stiftes i forbindelse med udgifter til rejsen til Danmark, lever de i en situation, Camilla Ravnøl betegner som *livsgæld*, hvor de ikke forventer nogensinde at blive gældsfri. Disse tre artikler omhandler migration giver et rørende indblik i livet på bunden af samfundet og gældens dobbeltsidige karakter som både muliggørende og fastlåsende anledning til håb og håbløshed.

Migration er et eksempel på gennemgribende forandringer i livsforhold foranlediget af individuelle, og i mange tilfælde nødvendige, valg, som skaber nye gældsforhold og relationer. Andre gennemgri-

bende forandringer kommer i højere grad udefra. Michael Ulfstjernes artikel, som omhandler det uformelle lånemarked i forbindelse med et spekulativ byggeboom i en by i Kina, bringer indblik i, hvordan et crash i byggeindustrien kan vende op og ned på hvem, der overhovedet kan anses for at være i gæld. Artiklen viser, hvordan almindelige borgere ved at tilbyde privatlån til spekulanter i byggebranchen fik mulighed for at tage del i opsvinget gennem indtjening på høje renter. Da markedet crashede stod de dog selv tilbage med en slags gæld, på grund af umuligheden i at tilbagekræve lån. I Atreyee Sens artikel får vi også indblik i en pludselig vending i magtrelationer i forbindelse med gennemgribende økonomiske omvæltninger i Indien. Hvor løsarbejdere i den indiske slum ofte står i gæld til deres arbejdsgiver blandt andet på grund af forudbetalt løn og lån, blev dette vendt på hovedet i 2016, da regeringen annullerede pengesedlers værdi som forsøg på at komme sort økonomi til livs. Dette resulterede i, at arbejdsgivere blev afhængige af, at arbejderne arbejdede gratis i en periode, hvor de ikke havde penge til at udbetale løn, hvilket betød, at arbejdsgiverne stod i både økonomisk og moralsk gæld til deres arbejdere. Derigennem opnåede arbejderne en anerkendelse, de ikke havde fået før.

For Anders Norges artikel er de udefrakommende forandringer mere gradvise. Hans artikel adskiller sig både ved at indbringe klima som kontekst og ånder som agenter. Her ser vi, hvordan klimaforandringer og overgang til kapitalistisk produktion er med til at destabilisere leveforholdene i et lokalsamfund i Madagaskar, hvor man traditionelt har stillet ånderne gaver i udsigt til gengæld for hjælp. Men netop på grund af de usikre forhold vægrer mange sig mod at stifte gæld til ånderne, fordi de ikke længere kan være sikre på at kunne indfri løfteofrene – og som artiklen viser kan uindfrie løfter have fatale konsekvenser. Derved er klimaforandringer og socioøkonomiske forandringer med til at skabe nye former for gæld og relationer til det overnaturlige.

Studiet af gæld i en moderne kontekst udfolder kompleksiteten i nutidens økonomi og viser, hvordan menneskets livsbetingelser er forbundet med samfund i forandring, præget af øget mobilitet, postindustriell kapitalisme og klimaforandringer. Her viser migration sig for flere som en mulighed for at håndtere gæld og behovet for at forsørge sin familie, mens det

resulterer i stiftelsen af nye former for gæld. Samtidig åbner udvidelsen af den finansielle sektor gennem såkaldt finansiell inklusion af fattige borgere for nye muligheder for at opnå kredit og stifte gæld. Dette kommer til udtryk både i adgang til formelle lån og de problemer i de tætte relationer, der kan medfølge, og i at flere og flere deltager direkte eller indirekte i spillet om gevinster i markeder for spekulation, som i lang udstrækning bygger på kredit.

Hvor nogle ændringer af gældsrelationer er forbundet med mere gradvise forandringer, og andre med periodiske udsving i økonomi, viser de fleste sig i pludselige ændringer, som vender op og ned på alting, hvad enten det drejer sig om et opbrud med ens hjemland, en markedsboble der springer, eller et politisk indgreb i penges værdi. Artiklerne viser, hvordan sådanne pludselige forandringer gør, at normerne for reciprocitet ændres eller endda sættes helt ud af spil. I sidste ende skaber ændringerne i gældsrelationerne således også ændringer og ustabilitet i de menneskelige relationer.

Nummeret afsluttes med to artikler uden for temaet Gæld. Kasper Pape Helligsøe beretter fra sit feltarbejde i Boulder, Colorado, hvor han bogstaveligt talt har fulgt i hælene på "folk der godt kan lide at løbe langt i høje bjerge", som han skriver, og for hvem dette område er et mekka. Ved at løbe med disse folk samt snakke med dem på cafeerne nede i byen, finder Helligsøe ud af, at det de løber efter er deres autentiske selv, for "i bjergene kan man ikke lyve", som artiklen hedder. Det kan man til gengæld i skønlitteratur, men hvad der er løgn og sandhed er ikke altid til at afgøre. Netop det kan måske give både frihed og andre indsigter. I al fald droppede den prisbelønnede forfatter Hanne Højgaard Viemose i sin tid sine antropologistudier til fordel for en skønlitterær karriere, der med foreløbigt tre bøger og en fjerde på vej er blevet betegnet som et væsentligt bidrag inden for de senere års såkaldte autofiktion, hvor selvbiografiske og fiktive elementer blandes. Overvejelserne over, og ikke mindst eksperimenterne udi dette var rammen for Viemoses festtale til Dansk Etnografisk Forenings Formidlingsprisfest i oktober 2017. Nummerets sidste artikel er et uddrag af denne tale og kan give stof til eftertanke – og til nye eksperimenter – om forholdet mellem akademisk og litterær skrivestil. ■

God læselyst!



LIVSGÆLD

ET ETNOGRAFISK STUDIE AF GÆLD BLANDT FATTIGE ROMA FAMILIER

Denne artikel handler om gæld blandt fattige roma-familier i Rumænien, hvoraf en eller flere familiemedlemmer samler flasker på gaden i København. Det belyses, hvordan familierne ikke forestiller sig nogensinde at blive gældsfri. Derimod søger de at opnå en form for indflydelse over det, som jeg i artiklen betegner som "livsgæld" – en situation, hvor gæld er et centralt og vedvarende element i husstandens økonomi.

af CAMILLA IDA RAVNBØL

Der er trangt i det faldefærdige etværelses hus, som ligger i udkanten af en by i Rumænien. Røgen, fra den utætte brændeovn, siver ind i rummet og får øjnene til at løbe i vand. På en slidt sofa sidder Matei, mens hans kone Andreea sidder på familiens eneste seng og ammer sønnen Ionel. Andreea har ikke meget mælk i brystet, og efter et par minutter hopper Ionel ned fra hendes skød. Han har opdaget, at søsteren Diana har fået et stykke slik af en nabo. Diana og Ionel skændes om slikket, som til sidst havner på det støvede jordgulv. De samler det op, børster det af og deler det mellem sig. Matei kigger på børnene og forklarer: "De er sultne, fordi vi ikke har fået noget at spise i dag. Det er ofte, at vi ikke har råd til at spise og børne-

ne er sultne. Det knuser mit hjerte. Jeg er en fattig mand, men børnene er min rigdom". Matei smiler og tager børnene op på sit skød. De slår ham blidt på hovedet, vrister sig fri fra hans favntag, og de griner alle tre. Derefter henter Matei et papir frem fra skabet. Han forklarer, at han har optaget et lån hos et privat lånefirma med en rentesats på 70%. På papiret står der, at Matei har lånt 500 Rumænske LEI/800 DKK og forpligtiger sig til at tilbagebetale 850 LEI/1380 DKK inden for en måned. Matei forklarer, at det er det dumme, han længe har gjort, at datoen for længst er overskredet, og at gælden nu er meget højere end 850 LEI, men at han var desperat, fordi børnene var sultne. Han kunne ikke låne flere penge fra pengeudlånerne i

lokalsamfundet, hvor de bor, fordi han allerede skylder dem for mange penge. "Desuden tager de lige så høje renter", konkluderer Matei: "mellem 30-70% - jo mere desperat du er jo højere sætter de renten". Pludselig banker det på døren, og en ældre kvindes stemme høres udefra. Kvinden råber, at familien skylder hende 200 LEI/320 DKKR. Det er hverken første eller sidste gang, at familien oplever et sådant besøg, mens jeg er på besøg hos dem. Børnene leger uanfægtet videre, men Andreea sukker og ser ned i jorden. Matei kigger på døren. Han forklarer, at det netop er på grund af deres gæld og desperation efter penge til mad, at han har besluttet sig for at tage tilbage til Danmark for at samle flasker igen, også selvom det stadig er vinter, og indtægten fra flaskesamling derfor vil være lav.

Denne artikel handler om gæld blandt fattige roma-familier i Rumænien, hvoraf en eller flere familiemedlemmer jævnligt opholder sig i Danmark og samler flasker på gaden i København. Artiklen belyser familiernes økonomiske strategier, og hvordan de ikke forestiller sig på noget tidspunkt at blive gældsfri. Opholdet i Danmark handler ikke om at komme gælden til livs, men derimod om at familierne forsøger at opnå en form for indflydelse over det, som jeg i artiklen betegner som "livsgæld" – en situation, hvor gæld er et centralt og vedvarende element i husstandens økonomi.

Artiklen bygger på 13 måneders feltarbejde med 40 rumænske kvinder og mænd, som har romabaggrund, i perioden januar 2014 til september 2015 samt september til slutningen af november 2016. Jeg fulgte dem i deres hverdag på gaden i København, og når de vendte hjem til Rumænien for at tilbringe tid med deres børn. Størstedelen af mine informanter bor i den samme bydel i udkanten af en større by i Rumænien. Bydelen minder mest af alt om et lokalsamfund, da alle indbyggerne kender hinanden, og mange er beslægtede. Indbyggerne refererer også til området, som *tigania*, hvilket bedst oversættes til roma-lokalsamfund på dansk. Derfor vælger jeg betegnelsen "roma-lokalsamfund" da jeg anonymiserer mine informanter og den by i Rumænien, hvor de bor. Artiklen følger en lille familie bestående af faderen Matei (26 år), moderen Andreea (25 år) og børnene Diana (4 år) og Ionel (2 år) og belyser mere generelle problemstillinger blandt mine informanter ud fra deres konkrete eksempel.

Sammensatte hustandsøkonomier

Studier viser, at romaer er blandt de fattigste i Europa og samtidig også den mest diskriminerede etniske minoritetsgruppe, hvilket har indflydelse på deres adgang til en række rettigheder og muligheder. Ifølge en EU-rapport fra 2016 lever 70 % af romaerne i Rumænien eksempelvis under fattigdomsgrænsen, og 64 % af unge romaer (16-24 år) er arbejdsløse og står udenfor uddannelsessystemet. Indbyggerne i lokalsamfundet, hvor Matei og Andreea bor, udgør et eksempel på sådanne forhold. Størstedelen er arbejdsløse og har begrænsede muligheder for at komme ind på arbejdsmarkedet grundet fattigdom og manglende uddannelse, som også er knyttet til en generel problematik i Rumænien med omfattende diskriminering af romaer. Visse familier i lokalsamfundet bor som Matei og Andreea i ekstrem fattigdom. Deres huse er faldefærdige og minder mest af alt om små skure, uden gulvbelægning og med utætte tage. De har ingen adgang til rindende vand, og familierne har ikke råd til flere daglige måltider mad, til vintertøj eller til at sende børnene i skole med madpakker og skolemateriale. Størstedelen af indbyggerne i lokalsamfundet lever i fattigdom, men ikke i ekstrem fattigdom. De har også små huse, men dog adgang til rindende vand og elektricitet. De har råd til daglige måltider mad og til skoleudstyr. Dog har disse familier som oftest ikke råd til større og uforudsete udgifter, såsom sundhedsudgifter, der ikke er gratis, hvis man som mine informanter ikke har en sygeforsikring. De har også begrænsede muligheder for at afbetale al deres gæld, hvilket jeg om lidt vender tilbage til.

De fleste familier har et eller flere familiemedlemmer, som arbejder dele af året i udlandet. Matei rejser alene, fordi Andreea må blive hjemme og passe på Ionel og Diana, men i de fleste andre familier rejser begge forældre til Danmark, mens børnene passes af ældre slægtninge. Mange rejser til Danmark, og nogle erhverver sig primært ved flaskesamling samt opsamling af storskrald (klunseri) i baggårde i København. De klunsede ting videresælges på loppemarkeder i Rumænien. Indtægten for flaskesamling er typisk 300-400 DKK for en 19 timers arbejdsdag (kl. 10-05); vel at mærke i sommerperioden, hvor vejret og offentlige udenørsarrangementer tilskynder, at der konsumeres drikkevarer udendørs. Indtægten på flaskesamling falder betydeligt om vinteren – nogle gange helt



Roma lokalsamfundet ligger i udkanten af en større by, omkranset af faldefærdige forladte fabrikker fra den kommunistiske periode.

ned til 7 DKK om dagen. Familier som Matei og Andreea forsøger at sammensætte en hustandsøkonomi, hvori indtægter fra flaskesamling kombineres med indtægter fra storskrald oprindeligt klunset i Danmark. Brugt tøj, legetøj, mobilopladere, og gammelt isenkram får et nyt liv og en potentiel værdi på loppemarkedet i Rumænien, og det er ofte de familiemedlemmer, som bliver hjemme, som varetager dette salg. Derudover modtager de fleste familier børnepenge, som i Matei og Andreeas tilfælde udgør 240 LEI/390 DKK om måneden. Om vinteren opsøger Matei daglejertjanser i byen i Rumænien som for eksempel at hugge brænde, og tjener typisk 20 LEI/25 DKK på sådan en arbejdsdag. Andre familier, som jeg fulgte under mit feltarbejde, tilbringer dele af vinteren som tiggere eller som uformelle arbejdere på gårde og fabrikker i henholdsvis Sverige, Frankrig, Italien og Spanien.

De forskellige indtægtskilder beskrevet i ovenstående er små og som oftest upålidelige, da familierne ikke med sikkerhed kan vide, hvor meget de vil tjene på flasker og storskrald og ej heller på tig-

geri i andre lande i Europa. Indtægterne er sæsonbestemte, hvor sommeren er mere lukrativ sammenlignet med vinteren, hvor de fleste familier, ligesom Matei og Andreea, oplever en desperation over ikke at altid kunne brødføde deres børn. Derfor oparbejder de fleste familier i lokalsamfundet gæld for at dække udgifter til basisbehov, som for eksempel mad, varme (brænde til opvarmning af brændeovnen), elektricitet og vintertøj til børnene.

Matei føler sig, som de fleste andre i lokalsamfundet, nødsaget til at rejse ud for at tjene penge til familiens forbrug, men i høj grad også for at tjene penge til at afbetale på familiens gæld, som vokser hastigt grundet de høje rentesatser. Mateis situation er derfor et ud af utallige eksempler som belyser, hvordan gæld i roma-lokalsamfundet ikke primært forårsages af migration, som andre migrationsstudier beskriver det. Eksempelvis belyser antropologen Sine Plambech, hvordan de nigerianske kvinder, som hun følger på rejsen til Europa, oparbejder en omfattende gæld for at dække udgifterne for deres rejse. I modsætning hertil har mine informanter allere-



At sove på gaden.

de en stor gældsbyrde forud for deres rejse, som netop er med til at tilskynde udrejsen, da de har brug for en indtjening for at afbetale på deres gæld. For at finansiere rejsen skal Matei, ligesom de fleste andre som rejser ud, dog optage yderligere lån, som i hans tilfælde består af en busbillet til Danmark til 120 Euro. På den måde eksisterer gælden forud for afrejsen, men samtidig bliver gældsbyrden og migrationsincitamentet på sigt også gensidigt forstærkende.

Livsgæld eller gældsfrihed?

Med afsæt i antropologen Gustav Peebles arbejde om gæld og kredit, argumenterer antropologen Chris Gregory for, at gæld og kredit skal forstås ud fra et tidsligt perspektiv. Hvor kredit henviser til muligheden for at forbruge penge i en potentiel fremtid, så omdannes kredit til gæld i det øjeblik den indfries samt i tiden derefter. Kredit indeholder dermed både et aspekt af potentielle økonomiske muligheder i en fremtid, samt et aspekt af økonomisk gældsbyrde i nutid og fortid. Et empirisk eksempel på dette er, når Andreea køber mad på kredit i den lokale købmandsbutik (*iau mancare pe-datorie*). Gæld kaldes *datorie* og kredit kaldes, *pe-datorie*, som betyder "på-gæld" direkte oversat fra rumænsk. Forud for indkøbet figurerer kreditten som en potentiel mulighed for at indkøbe mad,

men i det øjeblik Andreea forlader butikken, er kreditten omdannet til gæld optaget for madvarer, som vil stige efterfølgende, og indtil den afbetales. For Matei og Andreea er det potentialet i det fremtidige forbrug, som bærer familiens økonomi i visse perioder. De er afhængige af kredit for at indkøbe tøj, mad, betale regninger og også rejse ud for at indtjene penge. På paradoksalt vis udgør gæld den mest stabile komponent i deres husstandsøkonomi. Sammenlignet med andre upålidelige indtægtskilder, såsom flaskesamling, tiggeri og klunseri, hvor familierne aldrig kan vide sig sikre på beløbene, de kommer til at tjene, så er gæld i sin fremtidige form (kredit) det nærmeste, familierne kommer på en indtægtskilde, som de kan planlægge ud fra. De ved at pengeudlånerne har en interesse i at udstede lån, grundet de høje renter, såfremt de opfylder pengeudlånerens lånekriterier. Disse kriterier vender jeg tilbage til i sidste afsnit.

Matei og Andreea optager kontinuerligt nye lån til at dække udgifter og til at tilbagebetale lån af ældre dato. Da de lokale pengeudlånerne, som de kalder for *cămătari* på rumænsk, på et tidspunkt afviser at udstede flere lån, henvender Matei sig i stedet til et privat pengeudlånsfirma. Matei forklarer dog senere, at lånefirmaet til slut indberetter hans manglende gældafbetaling til de sociale myn-



Gamle barnevogne bruges til at transportere personlige ejendele og pantflasker.

digheder, som stopper familiens udbetaling af børnepenge. Matei og Andreeas eksempel er et ud af utallige, som belyser hvordan mine informanternes husstandsøkonomi konfigureres omkring gæld. Et andet eksempel er Ioana og Dragos, som en sen aften fortæller om de forskellige lån, som de afbetaler på ved at samle flasker i København. Et lån betaler for rejsen til Danmark, et andet for børnenes udgifter derhjemme og et tredje er optaget som afbetaling på anden gæld af ældre dato. Ioana ser frem for sig og siger: "jeg er træt af at arbejde så hårdt for penge, som jeg aldrig ser".

Gæld kan dermed siges både at fungere som en økonomisk strategi til at sikre familiernes overlevelse samtidig med, at den tynger familiens økonomiske råderum. I den forbindelse lader det ikke til, at hverken Matei og Andreea eller andre familier, som lever under lignende fattige vilkår, på noget tidspunkt forestiller sig at blive gældsfri. Gæld fremstår ikke som en midlertidig løsning på et akut opstået behov, men derimod som en permanent foranstaltning der imødekommer et konstant akut problem med mangel på mad, tøj og andre basisnødvendigheder. Nye indkomster, hvad enten de erhverves via flaskesamling eller som kredit i sin fremtidige form, forbruges delvist på gældsafbetaling og delvist på at dække familiernes basisbehov, uden

dog på noget tidspunkt fuldt ud at dække nogle af disse udgifter. Det handler derfor for disse familier ikke om at blive gælden kvit, men nærmere om at få mest mulig indflydelse på deres gældsbyrde og gældsrelationer. Udfordringen er at afbetale tilstrækkeligt på gælden, således at huset ikke tvangs-overtages af en pengeudlåner, eller at private pengeudlånsfirmaer ikke hindrer udbetalingen af børnepengene, som udgør en vigtig del af familiens økonomi. Livet består på den måde af perioder på sultegrænsen og perioder med mere stabilitet, men aldrig uden gæld. Det er denne situation, som jeg definerer som livsgæld - en situation hvor gæld udgør en et centralt og vedvarende element i familiens husstandsøkonomi. Matei og Andreeas børn, Diana og Ionel, vokser op uden nogensinde at have oplevet gæld som andet end en central del af deres livsvilkår. De har lært fra en tidlig alder, hvordan de skal håndtere pengeudlånerne, og hvordan man (over)lever perioder med uoverkommelig gæld, som når det hele tiden banker på døren, hvor diverse pengeudlånerne kræver deres penge tilbagebetalt samtidig med, at de oplever at gå sultne i seng. Livsgæld er dermed såvel kontinuerligt som generationelt. Det er en gæld, som man fødes ind i og som man dør med, omend gældens omfang og konsekvenser varierer over tid.

Sociale gældsrelationer: "pengene rejser direkte ned i lommerne"

For yderligere at forstå, hvordan livsgæld opstår, er det nødvendigt også at se på de sociale relationer, som den opstår i, deriblandt relationerne til pengeudlånerne. I et studie blandt unge mænd i Ulaanbaatar i Mongoliet beskriver antropologen Morten Axel Pedersen, hvordan de optager lån hos pengeudlånerne, men i mange tilfælde undlader at tilbagebetale disse lån ved at forlade deres hjem og genetablere sig i udkanten af byen, hvor pengeudlånerne har svært ved at finde dem. En sådan strategi for at undlade at afbetale på gæld er ikke mulig for Matei og Andreea og heller ikke for andre af mine informanter i lokalsamfundet. På trods af at de er unge, så er de også forældre og må efterlade børnene i Rumænien, når de rejser ud og arbejder. De har ikke mulighed for at tage børnene med på rejsen til Danmark, da de ved at de sociale myndigheder ikke tillader, at børn lever og sover på gaden, som mine informanter som oftest gør under op-



Om morgenen pakkes de personlige ejendele sammen og gemmes rundt omkring i byen.

holdet i Danmark. De unge forældre er derfor afhængige af sociale netværk i lokalsamfundet, såsom familiemedlemmer eller nære venner, som kan passe børnene, når de rejser væk. Desuden begrænses mulighederne for at flytte også af familiernes fattigdom, samt af den omfattende diskriminering, som romaer oplever i deres adgang til boligmarkedet i Rumænien.

Dertil kommer, at det er vigtigt at forstå forholdet til de lokale pengeudlånere som et ambivalent afhængighedsforhold. Selvom mine informanter, som Matei, er bevidste om de ågerrenter, som pengeudlånere ofte kræver og deres manglende forståelse for familiernes desperation, så omtaler de ofte de lokale *cămătari* som "de eneste som vil hjælpe os". Ingen af mine informanter har adgang til det formelle banksystem og har derfor ikke mulighed for at få banklån eller kredittkort. Til forskel fra pengeudlånsfirmaet så har lokalsamfundets *cămătari* ikke mulighed for at inddrage gæld via de sociale myndigheder, da de opererer på et uformelt marked. Derfor er det som oftest en fordel at låne via de lokale *cămătari*, fordi familierne ikke risikerer at miste børnepengene. Pengeudlånerne er ofte også ejere af de lokale fødevarerbutikker, hvor mange køber på kredit og derfor skylder Andreea og Matei, og mange andre familier, samme pengeudlåner flere former for pengebeløb optaget enten som direkte lån eller som kredit ved indkøb af madvarer på klods ("på-gæld" på rumænsk). Pengeudlånerne er dermed del af et socialt netværk, omend et meget uligevægtigt et af slagsen, og er familiernes eneste mulighed for potentielt pengeforbrug, når andre døre er lukkede.

Pengeudlånerens garanti for at lånene tilbagebetales udgøres af forskellige forhold. Chris Gregory beskriver, hvordan kredit først skal anmodes om, før at den kan eksistere som et fremtidigt potentiale for forbrug. Det er netop handlingen at *anmode* om lån, som er afgørende for mine informanter, og som afhænger af, hvorvidt pengeudlåneren kender dem og har erfaret, at de tidligere har tilbagebetalt til tiden. Eller som en kvinde, Corina, beskriver det, så kan en person med en tidligere lånehistorik *anmode* om et lån ved at sige: "giv mig et 100 LEI, og jeg tilbagebetaler med renter", mens en person uden tidligere lånehistorik kun kan bede om et lån ved at sige: "har du 100 LEI, som du kan låne mig?" Corina forklarer, at en *anmodning* ("giv mig") er

meget stærkere end at bede om et lån ("har du."), som sjældnere vil blive afvist af en pengeudlåner. Dermed fungerer en tidligere lånehistorik som en form for lånegaranti, mens de personer, som pengeudlåneren ikke er bekendt med fra tidligere, skal stille en materiel lånegaranti (for eksempel et arvestykke) eller deres ID-kort. Med andre ord er en tidligere lånehistorik afgørende for de fattige familier, som ikke har midler at stille i lånegaranti, og som er afhængige af deres ID-kort for at rejse til for eksempel Danmark. I yderste instans presser pengeudlånerne deres klienter til at tilbagebetale lån med advarsler om at fratage dem deres bolig, hvilket skete for en af mine informanter, da hun overskred betalingsdatoen betydeligt. Disse eksempler understreger, at gældsrelationerne bygger på en præmis af socialt bekendtskab hvilket begrænser familierne i at rejse væk og blive anonyme i storbyen, da de i så fald ville afskære sig muligheden for fremtidige lån. Deres muligheder for lån betinges af, at de bliver boende i lokalsamfundet og afbetaler gradvist på deres lån.

Livsgæld i et bredere perspektiv

Morten Axel Pedersen argumenterer for, at gældsrelationerne, som de unge mænd i Ulaanbaatar indgår, skal forstås i lyset af sociale og økonomiske forandringer i overgangen til et markeds kapitalistisk samfund. Et sådant blik kan med rette anlægges på den situation, som Matei og Andreea og mine andre informanter befinder sig i. Overgangen til markeds kapitalisme efter socialismens ophør i 1989 har medført en stigende synlig social og økonomisk ulighed i Rumænien, som også er synlig i de fattige roma-samfund. De lokale pengeudlånere står i kontrast til de fattige familier, som har livsgæld. De er naboer og i nogle tilfælde også familiemedlemmer, men de bor i mere velstillede huse, og mange har tæt forbindelse til den politiske elite i Rumænien. De har ikke gæld, men derimod muligheder for at akkumulere kapital og for at udlåne dele af denne og dermed øge deres indtjening. Familier som Matei og Andreea er ikke kun bevidste om den markante forskel på rig og fattig generelt i Rumænien og inden for deres eget lokalsamfund, men også på det paradoks der ligger til grund for denne ulighed. Imens de selv forsøger at brødføde familien på lovlig vis, ved at samle flasker og sælge skrot, så betvivler de lovligheden af pengeudlånerens rigdom.

Studier af korruption i Rumænien har påpeget svind og misbrug af EU-midler, og det er netop en sådan kritik, som mine informanter retter mod flere af de lokale *cămătari*. De påpeger, at de er aktive i politiske partier, i embedsværket, eller på anden vis er involverede i større EU-projekter, men at de økonomiske midler fra disse aktiviteter ikke går til lokalsamfundet. Mine informanter gestikulerer som regel med armene, når de retter denne kritik mod Rumæniens politiske og økonomiske elite og imiterer en hånd, som stjæler en pengepung. "Pengene er rejst direkte ned i deres egne lommer", konkluderer de.

Livsgæld skal derfor også forstås som et udtryk for de sociale præmisser, som de fattige roma-familier lever under, hvori social eksklusion, fattigdom og omfattende korruption er centralt i deres forståelse af forholdet til omverden. Forhold hvori de ikke forventer at den store forandring vil finde sted, hverken umiddelbart eller på sigt, men hvor de nærmere oplever situationen som konstant forværende. Livsgæld er ikke en midlertidig løsning, men et vedvarende økonomisk livsvilkår for en gruppe af mennesker, som lever på kanten af samfundet såvel i Danmark som i Rumænien. ■

Forslag til videre læsning:

Gregory, Chris (2012) "On money debt and morality: some reflections on the contribution of economic anthropology", *Social Anthropology*, 20/4, side 380-396.
Peebles, Gustav (2010) "The anthropology of credit and debt", in *Annual Review of Anthropology*, 39, side 225-40.

Pedersen, Morten Axel (2017) "Debt as an urban chronotope in Mongolia", *Ethnos*, 82/3, side 475-491.
European Union Agency for Fundamental Rights (2016), *Second European Union minorities and discrimination survey: Roma – selected findings*. <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>.

CAMILLA IDA RAVNBØL HAR ARBEJDET MED ROMAER SIDEN 2007 OG SKRIVER SIN PH.D. AFHANDLING VED INSTITUT FOR ANTROPOLOGI, KØBENHAVNS UNIVERSITET. KONTAKT: CAMILLA.IDA.RAVNBOL@ANTHRO.KU.DK

alle fotos af forfatteren

BEDSTEMORS VILDE VOGN

UFORMELLE LÅN UNDER OG EFTER KINESISK BYGGEBOOM

Den Kinesiske by Ordos blev kaldt 'Kinas Dubai', indtil kollapsede af et uformelt lånemarked erstattede et årtis hastig vækst. I løbet af få år var høje afkast fra private højrentelån blevet ryggraden i langt de fleste husholds økonomi. Da krisen indfandt sig, havde det vidtrækkende konsekvenser. Ikke alene for familiers husholdsøkonomi, men også for den grundlæggende tillid i sociale netværk. Gennem eksemplet fra Ordos kaster artiklen et etnografisk blik på gælden og undersøger, hvordan pengelånere, og ikke skyldnere, kan være i bunden af hierarkiet.

af MICHAEL ULFSTJERNE

Jeg sidder i gamle Wangs lille kondomforretning i boligområdet 'Opbyg Østen'. Vi taler om gælden, der har spredt sig som løbeild i byen gennem det sidste år. Bedstefar Wang peger ud på et stort gult køretøj, en humvee, der er klemt ind i en smal gyde foran den lille forretning. "Bilen er ikke til andet end bekymring og hovedpine!" Bedstefar Wang og hans kone havde ikke selv købt bilen. Den var stillet dem som sikkerhed for et udestående lån til en ven af familien blot få måneder forinden. Lånet var en del af en udbredt uofficiel låneøkonomi, der igennem de sidste 3-4 år var blevet den mest almindelige måde, hvorpå lokale entreprenører kunne få adgang til kredit. At optage lån i banker-

ne er ikke kun omfattende og tidskrævende. Bankerne i Kina tilgodeser statsejede virksomheder, hvilket giver et godt afsæt for markedet for uformelle lån. I Ordos blev disse lån omtalt som enten 'private højrentelån' (*gaolidai*) med reference til de særligt høje afkast, eller de blev kaldt 'folkelån' (*minjian jiedai*); et udtryk der understregede deres uformelle karakter såvel som deres popularitet. Foruden at give private entreprenører en smutvej til kredit, var indtægterne fra låneøkonomien blevet grundstenen i de fleste husholds økonomier indtil udgangen af 2011, hvor det lokale ejendomsmarked kollapsede parallelt med det udbredte marked for uformelle lån.



Familien Wang inspicerer deres Humvee H3.

Jeg lærte familien Wang at kende gennem hr. Li, en ung, ambitiøs entreprenør, der specialiserede sig i kontrakter på isoleringsarbejde på adskillige af byens senest etablerede højhuse. På en af vores mange køreture gennem byen bemærkede hr. Li en forbigående Humvee H3 og fortalte, hvordan hans bedstemor, fru Wang, for nylig var kommet i besiddelse af en. Det ombyggede militærkøretøj forbindes oftest med en "vild" amerikansk *frontier* livsstil og ekstravagante bilvaner blandt MTV-stjerner på hiphopsenen. I de senere år har bilen også vundet indpas som iøjefaldende forbrug af rigdom blandt Kinesiske nyrige. Det var ikke tilfældet her. Hr. Lis bedstemor, som var hovedindehaver, havde

ikke kørekort og hendes mand havde ikke kørt bil i mange år. De dyre biler, der nu cirkulerede som sikkerhed for udestående lån, bevidnede paradoksalt om, at økonomien i byen var vendt. Og hovedpinen, som bedstefar Wang forbandt med bilen, var symptomatisk for, hvordan sociale relationer pludselig var spundet ind i et dødvande af gæld.

I de senere år har antropologien fået en fornyet interesse for temaet kredit og dens bagside, gælden. Klassiske værker om gaveudveksling, reciprocitet og magi bruges til at forstå nutidens boligbobler, økonomiske kriser og kapitalismens indtog i periferierne af den globale økonomi. Findes der *god* gæld eller *skidt* kredit? Og hvordan sonderer man mellem

skyldsforhold, der er med til at opbygge sociale relationer, og skyldsforhold, der nedbryder dem? Et godt eksempel er antropologen Deborah James' studie af kredit og gæld i Sydafrika. I bogen 'Money for Nothing' fra 2014 tager hun afsæt i en øget adgang til kredit iblandt en stadig større andel af sorte sydafrikanske middelklassefamilier. Som et led i at skulle leve op til nye forestillinger om det gode liv, følger James flere familiers vej ud i en stadig større gæld til både formelle og uformelle kreditorer. Kreditten, der i mange år var nægtet den sorte befolkning, var ikke kun en positiv forandring fra den tidligere 'kredit apartheid', men som James studie viser, har den øgede adgang til kredit også en bagside. Den kredit, der skulle være med til at bygge rammerne om nye og trygge middelklasseliv, blev også en forhindring for selvsamme.

I Ordos finder man en lignende bevægelse, hvor nye former for kredit pludselig blev tilgængelige for en befolkning, der i mange år havde betragtet de Kinesiske kystbyers bragende økonomiske udvikling fra sidelinjen. Ordos økonomiske himmelfart og en parallel eksplosion i uformelle kreditorordninger gav mange en følelse af endelig at indhente tabt tid. Men modsat James' studie i Sydafrika var det kreditorerne, der stod i bunden af hierarkiet. Dette skyldtes dels, at det overvejende var genhusede bønder og familier, der var kreditorer, og ikke banker. Familierne udlånte således de penge, som de havde modtaget for ekspropriering imod lovning på høje renteaftak fra de pengestærke skyldnere. Låneøkonomien i Ordos mindede i stigende grad om de udbredte pyramidespil og Ponzi-svindelnymre, der vandt indpas i Østeuropa i årene efter Sovjets kollaps. Urealistisk høje forventninger til afkast fra "investeringer" vidnede om en lignende kapitalistisk utopi. Men det viste sig også, at mange lån ikke blev investeret i forretningsidéer, men derimod blot blev lånt videre opad for endnu højere renter. Mange var derfor debitorer og kreditorer på samme tid. Og da økonomien væltede i Ordos, stod langt de fleste uden udsigt til tilbagebetaling fra den pengestærke skyldner-elite.

På baggrund af syv måneders etnografiske feltstudier i Ordos giver artiklen et eksempel på den uformelle økonomis sociale slagside. Flere etnografiske studier fremhæver den uformelle økonomi som en positiv kontrast til staters finansielle systemer og formel bankkredit – se for eksempel Keith Harts

klassiske studie fra 1973 af uformel økonomi i Ghana eller Shuxia Jangs studie af uformelle kreditsystemer i Kina fra 2001. Derimod giver både Deborah James' studie og eksemplet fra Ordos et mindre entydigt billede. De uformelle lån, der i starten gav mange almindelige familier en følelse af økonomisk tryghed, blev også kimen til en række gældsrelaterede konflikter. Efter en periode, hvor væksten og den brede adgang til kredit skabte en kortvarig følelse af social mobilitet og velstand blandt byens mindre pengestærke under- og middelklasse, blev linjerne og de sociale skel atter trukket op.

I det følgende opridses baggrunden for byens økonomiske udvikling. Herefter vender vi tilbage til familien Wangs deltagelse i låneøkonomien for at give et bedre billede af, hvad der lå til grund for låneøkonomiens vilde vækst, og hvilke konsekvenser det bragte med.

Fra 'Kinas Dubai' til 'Lånenes by'

Flere ting lå til grund for Ordos' økonomiske himmelflugt, der tog fart mod årtusindskiftet: Enorme afkast fra et lokalt ressourceboom i kul og naturgas samt en række reformer, der skulle intensivere ressourceindustrien. Forud for ressourceboommet i 90'erne var Ordos kendetegnet ved fattigdom, haltende infrastruktur og udadgående arbejdsmigration. Flere lokale beskrev regionen som én, der var blevet forbigået af den moderniseringsbølge og økonomiske udvikling, der er kendetegnende for Kinas kystområder.

I 2001 blev byen opgraderet til at være en by på præfektur niveau. Dette administrative skift gav lokale magthavere friere hænder til at udvide og renovere byen og således sætte gang i ejendomssektoren. I byens periferi skød prangende nye områder frem. Hvor nogle blev til industrizoner, udgjorde andre nu byens kulturelle og administrative hjerte. Også i de eksisterende byområder fulgte der en omfattende modernisering. Fra Ordos' administrative opgradering i 2001 og ti år frem voksede byens GDP 15 fold. I 2008 blev Ordos officielt fremstillet som en økonomisk succeshistorie, der skulle vise vejen frem for Kinas tilbagestående indlandsområder. Ordos blev fremhævet som et eksempel på, hvordan modernisering og byudvikling kunne fremskyndes ved at omfordele afkastet fra udvindingindustrien. Med nedrivning og modernisering af den eksisterende bygningsmasse fulgte of-

En af de mange nye reklamer for moderne ejendom i Ordos, 2011. Lokalt omtalt som "Kinas Dubai" var byen kendetegnet ved udvindingindustri og eksplosiv ejendomsudvikling.



test gratis genhusning i nye moderne boligkomplekser. Dertil kom også de generøse kompensationer for udsættelse. Denne politik skabte en bred accept af byens pludselige vokseværk og forhindrede mange af de konflikter, man almindeligvis ser i Kina ved tvungen ekspropriering.

En indikator for byens vækst var antallet af registrerede ejendomsudviklere. Fra blot syv i 2001 var der registreret flere end 400 i 2011. Lokale undersøgelser pegede på, at op imod 80 procent af den finansiering, der flød ind i ejendomssektoren, kom fra de førnævnte 'private højrentelån'. Dvs. at de færreste virksomheder og entreprenører vendte sig imod bankerne for at få kredit til nye projekter. På trods af, at rentegivende lån ikke er lovligt for personer eller institutioner, der ikke er tilknyttet den formelle finansielle sektor, blev de stort set ignoreret af magthavere da cirkulationen af kredit var med til at holde momentum i byens hastige udvikling. Men hvad skabte grundlaget for denne brede deltagelse, og hvilken indflydelse havde økonomien på sociale relationer, da de månedlige betalinger udeblev? Efter måneders manglende rentebetalinger blev det klart for de fleste, at boblen i ejendomsmarkedet var bristet. Langt de fleste byggepladser var uden aktivitet, og projekter stod ufærdige hen. Det var i disse uafsluttede bygninger,

at langt de fleste af borgernes opsparinger og kompensationspenge var endt. Og med krisens omfang var der ringe muligheder for at for at se dem igen.

Fra 2012 valgte flere kinesiske nyhedsmedier at omdøbe Ordos. Byen, der kun kort forinden var blevet omtalt som 'Kinas Dubai', fik nu tilnavnet 'Lånenes By'. Private højrentelån var ikke længere generøse kreditter, der cirkulerede imellem venner og slægtninge. Pludselig udgjorde de kernen af en række gældsrelaterede konflikter, der ikke alene destabiliserede den lokale økonomi, men også havde en negativ indflydelse på tillid imellem familie, venner og bekendte. For at give et bedre billede af, hvordan Ordos' pludselige vækst skabte en markant ændring i sociale relationer, vender jeg tilbage til historien om min vens bedsteforældre og den gule Humvee.

Bedstemors Humvee

Efter årtier af administrativt arbejde i politistyrken var bedstefar Wang begyndt at sælge kondomer samt et mindre udvalg af kærlighedsstimulanser for at komplementere sin pension. Blandt kartonkasser af udenlandske og kinesiske mærker af kondomer havde gamle Wang installeret seng, sofa, bord, cigaretter, og foran sengen et ældre tv der kørte lokale nyheder i en øredøvende volumen. Ude bag ved



Forladt byggeplads i Ordos, 2012.

var et andet lille rum, hvor parret kunne hvile og opholde sig uden for åbningstiden. Da Wang og hans kone et par år tidligere blev eksproprieret fra deres tidligere bolig, da grunden skulle bruges til udvidelse af byens vejnet, flyttede parret ned i baglokalet i deres lille butik. Næsten uden at røre de midler, som de havde modtaget som kompensation for deres bolig, besluttede parret at investere pengene: den ene del satte de i nyt byggeri sammen med en anden familie, mens den anden del blev investeret i de uformelle højrentelån. I oktober 2011 lånte familien Wang derfor 1 mio. RMB (ca. 950.000 DKR) til familien Hu, hvis virksomhed som de fleste andre i Ordos var relateret til ejendomssektoren. På det tidspunkt var det allerede blevet almindeligt for de fleste familier at låne penge til venner og netværk for en aftalt rente. Wang og hans kones lån til hr. Hu var sat til en årlig rente på 30% udbetalt gennem månedlige udbetalinger af 2,5% af hele beløbet. Rentesatsen var fastsat, og efter den aftalte låneperiode skulle hele hovedbeløbet betales tilbage. Tidsrammen for tilbagebetaling for denne type lån kunne variere fra et par uger til mere end et år. Afhængigt af behovet for kredit og kreditorens risikovillighed varierede ren-

ten mellem 30% og 60% og i særlige tilfælde 120% årlig rente. Til sammenligning var en årlig indlånsrente i Kinas statsbanker på 1,50% med en gennemsnitsinflationsrate på 5,5% i 2011. De fleste udviklere og entreprenører søgte både formelle og uformelle kanaler til at låne penge. Men med den store efterspørgsel på kredit og de formelle låneinstitutioners modvilje mod at udstikke kredit til den private sektor vendte langt de fleste sig imod det uformelle lånemarked.

Men hvad var det, der gjorde, at Wang-parret og adskillige andre familier turde betro hr. Hu med millioner, uden nogen egentlig formaliseret aftale eller sikkerhed for deres lån? Fra gamle Wangs perspektiv var lånet ikke risikofyldt. Tværtimod så han det som en sikker investering. Dels på grund af hr. Hus storstilede udviklingsprojekter, men særligt grundet hr. Hus gode relationer med lokalregeringen, noget de fleste betragtede som vigtige forbindelser, der hurtigt kunne veksles til penge gennem fordelagtige aftaler, licenser, adgang til land, kontrakter osv. Et sidste kriterium var familien Wangs kendskab til familien Hu, der oprindeligt kom fra det samme landområde som Wang familien. Ikke desto mindre stoppede overførslerne ef-

ter nogle måneders udbetalinger á 25.000. Familien Wangs daglige besøg ved hr. Hus byggeprojekter tydede på, at også at hans ejendomsventyr var kommet i modvind. Efter at have set i øjnene, at det ville blive umuligt at betale både renter og lån tilbage til tiden, valgte hr. Hu at samle alle sine kreditorer, hvoraf ingen var tilknyttet formelle kreditinstitutioner. Mødet var en måde at slippe for det daglige besvær fra kreditorens besøg og telefonopkald. For mange skyldnere var netop disse opkald og besøg fra 2012 forbundet med både angst, trusler og gældsstridigheder familier imellem. Under mødet fortalte hr. Hu om sine økonomiske kvaler. Ved udsigten til ikke alene at miste måneders ubetalt rente, men også en stor del af parrets livsopsparing, sortnede det pludseligt for bedstemor Wang. Ifølge gamle Wang var det bedstemorens ildebefindende, der fik hr. Hu til at stille sin bil, den gule Humvee, som sikkerhed for lånet. De fleste andre kreditorer, der var mødt op, måtte stille sig med mindre og i nogle tilfælde ingenting.

Tilbage i familien Wangs lille kondomforretning. Bedstefar Wang er grundig og tager regnemaskinen frem, mens vi taler. Han sammenlægger den ubetalte rente med det oprindelige beløb. Han noterer bilens kilometertal og produktionsår og kommer derefter frem til en omtrentlig markedspris. Selvom bilens værdi i princippet kunne dække hele lånebeløbet, var det svært at finde en god pris. Den sidste tids pludselige efterspørgsel på kontanter gjorde, at brugtbilmarkedet i byen var eksploderet. Flere udefra øjnede muligheden og valgfartede til Ordos for at opkøbe dyre luksus-biler til langt under markedspris.

Bedstefar Wang viser mig nøglerne til bilen men fortæller, at de ikke havde kunne få fat i registreringsattesten på køretøjet. I begyndelsen havde hr. Hu forklaret, at han ikke kunne finde attesten. Først efter måneders venten indrømmede hr. Hu, at bilen oprindeligt var blevet stillet ham som sikkerhed for et ubetalt lån af en helt tredje person, der ligesom hr. Hu var løbet ind i likviditetsproblemer. Det viste sig altså, at hr. Hu derfor havde lånt pengene ud til en endnu højere rente, fremfor at investere i sin forretning. Sagen var endt i retten og det var der, de opbevarede papirerne samt et ekstra sæt nøgler til bilen. På trods af, at sagens endelige udfald stadig var uvis, besluttede hr. Hu alligevel at udfærdige en kontrakt med Wang. Her-

af fremgik det, at bilen skulle overgå til familien Wang i tilfælde af, at han forsat ikke at kunne betale det oprindelige lån tilbage. Hu undlod at notere en slutdato for tilbagebetalingen. Da bilens ejerskab endnu ikke var afklaret, og datoen for tilbagebetaling stadig uvis, viste den store gule Humvee sig at være genstand for bekymring nærmere end fornøjelse.

Kan man spise renter?

Som følge af de skyhøje, og i princippet ulovlige, renter var de private højrentelån blevet ryggraden i langt de fleste familiers hverdagsøkonomi. Familier levede på det tidspunkt af at "spise renter" (*chi lixi*), som mange kaldte det. Udtrykket fortæller noget om, hvordan private højrentelån generelt dækkede familiers forbrugsomkostninger. For mange familiers vedkommende betød de høje afkast, at almindeligt lønarbejde blev en sekundær indkomst og i nogle tilfælde set som unødvendigt. Den uformelle låneøkonomi blev ofte sidestillet med formaliserede opsparingskonti eller pensionsordninger, blot med en langt bedre profit.

Flere "investorer" i *gaolidai* (private højrentelån) fortalte, hvordan de var startet omkring 2005-6. Siden da steg deltagelsen i de uformelle låne-netværk hastigt indtil kulminationen henimod slutningen af 2011. I bedsteforældrenes tilfælde var de løbende afkast fra *gaolidai* tænkt som et månedligt bidrag til parrets børn og i sidste ende som arv. Trods de høje afkast blev *gaolidai* i Ordos hverken set som risikofyldt, moralsk forkasteligt eller som spekulation. De indgik som en naturlig del af familiers månedlige budgettering og planlægning. Hvor uformelle låneøkonomier ofte portrætteres som perifære, var de i Ordos blevet så almindelige, at lokale talte om fænomenet 'masselån' (*quanmin fangdai*).

Flere etnografiske studier har vist, at det er notorisk svært for forskere at få adgang til detaljeret information om informanternes uformelle kredit- og gældsrelationer. Deborah James' studie i Sydafrika er et eksempel på, hvor svært det kan være at få etnografisk adgang til informanternes lånetransaktioner. I modsætning til James' oplevelse var det uformelle lånemarked i Ordos så udbredt, at disse lån ikke kun var forbeholdt en professionel niche men gerne blev omtalt i hverdagsamtaler i familier og blandt venner. Det var noget, man kunne drøfte åbent.

Private højrentelån i Ordos adskilte sig fra andre typer af uformelle lånepraksisser i Kina. Særligt to



Slidte ejendomsreklamer i Ordos, 2013.

ting pegede på, at der var sket en ændring igennem de sidste års hastige vækst. Først var der spørgsmålet om skala. Deltagelsen i de uformelle lån ændrede sig fra at være et perifært fænomen til at være almindeligt for langt de fleste familier i Ordos. Derudover var der et bemærkelsesværdigt skift i, hvordan renter blev opfattet. Høje rentesatser i lånenetværk ændrede sig fra at være moralsk forkastelige til at være helt uproblematisk selv imellem venner og familie. Flere etnografiske studier viser, hvordan kravet om renter imellem venner, familie og netværk er ilde set. Og hvis de forekommer, er det gerne noget man ikke skilter med. Et eksempel herpå finder man i antropologen Yan Yunxiangs årelange feltstudier i den Kinesiske landsby, Xiajia. Her beskriver han en ældre bogholder, der som sidebeskæftigelse, kørte en uformel lånevirkksomhed. Trods et årelangt kendskab skulle det vise sig at være umuligt at komme i nærheden af den ældre bogholders regnskab over lån. Regnskabet, der både inkluderede rentegivende og ikke rentegivende lån, kunne let ødelægge bogholderens omdømme i byen. Yunxiang bekræfter, hvordan et nært kendskab, gensidig tillid og gerne også gaveudveklinger mellem familier skabte en slags sikkerhed for disse lån. I de tilfælde, hvor den "sociale afstand" blev for stor, krævede det en mellemmand, der kunne sige god for begge parter og på denne måde stille sociale relationer som sikkerhed for tilbagebetalingen. I Ordos var højrentelån pludselig blevet så almindelige, at det ansås for amoralsk ikke at sætte lån ud imod høje renter. Når noget blev fremhævet som forkasteligt,

var det "penge, der ikke flytter sig"! (*bu dong de qian*). For alt i verden skulle pengene cirkulere.

Kinesiske Pyramider

I Kinesiske landområder har de såkaldte 'roterende kreditforeninger' (*juhui, chenghui*) været en måde, hvorpå man har lånt penge udenfor den finansielle sektor. Roterende kreditassociationer består oftest af en mindre gruppe af bekendte, gerne fra samme område og sociale klasse, der alle bidrager med penge til en fællespulje. Hele puljen går så på omgang mellem deltagere. På denne måde giver de skiftende kreditassociationer en mulighed for at kunne overkomme større udgifter til indkøb af udstyr til produktion, til giftemål, børns uddannelse eller andre større centrale udgifter. Med den stigende efterspørgsel på kredit, og den lokale appetit for de høje renter i Ordos, skete der en udvidelse af traditionelle lånepraksisser. Modsat de 'roterende kreditforeninger', der er kendetegnet ved at finde sted blandt folk fra samme område og sociale klasse, så man i stigende grad, hvordan lån imellem folk fra samme stand nu blev tilført de høje rentesatser – og yderligere, at flere og flere lån strakte sig på tværs af sociale lag og geografiske områder. For eksempel var det almindeligt kendt, at kompensationsmidler fra tusindvis af eksproprierede bønder blev "investeret" som private højrentelån til entreprenører i byens ejendomssektor i byen. På denne måde flød penge som højrentelån fra massen af genhusede bønder i klaser af højhuse udenfor bygrænsen ind til

magtfulde ejendomsudviklere og entreprenører.

Traditionelt set er uformelle lån i Kina kendetegnet ved en høj grad af gensidig afhængighed og tillid. Det er familiers og naboers årelange bekendtskab, der stilles som sikkerhed for tilbagebetaling. I Ordos havde det ændret sig. Lånepraksisser var kendetegnet ved stadig svagere moralske bånd mellem kreditorer og skyldnere. Samtlige af mine venner og informanter i Ordos fortalte om udvidelsen af lånenetværk før kuppet: de var nu ikke længere tænkt som en gensidig støtte imellem venner, familie og folk fra sammen sociale lag men som en finansiell investering. Således strakte de sig nu i højere grad imellem forskellige borgergrupper og derved også på tværs af grænser mellem offentlig og privat og mellem by og landområder.

Som historien om den gule Humvee viser, var folk som hr. Hu fanget i en position som mellemmand i en større pyramide af lån. De var både kreditorer og debitorer på samme tid. Hr. Hus' fallerede ejendoms-eventyr viste, hvordan de høje renter og behovet for kredit var forbundet med den lokale byggesektor. Forbindelsen mellem byens vokseværk, lokalregeringens opportunistiske mangel på regulering og de folkelige lån var en måde at sprede risici og delagtiggøre almindelige borgere i lokalregeringens storstilede udviklingsplaner. Da et stigende antal skyldnere pludselig viste sig ikke at kunne tilbagebetale deres lån, så man et brat skifte, hvor kredit i lånerelationerne pludselig blev opfattet som tyveri eller svindel. Der var en bred enighed om, at skyldnere anvendte en række forskellige strategier for at skjule både penge og værdier fremfor at betale deres gæld, hvilket flere større retssager senere bekræftede.

Den vilde vogn i bunden af hierarkiet

Stik imod vante associationer om skumle pantelåne og barske lånehajer deltog langt de fleste familier i låneøkonomien. Den positive opfattelse af høje rentesatser i Ordos pegede, på at der var sket en ændring. Den uformelle økonomi var ikke længere en solidarisk måde, hvorpå byens mere marginaliserede grupper kunne kompensere for ulig adgang til formel kredit. Penge skulle cirkuleres, det var alle enige om. Som følge blev det nærmest betragtet som umoralsk ikke at låne penge ud til høje renter. I 2011 var størstedelen af Ordos' borgere, uanset om de var pensionister eller arbejdede i den private eller offentlige sektor, ligeså afhængige af at "spise renter",

som de var af deres formelle indtægt. De månedlige indtægter fra *gaolida* ændrede radikalt de lokale borgers liv. Gennem de nyetablerede lånerelationer gav cirkulationen af penge som lån mange en følelse af pludselig social mobilitet. De vante grænsedragninger mellem eliten og almindelige borgere stod mindre skarpt, om end kun for en stund.

Historien om den gule Humvee er på mange måder en solskinshistorie. Det hørte til sjældenhederne, at kreditorer generhvervede værdier, der svarede til de tabte midler. Langt de fleste strandede i bitre og træge forsøg på gælds-saning i en skala, der rakte langt ud over byens formelle, juridiske kapacitet. Set med andre øjne er historien om bilen symptomatisk. Cirkulationen af privat ejendom som middel for tilbagebetaling for udestående gæld afslørede de nederste grene af et system, der strakte sig op igennem byens sociale lag og forbandt borgers nyerhvervede rigdom med de fiktive kvaliteter, der i stigende grad kendetegnede Ordos' overophedede boligmarked. I dette lys er eksemplet med familiens Wangs bekymringer om den gule Humvee på ingen måde ekstraordinært. Det illustrerer, hvordan de uformelle kanaler til finansiering af speculativ ejendomsudvikling tjente til at sprede overskud såvel som risici. Som flere antropologiske studier viser, er adgangen til kredit dobbeltsidig og skillelinjen mellem kredit og gæld ikke altid klar. Men modsat hvad der oftest er tilfældet, var det i Ordos efter økonomiens kollaps ikke skyldnere men derimod kreditorerne, der stod i bunden af hierarkiet. ■

Forslag til videre læsning:

Hart, Keith (1973) "Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana" *The Journal of Modern African Studies* 11, 01 (61–89).
James, Deborah (2014) *Money from nothing. Indebtedness and aspiration in South Africa*. Stanford, California: Stanford University Press.
Jiang, Shuxia (2001) *Zhongguo "dixia jinrong"* (China Underground Finance) Fuzhou: Fujian's People Press.
Yan, Yunxiang (1996) *The Flow of Gifts: Reciprocity and Social Networks in a Chinese Village*. Stanford, California: Stanford University Press.

MICHAEL ULFSTJERNE ER ANTHROPOLOG OG PH.D. I KOMPARATIVE KULTURSTUDIER FRA KØBENHAVNS UNIVERSITET. MICHAEL ER ANSAT PÅ CGS, AALBORG UNIVERSITET, HVOR HAN ARBEJDER MED UFORMEL ØKONOMI, BOBLER, MIGRATION, BYRUM OG KINESISKE SPØGELSESBYER. KONTAKT: ULFSTJERNE@CGS.AAU.DK

alle fotos af forfatteren

GÆLD I

NYE LÅNEPRAKSISSER

GHETTOEN

PÅ BUNDEN AF DET BRASILIANISKE SAMFUND



I Brasilien har den fattige del af befolkningen fået lettere adgang til kredit i butikker og banker. I et socialt boligkompleks for genhusede slumbeboere i storbyen Salvador er kredit afgørende for både hverdagsforbrugsbehov og forbrugsdrømme, og her jonglerer beboerne hver eneste dag med forskellige typer kredit og gæld. Med nye lånepraksisser fastholder de også hinanden i gæld.

af MARIE KOLLING

Der dufter sødt af de halvrådede frugter og grøntsager, som optager det meste af pladsen i Marias lille stue. Fluerne flokkes om passionsfrugterne, vandmelonerne og madbananerne. Det er tirsdag formiddag, og der er stille i boligkomplekset i det fattige byområde i storbyen Salvador i det nordøstlige Brasilien. Maria er gadesælger og er lige kommet hjem fra turen til markedet, hvor hun køber det frugt og grønt, som hun sælger videre til sine naboer i boligkomplekset og andre i lokalområdet. Det er en lille og meget uregelmæssig indtægt. Jeg er på besøg hos Maria som en del af mit feltarbejde i boligkomplekset, der huser 65 familier. For et år siden blev de genhuset dertil, efter de havde mistet deres hjem i et slumområde i forbindelse med et statsstyret byfornyelsesprojekt, støttet af Verdensbanken. Byfornyelsesprojektet tog ti år og indebar, at store dele af boligerne i området blev jævnet med jorden, og med tiden blev de fleste af familierne genhuset i nybygget socialt boligbyggeri. Jeg ville undersøge, hvordan familierne tilpassede sig de nye boliger og livet uden for slummen. Jeg lavede feltarbejde i boligkomplekset i et år i 2013 og kom tilbage i 2015, og igen i 2017 efter jeg havde forsvaret min ph.d.-afhandling.

Husene viste sig at være af dårlig kvalitet; sjusket bygget af de billigste byggematerialer, og beboerne måtte selv prøve at forbedre deres nye bolig og stå for vedligeholdelsen. Det viste sig også, at mange af disse forbedringer både af husets struktur og dets indretning blev foretaget af beboerne for lånte penge. Det henledte min opmærksomhed på gæld og beboernes kreditpraksisser og deres indbyrdes gældsrelationer. Alle havde gæld af forskellig art – til lokale gadesælgere som Maria, til dør-til-dør-sælgere,

til butikker og i nogle tilfælde også til lånehajer, til banker og kreditkortudbydere. Alle familier var fattige, og de foretrak at købe på kredit, idet et sådant køb ikke afhang af, om de havde kontanter. Hvilket de ofte ikke havde.

I Brasilien er befolkningen inddelt i fem socialklasser, hvor A er de mest velhavende, C er middelklassen, og E rummer både fattige samt dem, der lever i ekstrem fattigdom. Langt de fleste af familierne jeg lærte at kende under mit feltarbejde knoklede for at få mad på bordet og få enderne bare nogenlunde til at mødes. I gennemsnit (over)levede familierne på 40 procent af en brasiliansk mindsteløn, og de hørte dermed til den fattigste del af Brasiliens befolkning, det vil sige klasse E. Derfor overraskede det mig, da det gik op for mig, at nogle af disse familier havde kreditkort. Og dem der ikke selv havde kreditkort forsøgte – og havde nogle gange held med – at låne andres kreditkort. Det overraskede mig også, at beboerne var villige til at låne deres kreditkort ud eller tillod folk at købe på kredit i deres biks vel vidende, at der var stor risiko for ikke at få pengene tilbage igen – penge som der var mangel på i alle familierne i boligkomplekset.

Disse lokale gældspraksisser undersøger jeg i denne artikel i sammenhæng med det større spørgsmål om, hvordan det økonomiske opsving i Brasilien har muliggjort nye gældsformer blandt Brasiliens fattige befolkning. Marias historie er i denne sammenhæng særlig interessant, fordi hun både lånte og skyldte penge, og fordi hun formåede at jonglere med forskellige typer kredit og gæld. Hendes historie giver indblik i, hvordan beboerne hjalp hinanden ved at tilbyde kredit, både når det gjaldt hverdagsforbrugsbehov og forbrugsgoder, og

hvordan de samtidig også fastholdte hinanden i gæld, idet de formåede at 'give' deres gæld videre til andre. Med udgangspunkt i Marias historie vil jeg hermed vise, hvordan de lokale gældspraksisser udgjorde en økonomisk dynamik. Folk var afhængige af adgangen til kredit, som de opnåede gennem familie og naboer, og afhængige af at andre betalte deres gæld af til dem, for at de kunne betale deres egen gæld af til andre – herunder til butikker og pengeinstitutter. Denne afhængighed skabte dog ikke en velbalanceret gælds dynamik i boligkomplekset. Gældsrelationer var i stedet karakteriseret ved asymmetri og ustabilitet, omsorg og udnyttelse. Vi skal tilbage til Marias lille stue.

Tre kreditkort og halvrådden frugt

Den dag jeg var på besøg hos Maria, havde hun været tidligt oppe, klokken fire. Salvadors største frugt- og grøntsagsmarked ligger langt væk, og hun forklarede, at man skal komme tidligt, for ellers er der ikke mere tilbage. Hun fortalte endvidere, at hun havde en god deal med sælgerne, fordi hun var kommet der, siden hun var lille, så de kendte hende rigtig godt og solgte det billigt. Jeg tror nu også, det var fordi, hun købte halvrådden frugt og grønt.

Maria begyndte at gøre klar til at sælge dagens indkøbte frugt og grønt, som hun lagde frem på en presenning på jorden foran sit hus. Det, der ikke blev solgt, blev næste dag stablet i en rusten trillebør, hvorpå hun gik afsted til det område, São Bartolomeu, hvor hun og de andre familier boede inden genhusningen, og hvor hun stadig havde en masse kunder. Hun solgte sin frugt og grønt billigt, billigere end i supermarkeder, og alligevel købte de fleste af Marias kunder på kredit. Så resten af ugen og den efterfølgende uge brugte hun på at indsamle penge ved at gå fra dør til dør i boligkomplekset og i sit gamle nabolag. Hvornår hun kunne tage tilbage på markedet afhang af, hvornår hun havde indsamlet nok penge til at tage turen igen, for det var en stor udgift at købe ind og få indkøbene transporteret fra markedet og hjem. Der kunne gå flere uger, for der var mange, der var længe om at betale – og nogle af hendes kunder fik aldrig betalt.

Dette var i øjeblikket Marias eneste indtægt, så hun havde kun de kontanter, hun tjente på salget af frugt og grønt. Og når folk ikke betalte, så havde hun ingen. Hendes mand havde løsarbejde som bygningsarbejder, men når han tjente penge, gik de

ikke til husholdningsbudgettet – dem rådede han selv over. En gang om året var der en lokal byfest, hvor Maria gerne solgte grillspyd og kolde drikkevarer – hvis hun havde råd til at købe varerne – og derudover solgte hun kolde øl til karnevallet i Salvador, en gadefest der varer i en uge og tiltrækker omkring 2 millioner mennesker. Gadesalget foregik uden en officiel tilladelse, det var for dyrt, så det involverede en risiko for at blive taget af politiet.

Så det var primært Marias billige, halvrådede grøntsager, der finansierede hendes hushold. Det var det, der gjorde, at vand- og elregningen blev betalt, at der var mad i huset, om end sparsomt, og at hun indimellem havde tobak til at ryge en hjemmerullet cigaret, og til alkohol som hun gerne drak hver dag - og nogle gange i rigelige mængder. Maria håbede også, at det kunne finansiere de mange drømme, hun havde om at forbedre sit nye hjem. Maria drømte blandet andet om at skifte hoveddøren ud, fordi døren var af tynd aluminium og allerede var gået i stykker, så den ikke kunne åbnes eller lukkes ordentligt – et problem flere af hendes naboer også oplevede. Hun ville også gerne udskifte sit gamle komfur, der havde overlevet et årti med oversvømmelser i slummen og var så rustent, at det næsten forekom mig mirakuløst, at det stadig virkede. Hun ville også gerne forbedre sin forretning. Hun havde en drøm om at bygge en bod på en travl gade tæt på boligkomplekset, så hun ikke skulle gå så langt for at sælge, samt en lille tilbygning til huset, et slags skur, hvor hun kunne opbevare frugt og grønt i stedet for i stuen.

Ligesom Maria tillod sine kunder at købe på kredit købte hun også selv madvarer, tobak og alkohol på kredit, og ligesom hendes egne kunder betalte hun ikke selv regelmæssigt af. Det samme forhold viste sig at gælde for hendes forbrugsdrømme, som skulle finansieres ved hjælp af kreditkort. Maria havde hele tre kreditkort af internationale mærker fra velkendte Brasilianske banker: Visa, Mastercard samt Hipercard, der et meget udbredt brasiliansk kreditkort, som primært kan bruges i dagligvarebutikker og restauranter. Kreditkort blev ikke brugt til at hæve kontanter blandt familierne i boligkomplekset, men til at købe ting for, især udgiftstunge ting til hjemmet, såsom møbler og hårde hvidevarer – ting de omtalte som 'forbrugsdrømme'. Disse ting havde de det meste af deres liv kun kunnet drømme om at opnå.



Maria sælger det resterende frugt og grønt i São Bartolomeu.



Marias gamle ovn. Foto af Marie Kolling.



Boligkomplekset, juni 2013. Foto af Marie Kolling.

Med kredit på et kreditkort kræves der ingen kontanter for at købe, omend det stadig kræver kontanter at kunne betale af. Derfor virkede det næsten magisk for Maria og hendes naboer at kunne købe – uden at have kontanter – i kraft af et kreditkort. I en bog om kreditpraksisser blandt Sydafrikas nye middelklasse omtaler Deborah James kredit som "Money from Nothing", hvilket også er titlen på hendes bog. Sådan oplevede mine informanter det, og det på ganske bogstavelig vis, i de tilfælde, hvor ting købt med et kreditkort ikke blev betalt af. Så fik folk vitterligt ting 'af ingenting', hvilket ofte skete under mit feltarbejde.

Finansiell inklusion

Det er ikke nyt at fattige brasilianere har gæld. Det nye er omfanget af deres gæld, fordi de (også) står i gæld til pengeinstitutter og andre kreditorer i den private finanssektor. Dette er muliggjort af politikker, der er blevet ført op gennem 00'erne og frem til PT-regeringens fald i august 2016, som har promoveret kredit og kreditbaseret forbrug som vejen til social inklusion for den fattige del af befolkningen – og for at forøge omsætningen på det brasilianske hjemmemarked.

Disse politikker var led i en strategi om såkaldt 'finansiell inklusion'. Finansiell inklusion har til formål

at inkludere de borgere, der står uden for den formelle økonomi – det vil sige, at de ikke har en bankkonto, ikke har adgang til andre finansielle ydelser og typisk tjener sorte penge. Fattige brasilianere har almindeligvis haft svært ved at oprette en bankkonto og blive godkendt til lån og andre kreditmuligheder – både i privat og erhvervs-mæssigt øjemed. Med de nye typer bankkonti kan fattige brasilianere lettere få mulighed for at oprette en konto, og med nye lånemuligheder har de fået lettere adgang til kredit, både til privatforbrug såvel som i forretningsøjemed, såsom mikrokreditlån.

En af ideerne bag finansiell inklusion er, at fattigdom i høj grad er forårsaget af manglen på adgang til kredit. Kredit kan være afgørende for at kunne investere i tiltag, der kan øge en persons indtægter eller forbedre andre vigtige forhold i livet – og kredit giver naturligvis også folk mulighed for at øge deres forbrug. Det anslås af Verdensbanken, at to milliarder mennesker står uden for det finansielle system på globalt plan. Finansiell inklusion er derfor et tiltag, som regeringer verden over iværksætter i disse år. Store internationale institutioner som Verdensbanken og den Internationale Valutafond promoverer også finansiell inklusion og støtter lande som Brasilien i at udvikle og implementere en strategi til dette formål.

Således er der blevet skabt nye lånemuligheder for folk, som tjener deres penge i den uformelle økonomi, hvilket knap halvdelen af Brasiliens arbejdende befolkning gør. I starten af nullet var det utænkeligt, at en fattig kvinde som Maria kunne få udstedt et kreditkort – en kvinde uden fast og dokumenterbar indtægt, uden et gyldigt ID-kort, et telefonnummer og officiel adresse. Sidstnævnte var fordi boligkomplekset ikke havde fået tildelt et postnummer, så ingen kunne modtage post.

At låne et navn

Det ene kreditkort, Hipercard, brugte Maria kun til at købe ind for, hvis hun ikke havde kontanter og ikke havde mad i huset, hvis ellers der var kredit på det. Men det var generelt dyrere at købe mad i supermarkeder, hvor hun kunne betale med kort, så det gjorde hun ikke så tit. En ven brugte det også og betalte hende pengene i kontanter, hvorpå Maria så gik ned i banken og stod i kø for at sætte kontanterne ind på kortet. I samme ombæring betalte hun også sin vand- og elregning, eller rettere den tredje i rækken, for som hun forklarede mig, mens vi stod i en sådan kø, så bliver der slukket for vandet og strømmen, hvis man er bagud med mere end tre regninger. Hun sørgede derfor for at betale den ældste af regningerne og fik dermed

i praksis – på lidt snedig vis – vand og el på kredit. Vand- og elregninger var den eneste post, beboerne modtog, og det var fordi vand- og elseskabet selv leverede regningerne til husstandene.

Kreditte på Marias to andre kreditkort var brugt op, så hun kunne først købe sin nye hoveddør eller byggematerialerne til sin udbygning, når hun havde betalt noget af gælden af. Det var en af hendes naboer, der havde brugt kreditte på det ene af kortene. Hun havde bedt Maria om at købe et møbel til sit nye hjem i boligkomplekset. Det vil sige, Maria var gået med ned i butikken og havde betalt møblet med sit kort. Naboen skulle så betale hende beløbet i kontanter, men hun havde aldrig fået pengene retur, og efter et års venten havde Maria opgivet at få dem tilbage. Denne særlige lånepraksis, hvormed folk optager kredit i andres navn, kaldes at 'låne et navn' (*emprestar o nome*) og er meget udbredt i Brasilien. Den benyttes, når folk ikke selv har adgang til kredit, eller er nægtet adgang, fordi de er blevet registreret som dårlige betalere.

Et navn siges at være 'rent' (limpo), men hvis en person har gæld og bliver registreret som dårlig betaler, ændrer det status fra at være 'rent' til at være 'beskidt' (sujo). Maria havde selv et beskidt navn og havde også givet sin datter et beskidt navn.



Dominospil i en bar i boligkomplekset. Foto af Marie Kolling.

Hun havde nemlig oprettet et telefon- eller TV-abonnement i datterens navn. Kontrakten var bindende for et år, og da Maria ikke havde betalt, var datteren nu registreret som dårlig betaler.

Det var altså en risikabel praksis, når Maria lånte en nabo sit navn eller Marias datter lånte sit navn til sin mor, for det fratog dem muligheden for selv at optage lån og købe på kredit. Så længe gælden ikke betales af, er det selvsagt personen, der har lagt navn til, som hænger på den.

Mellem omsorg og udnyttelse

Antropologen Clara Han har skrevet om gæld blandt fattige familier i Chiles hovedstad Santiago, hvor kreditmulighederne op gennem 00'erne er blevet udbredt ligesom i Brasilien. I sin bog om 'livet med gæld', af samme navn, viser hun, hvordan familiemedlemmer køber på kredit i butikker, benytter kreditkort og andre lånemuligheder, hvormed de gældsætter sig i et forsøg på at holde sammen på familien. Clara Han argumenterer for, at det blandt fattige familier kan være en måde at yde omsorg for familien på, når man gældsætter sig. Denne indsigt er vigtig for at forstå, hvorfor fattige familier nogle gange er fanget i gæld, hvilket kan være en meget marginaliserende og stigmatiserende situation – men ikke desto mindre en

situation, de er villige til at sætte sig i i et forsøg på yde omsorg og pleje nære relationer.

Med denne indsigt man kan også anskue den praksis i Brasilien, hvor folk 'låner deres navn ud', som en måde at yde omsorg for andre på. Men at tilbyde 'sit navn' til sin mor eller nabo som en omsorgsfuld handling forklarer ikke hele historien i min felt. For her var det ikke blot banken eller en butik, der skulle betales af til, og som måske ikke fik deres penge igen. Blandt mine informanter var det også en nabo eller et familiemedlem, som hermed hang på en gæld, de havde svært ved at komme af med – og på grund af den gæld blev de afskåret fra selv at kunne købe på kredit.

Denne side af sagen kan ikke betegnes som en omsorgsfuld handling – tværtimod, for alle havde svært ved at få pengene til at slå til, og alle havde brug for kredit af forskellig slags. Livet på bunden af samfundet var på mange måneder barskt i boligkomplekset, og lige så vel som folk ydede omsorg for hinanden, så udnyttede de også hinanden på forskellig vis. Gældsrelationerne var således præget af både omsorg og udnyttelse.

Når folk købte på kredit af hinanden eller lånte hinandens navn, så var det ikke nødvendigvis deres hensigt ikke at betale. Dette forhold beskriver Anne Line Dalsgaard også i en artikel

om gæld og venskab i det nabolag, hvor hun har lavet feltarbejde gennem mange år i det nordøstlige Brasilien. Konsekvenserne af den ubetalte gæld er ikke desto mindre vidtrækkende for den, der bliver efterladt med gæld. Dalsgaard viser også, at den person, der bliver efterladt med gælden, efterlades skuffet: den, der mister penge, mister også tilliden til personen, der lånte dem. En håbefuld tillid til at pengene kommer tilbage, som Dalsgaard beskriver, var kun en del af forklaringen på, hvorfor folk som Maria, der var så hårdt økonomisk presset, tillod folk at købe på kredit eller lånte andre deres kredit. Det virkede til, at det for Maria var bedre at have dårlige kunder end ingen kunder, selvom det ofte satte hende i en magtesløs position.

Gæld som fremgang og stilstand

Den antropologiske forskning om gæld har ofte beskrevet det ulige magtforhold mellem debitor og kreditor, hvor den svageste position er hos den, der skylder penge. I min felt blev dette magtforhold forskubbet; den der stod svagest var den person, der endte med at sidde tilbage med andres gæld og således gik fra at være kreditor til debitor. For personer som Maria havde det store konsekvenser både for forretning og privatøkonomi, som var tæt forbundet.

Indimellem var der dog grænser. For lige så vel som mine informanter kunne miste muligheden for at købe på kredit i den formelle økonomiske sektor, hvis de blev registreret som dårlige betalere, så kunne de også få et 'beskidt navn' i lokalområdet, hvis det rygtedes, at de var dårlige betalere der. Der var for eksempel ingen, der var villige til at låne deres kreditkort til den nabo, der havde brugt Marias kreditkort – heller ikke Maria, selvom det stadig var venner. Og i en periode fik Maria ikke lov til at købe alkohol og tobak og 'betale senere' hos en af sælgerne i boligkomplekset.

Adgangen til kreditkort var nyt for familierne i boligkomplekset, men de havnede ikke i gældsælver, fordi de var uvidende om, at kreditten skulle betales af. Det var snarere fordi, de var risikovillige – uanset om det var gæld til dem selv, eller om de satte andre i gæld. Det var den eneste mulighed for at være i bevægelse på vej mod noget bedre, selvom det også kunne låse dem fast. Alle havde gæld i et eller andet omfang, og gælden skabte et

system af ulige og ustabile relationer, præget af både omsorg og udnyttelse, skuffelse og håb.

Maria var træt af, at kreditten på begge hendes kreditkort var brugt op, og en dag satte hun sig for at få gælden banket af. Det kom sig også af, at hun ville søge om et mikrokreditlån fra en offentlig bank for at investere i sin forretning, men at det havde vist sig, at hun skulle være gældsfri hvad hendes kreditkort angik for at ansøge. Efter nogle måneder lykkedes det Maria at få solgt nok, eller måske at få inddrevet nok gæld, til, at hun fik betalt gælden på sit Mastercard af. Hun fik herefter udstedt et nyt. Først var hun begejstret, for nu kunne hun få sin nye hoveddør – og det fik hun. Herefter blev hun skuffet, for det viste det sig, at kreditten på kortet var mindre end på det gamle kort, så der var ikke råd til mere.

Da jeg kom tilbage i 2015, havde Maria realiseret endnu en forbrugsdrøm – et nyt, hvidt komfur. Hun viste mig også stolt sin nye tilbygning og nyindkøbte fliser til at dække stuens rå betongulv. Hun var stadig tyngt af gæld og kunne stadig bryde grædende sammen over for mig i en sen aften – efter øl og cachaça – over alle de penge, hun ikke kunne inddrive fra sine kunder, og over andre svære forhold i sit liv. Gæld var fortsat et vilkår for at få hverdagen til at hænge bare nogenlunde sammen, og for at kunne investere i hendes forretning og i en følelse af personlig fremgang i form af et pænere og bedre hus. ■

Forslag til videre læsning:

Dalsgaard, A. L. (2017). *Time will tell. Temporalities of Debt in an Urban Neighbourhood in Northeast Brazil*. *Ethnos*, 82 (3) 1–26.

Han, C. (2012). *Life in Debt. Times of Care and Violence in Neoliberal Chile*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.

James, D. (2014). *Money from Nothing. Indebtedness and Aspiration in South Africa*. Stanford: Stanford University Press.

MARIE KOLLING ER POSTDOC VED SYDDANSK UNIVERSITET OG UNDERVISER PÅ SDUS TVÆRFAGLIGE ANTROPOLOGI- UDDANNELSE, MARKET AND MANAGEMENT ANTHROPOLOGY. HUN ER PH.D. I ANTROPOLOGI FRA KØBENHAVNS UNIVERSITET OG SPECIALISERET I BRASILIANSKE FORHOLD. KONTAKT: MARIE@SDU.SAM.DK

LØFTEBRUD MOD ÅNDERNE

OM FARLIGE LØFTEOFRE TIL ÅNDER I EN TURBULENT TID

I landsbyen Anororo i Madagaskars frodige Alaotra-dal har ånderne stor indflydelse på menneskenes liv. I skæbnesvangre situationer som helbredelser, eksaminer og husbyggerier stiller landsbyboere undertiden løfteofre i udsigt for ånderne, hvis de griber ind og sikrer et godt udfald. Åndernes gunst falder især i disse år på et tørt sted, da socioøkonomisk deroute plager dalen. Alligevel vægrer mange sig mod at stifte gæld til ånderne via løfteofre - hvorfor?

af ANDERS NORGE LAURIDSEN

” ” Aaah ah-ah-ah malandy no tsara! Aaah ah-ah-ah mahery a!” – ”Aaah ah-ah-ah det hvide er godt! Aaah ah-ah-ah så stærk!” Sangen buldrer derudad, repetitivt og insisterende vajer den frem og tilbage mellem koret af kvinder og de besatte åndemane. De ståendes hånddans bølger snart til højre, snart til venstre, og de siddende akkompagnerer med klap og trommespil, som brager afsted i en iver, der synes at løbe fra rytmen hvert øjeblik, det skulle være. Kvindernes hårpragt udgør tilsammen et veritabelt tæppe af rituelle fletninger, under hvilke samtlige øjne er fæstnede på åndemanagerne foran koret. Forfædre, afdøde konger og mytologiske væsener fra søerne og skovene har i dag taget bolig i åndemanagernes kroppe for at fejre det grandiose ritual Feraomby sammen med mennesker fra alle hjørner og kroge af Madagaskars frodige Alaotra-dal. En af de helt store lokale åndemane ved navn

Andrianasy, fra den nærliggende landsby Anororo, er imidlertid ikke tilstede under denne Feraomby. Andrianasy er ikke engang åndemane længere; han er konverteret til pinsebevægelsen og har vendt ånderne ryggen efter en tragisk udgang på et gældsforhold til ånderne nogle år tilbage, hvor han og en anden forsømte at give et *fangalam-boady* - et løfteoffer. Andrianasy vender vi tilbage til, men lad os for nu vende blikket mod en person, som er tilstede under denne Feraomby tilbage i 2010. Miora, en ung mor fra Anororo, sidder i dette øjeblik i koret på nippet til at overbringe et løfteoffer. Hun møver sig frem på knæ mellem de andre kvinder, der ligesom hende er klædt i rituelle skørter og langskjorter samt påmalet en hvid prik i panden – en kanal til åndeverdenen. Miora får øjenkontakt med en af de besatte åndemane, som med flagrende fletninger og svajende armbevægelser



Besættelsesritual hos åndemanageren Noro.

danser frem mod hende. Hun rækker åndemanageren tolv flasker rom i en papyruskurv, mens hun i sit hjerte takker den store kongeånd Ndrianampanjaka. Rommen går på omgang, skænket i små glas af åndemanagernes tjenere. Miora holder ikke igen – Feraomby er trods alt en fejring af Ndrianampanjaka, den afdøde konge som Miora de sidste måneder har stået i gæld til efter hans uvurderlige hjælp i sommers. Eller helt uvurderlig er hjælpen ikke; den er nøjagtigt tolv flasker rom værd. Rommen er et *fangalam-boady*, en social praksis mellem ånder og mennesker i den lokale etniske gruppe Sihanaka, hvor mennesker lover ånderne offergaver, hvis de griber ind i skæbnesvangre situationer.

Da jeg under mine feltarbejder i Anororo forhørte mig om sihanakanernes erfaringer med løfteofre – en stort set ubeskrevet offertype i Madagaskarlitteraturen - myldrede det frem med

eksempler på mirakuløs hjælp fra ånderne, lige fra helbredelse af dødelig sygdom til fund af kostbarheder som ædelsten og kviksølv. Imidlertid tegnede der sig ligeledes et mønster af uindfriet gæld til ånderne og en forsigtighed med at aflægge løfter til disse magtfulde væsener. Men hvorfor denne betænkelse, hvorfor tøve med at love ånderne rom, gæs eller penge, hvis de kan gøre underværker?

Udveksling med ånderne i en verden af forandring
Malagassisk kultur er en smeltedigel af austronesiske, østafrikanske og islamiske elementer, og i Alaotra-dalen er denne hybriditet særligt udtalt, da den sihanakanske befolkning er sammensat af århundreders strømme af migranter fra vidt forskellige dele af landet. Alligevel har disse forskelligartede elementer fundet sammen i en nogenlunde sammenhængende sihanakansk kosmologi. Det sociale



Løfteofre i form af lambahoany-klæder.

væv hos Sihanaka rummer både mennesker og ånder, og for at forstå løfteofferpraksissen må vi først forstå det reciproke forhold mellem disse to typer sociale aktører - ikke mindst udvekslingen af *hasina*.

Hasina kan tilnærmelsesvist oversættes til en strøm af "kosmisk kraft", der går begge veje mellem ånder og mennesker. Ånderne, som tæller så forskellige entiteter som forfædre, naturvæsener og fortidige konger, velsigner menneskene med *hasina*, der giver generel medgang i livet: Rishøsten er udbytterig, børnene fødes sunde og raske, og befolkningen går fri af epidemier og andre plager. *Hasina* fra ånderne er således afgørende for sihanakanernes *fahasalamana*, et malagassisk begreb for sundhed og medgang i bredeste forstand. Til gengæld giver menneskene *hasina* til ånderne i form af 1) efterlevelse af de gamle sædvaner, 2) overholdelse af forbud og tabuer og 3) materielle gaver i form af genstande, mad- og drikkevarer, som ånderne holder af. Uden *hasina* fra menneskene risikerer ånderne at forsvinde i glemslen, hvilket af sihanakanerne kaldes "den anden død". Ånder og mennesker er således gensidigt afhængige af hinanden i denne reciproke udveksling af *hasina*, en udveksling der betinger kosmisk harmoni, *fahasalamana* for mennesker og dyr, samt en regnmængde der lægger

sig moderat mellem ekstremere tørke og cyklon.

Helt op til 1950'erne har Anororo været yderst isoleret i kraft af sin placering i en labyrintisk og ufarbar sumpskog, men siden da er store forandringer rullet ind over Anororo og omegn. Fra midten af 1990'erne er kvægtveri, lovløshed og generel usikkerhed vokset betydeligt i Alaotra-dalen, hvilket landskabets mange forladte huse uden for de beskyttede bebyggelser vidner om. Tilmed skyller klimaforandringer ind over Alaotra-dalen og bevirkede for eksempel i 2015, at kolossale områder med rismarker blev ødelagt. Året efter var regnen lige omvendt så sparsom, at risen stod udtørret og næsten kassabel i under knæhøjde. Disse klimaforandringer er sammen med mangel på vedligeholdelse af dæmninger, vandingskanaler og anden agriskulturel infrastruktur fra kolonitiden medvirkende til en betydelig nedgang i landbruget. Derfor tyr flere og flere unge sihanakanere til mere usikre og farlige indtægtskilder, såsom minearbejde eller sågar kriminalitet. De seneste par år har Alaotra-dalen ydermere været vidne til pludselige bølger af guldfeber efter blandt andet safirer. Dette medfører et clash mellem det traditionelle, semi-kasteopdelte samfund og en radikalt anderledes *wild west*-udvikling af lovløshed, prekære og farlige arbejdsforhold,



Feraomby-ritualet. Et overstadigt kvindekör (nederst tv.), dansende, besatte åndemanere (midtfor), mænd rundt om helligstedet (bag de dansende).

prostitution samt konflikter med forhadte ædelstenshandlere fra Sydasien. Men som vi skal se i det følgende, er løfteofret - trods sine ældgamle, kosmologiske rødder i samlivet med ånderne - til stadighed en praksis, der både formes af og er med til at forme livet i en turbulent tid, hvor socioøkonomiske forhold i Alaotra-dalen udfordres af både lovløshed, klimatiske udsving og infrastrukturuel slitage.

Indkredsning af fænomenet 'løfteoffer'

Udvekslingen af *hasina* finder kontinuerligt sted i det daglige, når livet leves i overensstemmelse med forfædrenes forskrifter, samt i sihanakanernes mange ritualer såsom omskæringsceremonier, indvielser af nye huse, genbegrovelser og renselsesritualer. Disse hverdagslige og rituelle *hasina*-udvekslinger er generelt kollektive anliggender mellem ånderne som samlet panteon og menneskene i form af landsbyen eller slægten.

Derudover indgår sihanakanere også mere personlige forbindelser til ånderne, ikke mindst gennem forskellige offertyper, deriblandt *fangalamboddy*. I ordret oversættelse betyder denne sihanakanske term 'fjernelse af løfte', forstået som forløsning eller indfrielse af det lovede, hvilket jeg vælger at oversætte til 'løfteoffer'. Selve løfteofret udgør

den afsluttende og forløsende del af et gældsforhold til ånderne, der kan opdeles analytisk i tre etaper: 1) Det indledes med et løfte, 2) det forpligter fra og med åndernes hjælp, og 3) det forløses med et offer. Spoler vi tiden fire måneder tilbage fra Mioras løfteoffer under Feraomby, finder vi et godt eksempel herpå. Miora var da på hospitalet i Alaotra-dalens provinshovedstad med sin lille datter, som stod over for en risikofyldt maveoperation. Familien hjemme i Anororo vidste godt, at den lille pige med en vis sandsynlighed stod til snart at slutte sig til forfædrene i den store familiegrav langt før tid. På hospitalet henvendte den ængstelige Miora sig i sit hjerte til kongeånden Ndrianampanjaka og lovede ham hele tolv flasker rom, hvis han ville sørge for, at operationen gik godt. Således første etape: løftet. Operationen gik godt; så godt at datteren ikke fik brug for yderligere behandling. Hjælpen kom (anden etape), og fra dét øjeblik forpligtedes Miora til at gengælde med et løfteoffer. Endelig indfriedes denne gæld til ånderne, da Miora i tredje og sidste etape overrakte en besat åndemaner de tolv flasker rom under Feraomby.

Hvad ønsker sihanakanerne sig hjælp til af ånderne, når de stiller løfteofre i udsigt? Som sagt drejer de hyppigste ønsker sig om helbredelse, eksaminer



eller husbyggerier, men også landbrugsrelaterede ønsker om en rig høst eller en traktor dukker op igen og igen i mine samtaler med de risdyrkende sihanakanere. Typisk handler aflæggelsen af *voady* (løfter) om udfordringer, der indebærer stor usikkerhed, som når hele familieformuen investeres i at bygge et hus, hvis opførelse kan trække ud, eller som pludseligt kan styrte sammen. En kvindelig åndemaner ved navn Noro forklarede:

"Lad os sige, at man under opførelsen af sit hus møder stor modgang, at ulykker forpurrer arbejdet. Så kan ånderne give et remedie, der lægges i huset, og så kan det bygges færdigt uden problemer. Når det er færdigt, gives der måske nogle *lambahoany* [traditionelle klæder], nogle penge eller to flasker rom. [...] Der er mange, der kommer her [med løfteofre under besættelsesritualer], og alle disse *lambahoany* kommer alle sammen af *voady*. Hver eneste af dem. Vi har ikke købt så meget som ét af dem. [Man siger] for eksempel, 'hvis mit barn består sin studentereksamen...'. Det er ånderne, der hjælper med den slags."

Foruden disse traditionelle *lambahoany*-klæder, består løfteofrene typisk af gaver som rom, gæs eller penge, afhængigt af den enkelte ånds præferencer. Nogle gange angives det helt eksakt i *voadyet*, at løfteofret vil bestå i så og så mange flasker rom, gæs eller andet, men lige så almindeligt er det blot at love, at man giver hvad man kan, hvis man får den ønskede hjælp. Det er væsentligt et pointere, at *voadyet* ikke blot er et luftigt forslag om en byttehandel; det er en indgåelse af en *fanekena*, der ikke kan trækkes tilbage. Termen *fanekena* kan oversættes til 'pagt', en almindelig glose der anvendes bredt om bindende aftaler og kontrakter såsom mellem sihanakaniske risbønder og lokale mikrofinansin-

stitutioner. Denne *fanekena*, som *voadyet* irreversibelt bringer i forslag, er imidlertid kun *potentielt* bindende - gældsforholdet aktualiseres og cementeres nemlig først i anden etape, i det øjeblik at ånderne intervenserer som ønsket: Da er løftestifteren uløseligt bundet til at gengælde åndernes hjælp med et løfteoffer. Endelig forløses gældsforholdet i tredje og sidste etape: selve løfteofret. Locus for offerhandlingen er altid et ånderelateret sted; i Anororo og omegn kan det være helligstedet i Feraomby-ritualet, den hellige Mangorotra-høj eller en åndemaners hus under et besættelsesritual. Hvis offergaverne består i mad- eller drikkevarer, indtages de i selskab med ånderne: Offerdyrene slægtes og romflaskerne åbnes, blod og alkohol stænkes på helligstederne, og de tilstedeværende drikker, kokkererer og spiser sammen. Er der tale om andre typer offergaver såsom penge eller klæder, gives de typisk til den åndemaner, der lægger krop til den hjælpende ånd, og bruges fremover i husets besættelsesritualer.

Hvis ånderne kan hjælpe mod store problemer som barnløshed og dødelig sygdom, hvorfor myldrer Anororo da ikke med løfteofre? Hvorfor overhovedet tøve med at aflægge løfter til ånderne, hvis de kan bringe fremgang og velstand i en tid hvor tørke, cyklon og brutale kvægrøvere martrer så mange sihanakanere? Vel er åndernes magt stor, men mine informanter er sig meget bevidste om, at denne store magt hurtigt kan vende fra hjælp til straf, hvis man havner i en situation, hvor man er ude af stand til ofre som lovet. "Man skal ikke gøre noget dumt, som medfører, at man ikke kan betale, det fører til afstraffelse", blev jeg fortalt. "Derfor skal man ikke gøre noget, der medfører problemer, men kun gøre noget [love noget i *voadyet*], som man er i stand til [at give som løfteoffer]", forklarede en anden. "Folk her er bange for at aflægge *voady*, for det kan medføre stor modgang [hvis man ikke kan betale]", lød det fra en tredje. Enhver ved, at ånderne ikke vender det blinde øje til ubetalt gæld. Denne fare ved at snyde ånderne for et løfteoffer, vil jeg i det følgende illustrere med den forhenværende åndemaner Andrianasys historie.

Uindfriede løfter

Forfædrenes traditioner og venerationen for ånderne er i Anororo under pres fra karismatisk-kristne bevægelser, og ikke så få landsbyboere, der førhen stod ånderne nær, er konverteret til eksem-

pelvis pinsebevægelsen. En af dem er Andrianasy, hvis livshistorie jeg tidligere har skildret sider af i artiklen "Mohara: Material Spirits of the Sihanaka". Gennem tre årtier op til sin konvertering i 2005 havde Andrianasy som åndemaner en vis lokalpolitisk indflydelse. Med sit store repertoire af besættende ånder bistod han de lokale politikere og forretningsmænd samt journalister fra provinshovedstadens radiostation, men i 1978 gik det galt.

Mange af de store huse i Anororo og nabolandsbyerne er opført af bygmesteren Rabesoa, dengang en nær ven af Andrianasy. En dag spurgte Rabesoa Andrianasy, om hans ånder kunne hjælpe ham med at finde noget kostbart kviksølv et sted i den naturressourcerige Alaotra-dal. Andrianasy var dengang 'sæde', som han formulerer det, for en lang række ånder, og han lod sig besætte af to af dem, for at Rabesoa kunne aflægge et *voady* til dem. Den ene var den afdøde konge Randriamisara, den øverste i Andrianasys repertoire af ånder. Den anden gik under navnet Kamona og var budbringer for den usynlige by Andrebabe, fortæller Andrianasy. Byen siges at være usynlig og kan kun findes, hvis nogen fra byen fører fremmede til den. Den er beboet af *vazimba*, pygmæiske væsener, der placerer sig i en gråzone mellem ånd og menneske. *Vazimba* og deres levesteder er forbundet med stor *hasina* (kosmisk kraft) – hvilket må gøre Andrebabe til et ikke helt dårligt sted at lede efter kostbarheder som kviksølv. I Andrianasys hus i Anororo aflagde Rabesoa et *voady* til ånderne Randriamisara og Kamona: Hvis I hjælper mig med at finde kviksølv, vil jeg sælge det og købe nogle biler, og en af dem vil jeg give til jeres 'sæde', Andrianasy. Sammen med sit følge af spirituelle tjenere udså Andrianasy sig en gunstig dag, og da dagen oprandt, tog Rabesoa, Andrianasy og følget afsted mod Andrebabe.

Et stykke uden for byen slog de lejre, kogte ris og bragte ånderne et blodoffer i form af tolv hvide gæs. Andrianasy iførte sig langskjorte, bandt et *lambahoany*-klæde om livet og fortsatte på egen hånd ind i Andrebabe for først at gense sine rejsefæller to uger senere.

Andrianasy: "Jeg gik ind til *vazimbaerne*. Vi spiste ikke ris, men mad som I aldrig har smagt herude! Vi festede. Og mellem nogle sten var der kviksølv, halvanden liter som man dårligt kan løfte."

Halvanden liter kviksølv vejer over 20 kilo, og det store fund gjorde Rabesoa ikke så lidt begejstret, da

Andrianasy i sin tidligere metier som åndemaner.



Åndemane med løfteofre til Feraomby-ritualet.

Andrianasy kom ud til lejren med kviksølvet efter fjorten dage hos *vazimbaerne*. Andrianasy fortæller, at Rabesoa derefter fragtede kviksølvet i en lergryde ud til havnebyen Tamatave, smuglede det igennem sikkerhedskontrollen og med sig om bord på et skib. Efter flere måneder dukkede Rabesoa igen op i Alaotra-dalen. Han havde solgt kviksølvet i Belgien og købt en håndfuld Citroën 3CV, som han nu brag-

te med sig hjem til dalen. To uger gik – men Rabesoa kom stadig ikke til Andrianasy med løfteofret.

Andrianasy: "Tingene [ånderne] lagde pres på mig, de kom til mig hver dag og sagde, at datoen var overskredet."

Så opsøgte Andrianasy Rabesoa.

Andrianasy: "Jeg sagde til ham: 'Dine biler er her, men hvad med pagten du lavede med dem [ånderne]? Han svarede: 'Gør hvad du vil. Jeg kender ikke noget til det der.' Han havde fuldstændig forandret sig."

Kort tid efter omkom Rabesoas førstefødte søn i en ulykke. Dernæst døde hans hustru, så deres yngste søn, og familieformuen begyndte at smuldre.

Andrianasy: "Jeg ved ikke, hvad årsagen var, om det var en straf eller hvad det var. Jeg er blot et menneske, jeg ved ingenting, men hvad angår det, han gjorde, er der én ting, der slår mig: Hvorfor indfriede han det ikke [løfteofret]?"

Andrianasy lægger ikke skjul på, at han følte sig forrådt. Efter nogen tids insisteren på opkrævning fra ånderne, fik Andrianasy dog endelig ro. Så pludseligt en nat i 2004, efter 26 år,

vendte ånderne tilbage. Deres tålmodighed var opbrugt, og nu udsatte de gennem tre måneder Andrianasy for natlig pinsel. I sin genfortælling over for mig viser han med hænderne, hvordan ånderne trykkede og pressede nådesløst på hans brystkasse.

Andrianasy: "De knuste mig, de slog mig næsten ihjel, men jeg døde ikke. Så vendte jeg tilbage til manden [Rabesoa] for at få det [løfteofret]."

Rabesoa var blevet en ældre mand uden formue, og han nægtede stadig at give et løfteoffer.

Andrianasy: "Da blev han omsider fældet af døden, for han nægtede det, man ikke kan nægte."

Her forlader vi Rabesoa og Andrianasys fælles historie – en historie som i allerhøjeste grad vidner om åndernes magt til at hjælpe såvel som til at straffe. I disse turbulente år, hvor Alaotra-dalens traditionelle livsmønstre eroderes af klimaforandring, modernisering og lovløshed, spiller ånderne fortsat en afgørende rolle for mange sihanakanske skæbner. Rabesoa og Andrianasys historie om ånder og ofringer, Citroën'er og sikkerhedskontroller rimer med andre antropologers gendrivelse af Max Webers tese om, at modernitet indebærer affortryllelse; i tråd med eksempelvis K.W. Endres og A. Lausers 'genfortrylles-forskning' viser vor tids sihanakanske løfteofre, at spirituelle praksisser absolut ikke fordrives af modernitetens traktorer, hospitalsoperationer, biler og internationale handel med kviksølv og ædelsten. Løfteofret benyttes i nye kontekster og differentierer sig fra sine tidligere former, det genopfindes og gøres vedkommende på ny i en sihanakansk verden i hastig forandring.

Farlige løfter til ånderne

November, 2016. Regnen har dette år været så sparsom, at Anororos rismarker ligger udtørrede som en knastør steppe. Da dagen efter novembers fuldmåne gryr og Feraomby dermed skal afholdes, er der hårdt brug for ånderne. Da stilheden sænker sig i Feraomby-ritualets første ånde-påkaldelse, anråber en ledende landsbyældste med dirrende røst Ndrianampanjaka og dalens andre ånder og bønfaller dem om at skænke menneskene livgivende regn. Nogle rækker bag påkalderen får jeg øje på Mioras far, en respekteret landsbyældste, der sidder ved en stor beholdning af romflasker i papyruskurve. En del af disse er formodentligt løfteofre fra nogle af de flere tusinde fremmødte sihanakanere – takkegaver fra eksaminander, syge der er blevet raske, og hvad ved jeg. Den store mængde rom til ånderne vidner om, at selvom løfteofret er en ældgammel praksis med et dybtliggende rodnet i førkolonial kosmologi, er det ikke desto mindre stadig en praksis, der appellerer til sihanakanerne. Gennem århundreder har Alaotra-dalens frugtbarhed givet sihanakanerne en vis garanti for relativ økonomisk stabilitet, og modsat mange andre egne af Ma-

dagaskar er dalen generelt blevet forskånet for urovækkende interetniske konflikter. Hvor sihanakanerne førhen har kunnet regne med et nogenlunde stabilt udbytte af høsten – og dermed en vis sikkerhed for at kunne give det lovede løfteoffer – har de med større ro i sindet kunne gældsætte sig til ånderne og dermed vinde åndernes gunst.

Med bygmesteren Rabesoa og (eks-)åndemaneeren Andrianasys historie om det forsømte løfteoffer in mente er det ikke så underligt, at sihanakanerne i dag er varsomme med at indstifte gæld til ånderne. Ustadigt klima, en infrastruktur i forvitring, samt en brutal lovløshed, der sniger sig ind fra forarmede egne i syd, fravriker sihanakanerne den økonomiske forudsigelighed, der danner grundlag for indgåelse af det gældsforhold, der ligger i løfteofferpraksissen. Trods faren ved at stifte en måske ubetalelig gæld til ånderne kan løfteofret i disse tumultariske tider alligevel byde sig til som en vovet, men potentielt indbringende udvej af armoden. ■

Forslag til videre læsning:

Endres, K.W. & Lauser, A. (2012) *Engaging the Spirit World: Popular Beliefs and Practices in Modern Southeast Asia (Asian Anthropologies)*, New York & Oxford: Berghahn

Norge, Anders (2017a) "Mohara: Material Spirits of the Sihanaka", *Ethnographica*, <https://ethnographica.net/2017/01/31/mohara-material-spirits-of-the-sihanaka/>

Norge, Anders & De Grave, Arnaud (2017) "Feraomby – The Polyvalent Legacy of a Stranger King", *Word of Mouth*, <http://world-anthropology-collective.com/2017/02/18/feraomby-polyvalent-legacy-stranger-king-part/>

ANDERS NORGE LAURIDSEN ER PH.D.-STUDERENDE I SOCIAL-ANTROPOLOGI, GÖTEBORGS UNIVERSITET. ARTIKLEN BYGGER PÅ SAMMENLAGT OTTE MÅNEDERS FELTARBEJDE I LANDSBYEN ANORORO, MADAGASKAR. ANDERS' PROJEKT DREJER SIG OM DEN ETNISKE GRUPPE SIHAKA OG UNDERSØGER BLANDT ANDET GJENNEM ET NARRATIVT EKSPERIMENT FORHOLDET MELLEM ÅNDER OG MENNESKER. ANDERS.NORGE@GU.SE

alle fotos af forfatteren

EN SKILSMISSE, ET OVERFALD OG EN FREMTID UDEN JORD

EN ETNOGRAFISK FORTÆLLING OM
SOCIALE KONSEKVENSER AF GÆLD

af METTE LIND KUSK

Det kan have alvorlige konsekvenser at optage et banklån og overskride deadlines for tilbagebetaling. Men konsekvenserne kan blive alvorligere endnu, hvis man i et forsøg på at leve op til bankens krav om regelmæssige afdrag trækker på midler, der ikke er entydigt ens egne. Det er netop, hvad en forretningsdrivende i det nordlige Uganda gør, når han egenhændigt sælger, hvad hans familie betragter som deres fælles jord.



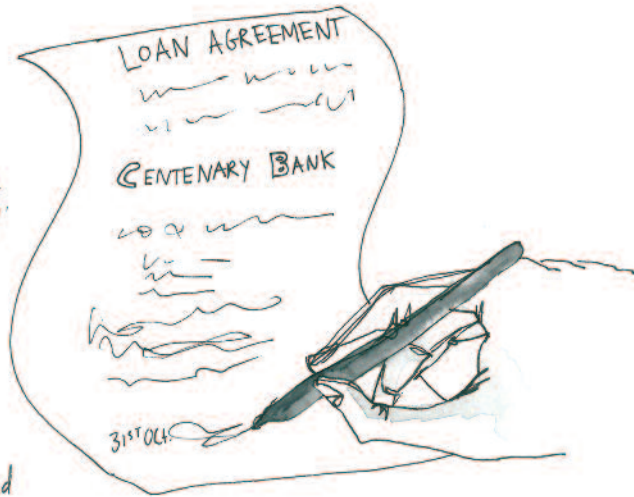
Hvad sker der på politistationen?

De holder møde, fordi en kvinde er blevet overfaldet af sin mands bror med en økse...

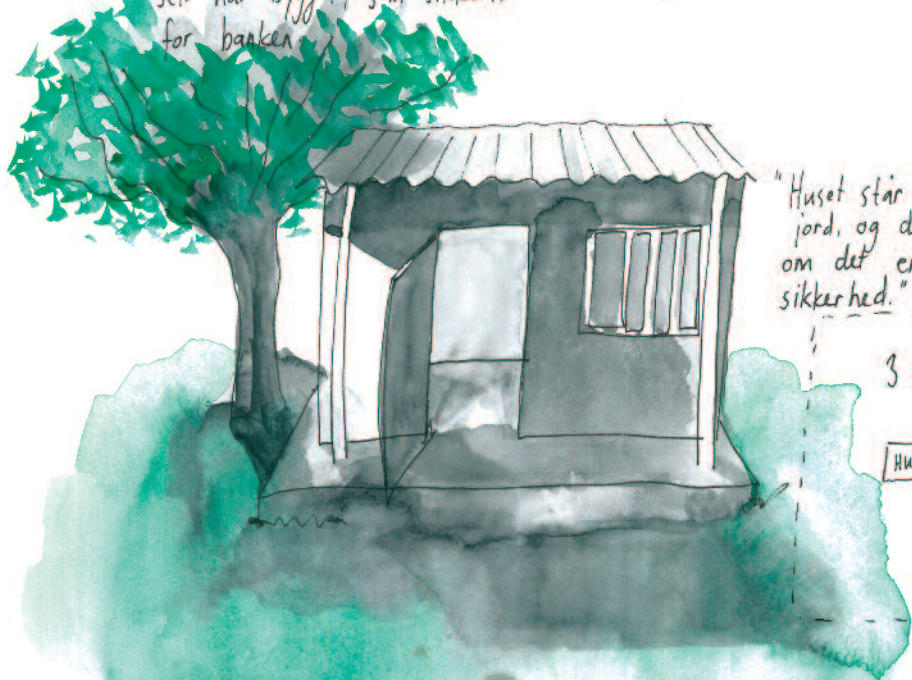
En af hendes sønner kom hende til undsætning, og alle slap med skrammer og en svækket tillid til hinanden, forklarer min feltassistent.

Hun har hørt, at konflikten handler om jord, og dagen efter besøger vi en af kvindens sønner for at høre, hvad der ligger bag den voldsomme episode. James, hedder han.

"Det er en længere historie...
Sidste år, d. 31. oktober, optog jeg et lån i banken. Jeg ville starte en business. Ser du, fol' her er virkelig ivrige for at sk udvikling!"



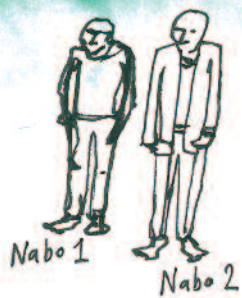
"Jeg stillede et hus, jeg selv har bygget, som sikkerhed for banken"



"Huset står på vores familie-jord, og de 3 acres rundt om det er også bankens sikkerhed."

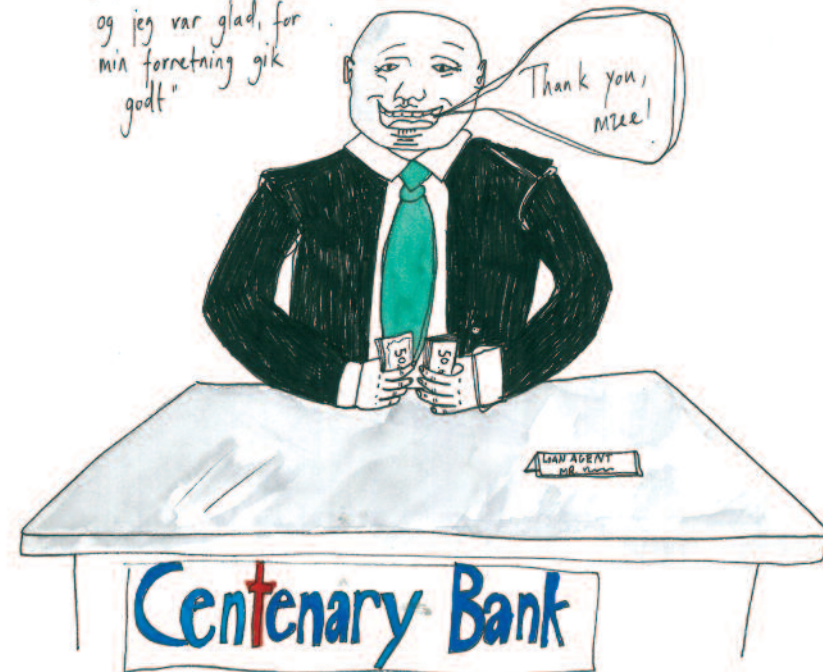
3 acres

Hus



"Mine to naboer er også bankens sikkerhed. De har fast lønindkomst og kontoer i banken. Hvis jeg ikke tilbagebetaler lånet til tiden, lukker banken deres kontoer."

"Banken var tilfreds, og jeg var glad, for min forretning gik godt"



"Jeg kunne ikke opfylde min forpligtelse til at betale af..."

Men ser du Metta, forretninger går op. Og de går hvad? De går ned.

Mmm.



Min feltassistent tilføjede nuancer til
problemløsningen, da vi talte sammen på
tomands-hånd



Der var noget mr. James
undlod at fortælle...
Han ville skilles fra sin
kone nogle måneder
tilbage. Hun blev meget
vred...

Oh...

Han behandlede hende
ikke længere godt. Og
han havde fastet
to andre koner.*

"Og hvad gjorde hun så?
Hun brændte tre af
mr. James huse ned!
Oh-oh-ohh!!!"

*flerkoneri er meget udbredt i området, et
tegn på velstand og en mands høje status



"Hytterne var store og fyldt
med værdifulde ting. Den aften
mistede James sin rigdom."

"Konen løb væk
og er ikke set
her siden."

"Sammen med mine to naboer tog jeg ind til byen
for at bede banken om udskyldelse af tilbagebetalingen.
Jeg forklarede min situation."



Jeg håber på
jeres forståelse?

Beklager mere. Vi
skal have
pengene til
tiden.

"Min ene nabo kom med et forslag til,
hvordan jeg kunne skaffe penge til banken..."

Hvorfor sælger
du ikke
noget jord,
så du kan
betale banken
tilbage?

"Jeg fulgte hans forslag og solgte



Hovedparten af jord i landområder i det
nordlige Uganda er dog **ikke individuel**
ejendom. Det er en ressource som man får
adgang til gennem familie-relationer og
aktiv brug af jorden. I arv fra far til søn

Det stykke jord James solgte tilhørte ligeledes hans familie - det var en fælles ressource, administreret af mændene i hans familie.

Han havde brugsret til jorden. Men han ejede den ikke.

"Efter jeg solgte jorden, holdte vi et familie-møde. Mine forældre støttede mig, men en af min fars brødre, John, gjorde modstand."



En af mine andre farbrødre stoppede ham og bad ham acceptere salget."

"Dagen efter var det så uheldigt, at min farbror, der var utilfreds, mistede en af sine køer..."

"Dagen efter var det så uheldigt, at John mistede en af sine køer..."



"Ser du, hans økonomiske situation er ikke nem. Han har mange børn at bremse, 11 sønner der skal arve jord. Ingen af børnene går i skole, de hjælper alle med at dyrke jorden. Så at miste en ko er en alvorlig sag."

"I frustration drak han sig fuld..."



"Og om aftenen opsøgte han mine forældres hjem. Han var frustreret over at have mistet kvæg, og også over mit jordsalg. Han havde håbet, at nogle af hans sønner kunne bruge den jord, jeg solgte."



"Min mor var alene hjemme. Min farbror overfaldt hende, og han havde en øksel. Heldigvis hørte min bror larm, og han kom min mor til undsætning."



Efterskrift:

James' fortælling rejser en række spørgsmål, hvis svar giver os indblik i de nuværende spændinger og forandringer, der udspiller sig i forhold til jord og jordrettigheder i det nordlige Uganda: hvad er det egentlige ejerforhold af den jord, han optog lån i og senere solgte? Hvis det er hele familien, der ejer jorden, hvordan kunne James så belåne og sælge den uden deres samtykke?

I det nordlige Uganda er ejerskab af jord i landområderne generelt ikke formaliseret. Registrerede skøder er en sjældenhed, og de fleste mennesker lever på og af jord, som de har fået adgang til gennem deres familierelationer. Traditionelt

får sønner tildelt jord af deres far, og døtre får adgang til jord gennem deres ægtefælle, far eller bror. Mængden af jord, man kan gøre krav på, er i dette system afhængig af arealet, man kan opdyrke. Da det kan variere over tid, har grænser mellem folks jord også varieret og været fleksible. For eksempel, hvis en mand rejste bort, kunne en slægtning eller en ven af familien overtage hans jord. Dette princip for fordeling af jord har fungeret i en kontekst, hvor der ikke har været mangel på jord, og hvor formålet har været dyrkning af afgrøder, ikke økonomisk vækst. I dag er systemet kommet under pres grundet nye muligheder for investering i jord, kommercielt jordbrug og banklån med sikkerhed i jord.

Jorden, som James belånte og solgte, var inden salget 'ejet' uden at det var formelt registreret som tilhørende et individ eller en familie. Men det har været i hans families hænder gennem mange år, og James havde i kraft af sine familierelationer brugsret til jorden. Som Ravensborg et al. også viser i artiklen "Land and Property Rights and Economic Behaviour in Uganda" (2013), kræver det ikke formaliseret ejerskab at optage lån med sikkerhed i jord. Således accepterede banken, at James stillede jorden som sikkerhed, selvom han ikke havde et skøde. Et individ kan altså belåne jord og risikere at miste den for bestandigt uden samtykke fra alle de familiemedlemmer, der traditionelt har haft andel i jorden.

Jord har ikke tidligere været anset som en økonomisk ressource, og at sælge jord for penge betragtes af mange som både amoralsk, dumt og asocialt. Da James solgte jorden, brød han med en meget stærk tradition for ikke at sælge jord i området, og i James' familie er der delte meninger om, hvorvidt jordsalget er acceptabelt. Hans forældre støtter det, imens hans onkel modsætter sig det. Fortællingen peger således på nogle af de underliggende spændinger og forhandlinger, der lige nu udspiller sig lokalt og nationalt i Uganda: skal jord danne centrum for familiefællesskab og traditionelt jordbrug, eller skal det være et middel til at skabe økonomisk vækst, investeringer og udvikling? Disse spørgsmål er både relevante, når kollektiv jord sælges, og når der optages individuelle lån med sikkerhed i jord.

Rent juridisk anerkender Ugandas forfatning både kollektivt, uformelt ejerskab og individuelt,

registreret ejerskab af jord, men for folk som James' onkel kan det være svært at hævde ens ret til jorden. Hans onkel har hverken de økonomiske ressourcer eller kulturelle kompetencer, som det ville kræve at køre en sag i retten. Uden entydig støtte fra resten af familien kan han heller ikke få anerkendt sin ret gennem traditionel konfliktmediering. Vredesudbrud og selvtægt var derfor hans eneste muligheder for at modsætte sig salget.

Ligesom det er svært at få anerkendt sin ret til jord, når ejerskabet ikke er formaliseret, er det svært at gøre indsigelser mod jordsalg, når først det har fundet sted. Udfordringen i at få jordrettigheder anerkendt juridisk bringer mig tilbage til spørgsmålet om, hvordan James kunne sælge jorden uden hele familiens samtykke. Kort sagt kunne han sælge den, fordi der var en villig køber. I det nordlige Uganda er der et voksende marked i jord, men det er i høj grad uformelt, og jordsalg og køb er ofte baseret på uigennemsigtige, 'bagom-ryggen' aftaler. Det giver grobund for forvirring og alvorlige konflikter blandt familiemedlemmer, der deler jord, som James' historie er et tydeligt eksempel på. ■

Forslag til videre læsning:

Kusk, Mette Lind & Meinert, Lotte (2017) "This land is NOT for sale: Land, loans and investments in post-conflict northern Uganda" in *Mortgage across cultures. Land, Finance and Epistemology* (Rodima-Taylor, Davi and Shipton, Parker, eds.), Center for Finance, Law & Policy and African Studies Center, Boston University
Ravnborg, H.M.; Bashaasha, B.; Kidoido, M.; Pedersen, R.H.; Spichiger, R.; Turinawe, A. (2013) "Land and Property Rights and Economic Behaviour in Uganda: Results from a Questionnaire Survey Conducted in Amuru, Masaka and Pallisa" *Journal for Peace and Security Studies* 1
Shipton, Parker (2009) *Mortgaging the Ancestors: Ideologies of Attachment in Africa*. Yale Agrarian Studies Series.

METTE LIND KUSK ER PH.D. STUDERENDE I ANTROPOLOGI VED AARHUS UNIVERSITET OG EN DEL AF DET TVÆRFAGLIGE FORSKNINGSPROJEKT TRUSTLAND. GENNEM ET ÅRS FELTARBEJDE I DET NORDLIGE UGANDA HAR HUN UNDERSØGT LOKALE STRIDIGHEDER OVER JORD. UDOVER AT SKRIVE OM SIN FORSKNING, EKSPERIMENTERER METTE MED ETNOGRAFISK FORMIDLING GENNEM TEGNINGER. KONTAKT: MLKUSK@CAS.AU.DK

GÆLD og SEXARBEJDE

GÆLDSBUNDET MIGRATION TIL EUROPA BLANDT NIGERIANSKVE KVINDER

Nigerianske sexarbejds migranter stifter ofte gæld til 'sponsorer' og *madams* for at kunne migrere til Europa. Denne artikel belyser den komplekse rolle, som gæld spiller i sexarbejds migration og menneskehandel, og argumenterer for, at vi konceptuelt bedre kan forstå disse migrationssystemer som gældsbundet arbejdskraft.

af SINE PLAMBECH

Benin City, i det sydlige Nigeria, er familier afhængige af penge sendt fra deres døtre, mødre eller søstre, som sælger sex i Europa for at kunne betale for mad, medicin og uddannelse. Langs vejene i centrum af byen reklameres for sprogundervisning på spansk, fransk og italiensk til fremtidige migranter. På markederne sælger entreprenante kvinder syntetiske kjoler og imiterede Gucci tasker, som kvindelige familiemedlemmer, der er migreret til Europa, har sendt til dem. Præster og de, som lokalbefolkningen kalder "heksedoktorer", tager penge for at velsigne kvinderne før deres afrejse. På den måde afhænger forskellige gruppers indtægt i Benin City af kvindernes mobilitet inklusiv de "sponsorer" eller *madams*, der arrangerer kvindernes migration ved enten at tilvejebringe falske rejse-

dokumenter for at stige ombord på fly til Europa, eller ved at organisere højrisiko-rejser gennem Sahara-ørkenen og over Middelhavet. Denne artikel undersøger gældens rolle i de mange økonomier i sexarbejde, som relaterer sig til migration og menneskehandel. Analysen åbner op for en empirisk baseret forståelse af sexarbejds migration, som en form for *gældsbundet arbejde*.

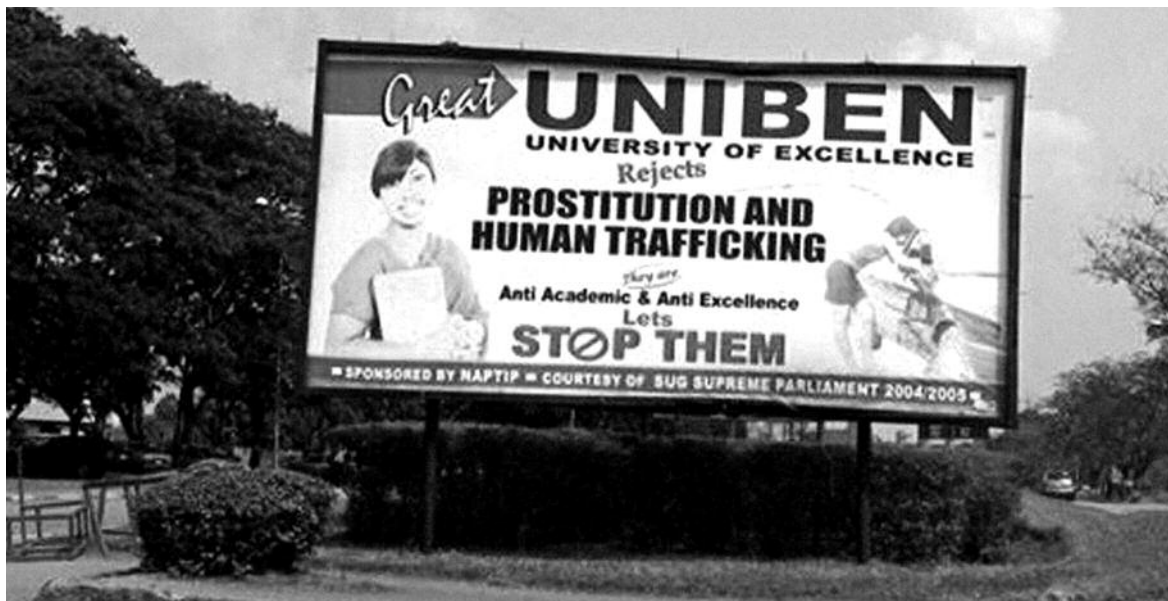
Økonomisk profit i forbindelse med migration, menneskehandel og sexarbejde forstås typisk inden for en ramme, hvor alfonser og menneskehandlere anses som de eneste aktører, der opnår fortjeneste ved kvinders migration til Europa. Grundet gæld og høje renter er menneskehandel af blandt andet Interpol beskrevet som den tredje mest profitable organiserede forbrydelse efter

stoffer og våbenhandel. Det største problem ved dette perspektiv er dog, at det reducerer et komplekst forhold mellem denne type gæld og dens relaterede økonomier til en forenklet forståelse. Ved at tage udgangspunkt i Benin City i Nigeria, der betragtes som et migrationsknudepunkt og et såkaldt "hotspot for menneskehandel", efterstræber denne artikel at opnå en etnografisk forståelse af gældens rolle i økonomien bag menneskehandel og sexarbejds migration.

Artiklen er baseret på etnografisk feltarbejde, jeg udførte i 2011 og 2012 blandt kvindelige nigerianske sexarbejds migranter fra Benin City (i daglig tale kaldet Benin), i staten Edo i det sydlige Nigeria, samt nyere feltarbejde blandt nigerianske kvinder, der krydsede Middelhavet med båd i 2017 til

Sicilien i det sydlige Italien. Gruppen af kvinder fra Benin var alle vendt tilbage til Nigeria gennem deportering eller frivillige hjemsendelsesprogrammer, som er målrettet identificerede ofre for menneskehandel. Mere præcist benytter jeg begrebet "menneskehandel" og "ofre for menneskehandel" i tilfælde, hvor kvinderne officielt var kategoriseret som dette af immigrationsmyndigheder, og hvor det er brugt som en politisk eller retlig kategori. Selvom jeg benytter disse termer, mener jeg, som denne artikel også viser, at disse termer ofte er begrænsende og ikke empiriske funderede. Mens jeg var i Nigeria gav dette mig en mulighed for at møde kvinderne regelmæssigt og tale om deres liv og erfaringer med migration, alt imens vi spiste mad, så TV, fik hjemmelavet manicure og indimellem tog i





Benin City - billboard advarer unge kvinder om trafficking. Foto: Sine Plambech.



Benin City og butikken Little Italy Plaza, der ejes af nigerianske migranter i Torino, Italien. Foto: Janus Metz.

kirke eller forberedte mad i deres hjem. Migration – og i særdeleshed kvinders migration til Europa – er fremherskende i denne del af Nigeria. I Benin, samt i bestemte områder i Edo-staten, er det svært at finde en udvidet familie, der ikke har et familie-medlem - som regel en kvinde - der er migreret til Europa. Kvinderne, jeg arbejdede iblandt, beskrev uden undtagelse deres familier som fattige på grund af arbejdsløshed eller underbeskæftigelse, og at det derfor var normalt at spise ét eller to måltider om dagen. De forklarede, at migration var en søgen efter arbejde ("business opportunities"), og at de alle ved deres ankomst til Europa blev familiens primære forsørgere ved at sende penge hjem til dem. Deres migration var typisk ansporet af specifikke kritiske begivenheder i deres familier; særligt tabet af en mandlig forsørger, såsom skilsmisser eller en død far, mand eller bror.

Gæld og "hverdagsbedrag"

Kvinderne og deres familier pådrager sig gæld til "sponsorer" og madams, hvad der også kaldes "migrations-facilitatorer" for at anskaffe billetter, visum og transport til Europa samt et sted at bo. Denne gæld forøges af høje renter, der spænder fra 20 til 100 procent, hvilket udgør profitten for deres

madams. I 2016 varierede prisen på en flybillet samt et falsk visum og pas til en kvindes rejse fra Benin til Europa mellem 25.000 US Dollars og 70.000 US Dollars, afhængigt af dokumenternes kvalitet. Typisk krævede dette, at migranterne måtte låne penge og/eller pantsætte familiens jord.

Migration er på sin vis en "vare", der kan købes med lånte penge, og pengeudlånerne udlåner typisk penge til mange forskellige formål - ikke kun migration. Folk låner penge til at købe alt fra dagligvarer til mobiltelefoner, huse, og biler. Gæld er, som mange andre steder i verden, normalt i Benin, og lånene tilvejebringes af en kombination af lokale pengeudlånere (Big Men), familiemedlemmer, sociale netværk og kriminelle netværk.

Faciliterings-økonomien udgøres altså af et mix af ulovlige og semi-ulovlige aktiviteter, der kan placeres inden for et bredere felt af andre typer af (ulovlige) forretninger og forbrydelser, så som illegale højrentelån, væbnede røverier, tyveri, og svindelnumre. Kvindernes perspektiver på migrations-facilitatorerne var ofte flertydige. De kaldte dem både forfærdelige, udnyttende og ondskabsfulde, men gav samtidig udtryk for en forståelse af, at facilitatorerne havde behov for at tjene penge, og at de løb en høj risiko ved at få migranter til Europa.

De så det ofte som en effekt af fattigdom, og de var typisk særligt tilgivende over for de unge mænd (ikke så meget for de madams, der allerede var i Europa). De udtrykte også taknemmelighed, fordi madams trods gælden tjente som middel for social mobilitet, og nægtede derfor at angive dem til politiet i Europa. De kvindelige migranter omtalte ofte deres madams ud fra et flertydigt moralsk perspektiv, da de på én og samme tid anså dem som rollemodeller, moderfigurer og stærkt udnyttende.

Migrations-facilitering og rationalet i at låne penge til at migrere er koblet til den økonomi, der er i at sende penge til hjemlandet – såkaldte remitter. De der tjener penge på migration profiterer, når store huse, finansieret af remitter til Benin, står som reklamesøjler for yderligere migration. Nigeria er langt den største modtager af remitter i Afrika syd for Sahara, og Benin tegner sig for den største koncentration af nyopførte bygninger i Nigeria finansieret af remitter, primært sendt fra Europa. Derfor kan man ikke forstå migrationsgæld og gældsbundet arbejde uden at forstå, hvordan det indgår i det større sociale, moralske og økonomiske landskab i Benin.

"Hvorfor låner du penge til at migrere?", spurgte jeg en ung kvinde i Benin. "Vi har ikke haft tid til at

vente og spare op ligesom mine bedsteforældre i gamle dage", forklarede hun. "Vi har kun ét liv, og vi vil have mest ud af det".

En kilde til frustration er, at selv den uddannede middelklasse i Nigeria ikke kan få et banklån til at starte selv det mindste projekt eller i tilfælde af pludselig sygdom eller andre ulykkelige omstændigheder. Samtidig er migration anset som en usikker investering for bankerne, der ikke låner penge ud til folk med sæsonarbejde, dagarbejdere eller arbejdsløse. De betragtes som upålidelige betalere. De er nødt til at ty til migration og den såkaldte "no-questions-asked" politik på det private marked, hvor rentesatser er op til 100%, og metoderne til gældsinddrivelse er brutale. The Microfinance Barometer fra 2016 bekræfter, at privat gæld som følge af uformelle kviklånsvirksomheder, lokale stormænd, rige landejere, mafiaen, velhavende familier og mellemmand er stigende i Nigeria, såvel som andre steder i det globale syd.

Gældsstiftelsen

De første nigerianske sexarbejdere i Europa havde en tendens til at arbejde uafhængigt og i begyndelsen inden for andre brancher i Sydeuropa. Men i takt med stigende migrationskontrol i løbet af de



En nigeriansk kvindes pas og penge inddrages efter en politirazzia på Istedgade i København. Foto: Henrik Bohn Ipsen.

sidste to årtier er rejsen blevet mere omkostningsfuld og farlig for migranter. Nogle af migranterne i Europa begyndte at rekruttere og organisere migrationen af kvinder fra Nigeria ved at arrangere rejsen og profiterede på de restriktive grænser ved at skabe et system af gældsbundet sexarbejdsmigration.

Kvinder, der gerne vil til Europa, kontakter typisk yngre mænd, eller kontaktes af dem, for at undersøge muligheder for migration til Europa. Typisk har de mænd, der faciliterer migrationen, selv familiemedlemmer i Europa, ofte kvinder - de såkaldte madams - og trækker derved på deres personlige netværk til at arrangere migrationen. Nogle af de unge mænd rejser fra andre nigerianske stater for at skabe en forretning ud af migrationsfacilitering og andre mere uformelle jobmuligheder i Benin. Andre er unge mænd, der tidligere har arbejdet udokumenteret på europæiske fabrikker, restauranter

og i landbrugssektoren, eller som narkohandlere i gaderne, men er blevet deporteret, fordi de overtrådte immigrations- eller straffeloven. Som et resultat af den økonomiske usikkerhed, der følger med udvisningen fra Europa, bruger de deporterede deres erfaringer og tjener nu penge på at arrangere kvinders migration ud af landet gennem Sahara-ørkenen eller ved at producere falske dokumenter, så kvinderne kan rejse ind i Europa med fly. Kvinderne i faciliteringsøkonomien er typisk allerede i Europa. Nogle af dem har selv været gældsbundne, men har tilbagebetalt deres gæld og er nu selv madams.

Ved ankomsten til Europa kan gældsbeløbet stige på grund af forskellige situationer, såsom tjenester der skulle returneres i form af penge, uforudsete renter, beskyttelse fra politiet eller andre udgifter, der ofte dukker op som følge af at leve udokumenteret i Europa. Nogle af de nigerianske kvinder

planlagde at tilbagebetale al deres gæld ved at tjene penge på at sælge sex, mens nogle forsøger på eller håber at kunne tilbagebetale gælden ved at foretage sig andet arbejde såsom rengøring, sælge ting på markeder i turistområder, eller ved at plukke tomater eller appelsiner i landbruget. Deres madams kræver ikke altid, at gælden tilbagebetales via sexarbejde, så længe at afdragene er stabile og på det aftalte beløb. Hurtigt indser kvinderne dog, at sexarbejde ofte er den eneste og hurtigste vej til at tjene penge, når man er udokumenteret migrant uden adgang til det formelle arbejdsmarked. De kvinder, jeg interviewede, var inden rejsen bevidste om, at de skulle betale en høj rente for gælden, de stiftede. Hvad de ikke vidste var dog, hvor svært det ville blive at tilbagebetale gælden, og omstændighederne ved livet som deporteret i Europa.

I 2017 interviewede jeg nigerianske kvinder på Sicilien, som ankom med båd fra Libyen. Da de boede i flygtningelejrene i det sydlige Italien, ville de få omtrent 12 US Dollars per kunde (antallet af kunder per dag kunne variere fra 0 til 5), mens nigerianske kvinder, der solgte sex i Istedgade i København i 2017 rapporterede, at de fik cirka 80 US Dollars per kunde (2-3 kunder per dag). Det kan holdes op imod indtægterne for de nigerianske kvinder, jeg interviewede i Lagos, på omtrent 3 US Dollars per kunde (med op til 10 kunder per dag). Til sammenligning får de kvinder, der sælger vand og brød på markedet i Benin cirka 5 US Dollars per dag.

Hvis, og dette er kun et illustrativt eksempel, en kvinde låner 50.000 US Dollars inklusive renter for at komme til Europa, ville dette betyde, at kvinden der arbejdede i Danmark skulle have 625 kunder á 80 US Dollars for at have tilbagebetalt sin gæld. Mens kvinden der arbejder i en flygtningelejr i det sydlige Italien skulle have 4166 kunder á 12 US Dollars for at tilbagebetale sin gæld på de 50.000 US Dollars. For begge eksempler gælder, at det tager adskillige år, og at kvinderne i Italien laver andre planer for at undgå så mange kunder: Kvinderne bliver efter noget tid i Europa mere erfarne ud i sådanne kalkuler, og det er den primære årsag til, at nigerianske kvindelige migranter, og deres madams, i højere grad rejser til eller sender kvinderne til Nordeuropa for at arbejde. Dermed fremstår sexarbejde både som et problem, kvinderne håber kun vil vare midlertidigt, og som en løsning, siden det er den hurtigste måde, især i Nordeuropa,

hvorpå man kan komme ud af sin gæld og dermed sende så mange penge som muligt tilbage til Nigeria.

Hos de kvinder jeg mødte i Europa og Nigeria var gælden dog sjældent betalt fuldstændig tilbage. Der er empirisk en diskrepans mellem, hvad *traffickers* forestilles at tjene baseret på udregninger af gælden og det faktiske beløb, de tjener. Det er derfor svært at estimere gældens og renternes rolle i kalkulationen af profit ved menneskehandel. Selvom kvinder og deres sponsorer blev enige om et lån på 50.000 US Dollars, ville kvinder til tider ende op med "kun" at betale 20.000 US Dollars. Ofte var gælden og renterne ikke fuldt tilbagebetalt af en række årsager, heriblandt deportering og tilbageholdelse af politiet. Desuden flyttede nogle kvinder til andre byer for at undgå at tilbagebetale deres gæld, eller de tjente færre penge på sexarbejde end forventet, hvilket skete i Sydeuropa, da finanskrisen begyndte i 2008. I andre tilfælde nedsatte deres madams gælden. Selvom høje rentesatser ganske vist synes profitable for madams, hvilket de også er, tilbagebetalte kvinderne i de fleste tilfælde ikke al gælden. Følgerne af ikke at tilbagebetale gælden varierede fra overvejende uoverensstemmelser til trusler og i et enkelt tilfælde i et voldeligt besøg om natten hos kvindens familie. Ikke desto mindre vil madam fortsat være en væsentlig figur i kvindernes liv, da hun kan hjælpe dem med at komme tilbage til Europa efter en deportering.

Gælds-slaver eller forsørgere?

Mens kvinder, der sælger sex i Europa, ofte portrætteres som ofre i medierne og af visse anti-trafficking aktører, anså kvinderne og familierne i mit studie mere migration som et handlekraftigt, om end risikofyldt, projekt. Migration bliver ofte anset som en stor potentiel bedrift i livet, og muligheden for at låne penge til migration giver fattige kvinder en mulighed for at bidrage til familiens økonomiske velfærd.

Debatten om menneskehandel understreger kontinuerligt, at kvinderne holdes som "gælds-slaver", at de ikke bliver betalt for deres sexarbejde, og at det kun er menneskehandelsnetværk, der antages at profitere. Mine forskningsresultater, såvel som andres, viser dog, at kvindelige migranter, der sælger sex eller er i et kontraktbundet arbejdsforhold i Europa, er i stand til gennem forskellige kanaler at sende penge hjem, samtidig med at de

tilbagebetaler deres gæld til deres madam – på trods af deres svære situation. Beløbet, de kan sende hjem til deres familier, varierer fra 100-200 US Dollars per uge, og det er ofte meget lavere, end kvinderne forventede. Men de formåede at sende tilstrækkeligt med penge til at imødekomme de mest kritiske behov fra deres familier i Nigeria. Når kvinderne manglede penge, kontaktede de ikke deres familier, men ventede i stedet til krisen havde fortaget sig, så de kunne genoptage remitterne. Det er derfor vigtigt ikke at overse eller afvise vigtigheden af de mindre beløb, som kvinderne på trods af gælden og dyre udgifter i Europa stadig får til sig selv og deres familier. Beløbet er tilstrækkeligt stort til, at kvinderne finder det mere fordelagtigt at forblive i Europa end at rejse tilbage til Nigeria, på trods af den udnyttelse de oplever i arbejdsforholdet i Europa. Desuden er der et vigtigt tidsmæssigt aspekt forbundet med den gældsbundne arbejdskraft, idet kvindernes forhåbninger for et bedre liv og udsigt til at sende flere penge hjem er tæt knyttet til en forestilling om en fremtid, hvor gælden er tilbagebetalt, og hvor kvinderne udelukkende tjener penge til sig selv og sin familie.

Selvom de fleste migranter betragter forsørgelse af familien derhjemme som en selvfølge, er denne pligt også belastende for kvindelige migranter, hvilket Kastners studie fra 2009 af kvindelige nigerianske migranter også viser. Ofte idylliserer familiemedlemmer i Benin Europa som et sted, hvor man nemt kan tjene penge. En kvinde deporteret fra Danmark forklarer det således: "Min familie forstod ikke den pris, jeg betalte for at sende dem penge". Selvom familierne (særligt kvindernes mødre) var bevidste om sexarbejdet og gælden, var det svært at forklare kompleksiteten i de udfordringer, som udspillede sig i de deporterede kvinders liv i Europa. Alting var udfordrende: racisme og seksuel vold på gaderne, deres tilfældige, lurvede og dyre indlogeringsmuligheder og deres manglende adgang til det formelle arbejdsmarked og lægehjælp. Kvinderne følte sig ikke nødvendigvis udnyttede, fordi de solgte sex. De følte sig oftere udnyttede og bedragede af deres madams, når de indså de mange besværligheder ved at leve et udokumenteret liv i Europa, mens gælden samtidig skulle tilbagebetales.

Trafficking og gældsbundethed

I løbet af de sidste årtier er menneskehandel som koncept blevet redefineret, anfægtet, indsnævret,

uddybet og begravet. Mange traffickingforskere har kritiseret, at konceptet ikke indfanger de mange oplevelser og processer, som migranter er involveret i. Det er på den måde problematisk at betragte al sexarbejde relateret til migration som menneskehandel, hvor en decideret tvungen handel finder sted, da det leder opmærksomheden væk fra migranternes individuelle handlekraft og migrationens politiske økonomi. Kvinderne i mit arbejde kendte ikke til alle betingelser og farer forbundet med deres arbejde i Europa, selvom alle pånær én vidste, at de ville komme til at sælge sex. De vidste dog, at de ville arbejde under en madam, og de forventede og accepterede to til tre års hårdt arbejde, mens de betalte deres gæld tilbage. Til den tid havde de håbet på at have tilbagebetalt deres madam og dermed at kunne arbejde for sig selv.

Jeg foreslår derfor, at det er mere præcist i flere tilfælde at conceptualisere processen i den nigerianske kontekst som gældsbundet arbejde. Denne betegnelse, direkte oversat fra det engelske begreb "indentured labour", er defineret som et lån af penge, hvorefter man indvilger i at arbejde gælden af over en begrænset periode, somme tider under en restriktiv arbejdskontrakt i et fremmed land i bytte for transport, husly og mad. I modsætning til begreber som 'menneskehandel' eller 'moderne slaveri', som ofte bruges til at beskrive nigerianske kvinders migration til Europa, efterlader betegnelsen gældsbundet arbejde analytisk plads til kvindernes egne motiver og handlekraft. Betegnelsen tilføjer yderligere en historisk dimension til forståelsen af denne form for arbejdsmigration, fordi den tydeliggør centrale ligheder med historiske former for gældsbundet arbejdsmigration både i Nigeria og globalt. Dermed åbnes der op for en forståelse af gældsbundet arbejde som en strategisk investering i familiens fremtid.

Forskere i menneskehandel og migration er i stigende grad begyndt at belyse, hvordan gæld figurerer som en fast, snarere end exceptionel, del af migration. Samtidig viser disse studier, at lånet af penge optages fra en lang række aktører – ægtefæller, kærestes, bekendte, smuglere, sponsorer, forældre eller andre familiemedlemmer. Hvor et fokus på moderne slaveri og menneskehandel præger analysen af migration med stærke historiske associationer til det transatlantiske slavehandel, umenneskeliggørelse og komplet fangeskab, åbner et fokus på gæld op for en analyse af de strukturelle forhold,



Nigeriansk kvinde i Benin City forklarer sin rute mod Europa over Middelhavet. Foto: Sine Plambech.

der former migration, de valg migranter selv tager, og den udnyttelse de kan ende i. Et fokus på valg dækker ikke over eller ignorerer, at gældsbundet arbejdskraft sommetider forandrer sig til meget udnyttende situationer, som passer til en juridisk definition af menneskehandel. Men ved at bruge begrebet gældsbundet sexarbejdsmigration, som del af forståelsen af menneskehandel, sætter jeg fokus på de måder, hvorpå moderne migrantarbejde er organiseret, og de måder hvorpå gæld er et betydningsfuldt, men ofte analytisk overset element i denne organisering.

Konklusion

Migranter tager stadig større risici, når de forsøger at frigøre sig selv eller deres familier fra gældens klør. Selv hvis dette indebærer at sidde alene på et bordel i en skov eller at krydse Middelhavet i en faldefærdig båd. Jo længere en migrantkvinde kan holde sig under politiets radar, eksempelvis ved at arbejde alene på et bordel, så hun kan have alle kunderne for sig selv, desto mere tjener hun. Når hun arbejder i Europas Red Light Districts må hun også undgå politiet og leve under radaren. Skylder hun penge og er bange for at blive deporteret, er hun nødt til at tjene mange penge så hurtigt som muligt. Hvis vi vil forstå migration, menneskehandel og gældsbundet sexarbejdsmigration, og måske endda implementere mere innovative politikker på området, er vi nødt til at forstå ræsonnementet bag de valg migranter må tage, når økonomien er

stram, grænsekontrollen er restriktiv og rentesatserne på det uformelle lånemarked ublu. Gennem et fokus på gæld har jeg i denne artikel trukket analytiske forbindelser mellem de komplekse økonomier, der strukturerer sexarbejdsmigration. Manglen på job og fremtidsmuligheder i Nigeria og et voksende behov for at migrere til Europa understøttes af en migrationsindustri, der profiterer på kvindelige migranternes gæld. ■

Forslag til videre læsning:

O'Connell Davidson, Julia. 2013. "Troubling Freedom: Migration, Debt, and Modern Slavery". *Migration Studies* 1 (2): 176–95.

Kempadoo, Kamala. 2017. "'Bound Coolies' and Other Indentured Workers in the Caribbean: Implications for debates about human trafficking and modern slavery". *Anti-Trafficking Review* 9: 48–63.

Plambech, Sine 2016. "Sex, Deportation and Rescue: Economies of Migration among Nigerian Sex Workers". *Feminist Economics*: 1-26.

SINE PLAMBECH ER SENIORFORSKER OG ANTROPOLOG MED FOKUS PÅ MIGRATION VED DANSK INSTITUT FOR INTERNATIONALE STUDIER. DERUDOVER ER HUN ANSAT SOM ADJUNCT ASSISTANT PROFESSOR VED BARNARD, COLUMBIA UNIVERSITY, HVOR HUN UNDERVISER I VISUEL ANTROPOLOGI, MIGRATIONS- OG TRAFFICKINGSTUDIER OG MODERNE SLAVERI (2017-2018). I 2015 MODTOG PLAMBECH DET FRIE FORSKNINGSRÅDS SAPERE AUDE UNG ELITEFORSKER LEGAT OG DANSK ETNOGRAFISK FORENINGS FORMIDLINGSPRIS. KONTAKT: SPL@DIIS.DK

DEBT, INTERRUPTED

INDIENS DEMONETISERINGSKRISE OG GENOPDAGELSEN AF TILLIDENS PENGEPOLITIK

I byer verden over oplever fattige arbejdere, at de er økonomisk forgældede til deres velhavende arbejdsgivere. Denne artikel viser, hvordan et politisk tiltag om at demonetisere i Indien påvirkede tillidsforholdene mellem forskellige befolkningsgrupper, idet rige husholdninger i Calcutta blev økonomisk forgældede til fattige slumbeboere, der arbejdede hos dem som køkken- og rengøringspersonale.

af ATREYEE SEN

I november 2016 bekendtgjorde den indiske regering, at en række store pengesedler ville blive sat ud af kurs i en periode på tre måneder, hvilket betød, at 80 % af de nationale valutaenheder op-hørte med at fungere som lovlige betalingsmidler frem til januar 2017. På trods af umiddelbar forvirring med hensyn til den pludselige implementering af dette økonomiske tiltag opdagede almindelige borgere hurtigt, at deres pengesedler var blevet værdiløse. Denne finanspolitik førte til en massiv mangel på kontanter i både rige og fattige husstande overalt i regionen. De fattiges virksomheder og services, som var afhængige af kontanter, var dog særligt sårbare over for konkurs og lukning. Med udgangspunkt i denne økonomiske nødsituation vil jeg i denne artikel belyse de måder, hvorpå fattige slumbeboere på trods af deres økonomisk usikre liv fortsatte med at servicere et middelklasseboligområde i Calcutta, uden at modtage nogen kontant løn. Mit etnografiske landskab er et slumkvarter i nærheden af dette middelklasseboligområde. Mange slumbeboere var beskæftiget med husligt arbejde, ansat som tjenestepiger, kokke,

rengøringspersonale, gartnere, viceværter, sikkerhedsvagter, skraldemænd, tømrere, blikkenslagere og så videre. De udførte formelt og uformelt arbejde, der muliggjorde de velhavende familiers daglige liv. Denne artikel er skrevet fra slumbeboernes perspektiv.

De fleste slumbeboere havde ikke adgang til officielle bankservices og var som oftest økonomisk forgældede til de velstillede familier. De var afhængige af en række uformelle kontantlån fra deres arbejdsgivere, når de skulle holde bryllup i familien, modtage lægehjælp, købe landbrugsjord eller foretage reparationer i hjemmet. Denne artikel viser, hvordan mangel på kontanter i velhavende husholdninger i løbet af de måneder, hvor demonetiseringen var gældende, mod forventning gjorde dele af denne velstående gruppe økonomisk forgældede til de fattige, idet de førstnævnte dagligt tog imod arbejdskraft uden at give nogen løn til gengæld. De velhavende familier var også moralsk afhængige af slumbeboernes gode vilje, når det gjaldt om at opretholde deres hverdag, velvidende om de vanskeligheder, de fattige stod over for under den økonomiske krise.



Gopal i færd med at vaske tøj for middelklassen. Foto, Atreyee Sen.

I denne artikel omtaler jeg denne venden op og ned på de økonomiske transaktioner som et 'gælds-omslag'. Denne pengemæssige og moralske gældsbyrde over for de fattige dele af det urbane samfund skabte fra slumbeboernes perspektiv mulighed for at få en vis indflydelse. De kunne bede middelklassefamilierne om større tillid, empati og økonomisk støtte i fremtiden. Jeg argumenterer for, at uforudsete økonomiske forandringer ikke alene kan føre til nye former for gældsrelationer mellem urbane befolkningsgrupper, men også kaste lys over de fattiges handlekraft, når det kommer til at udfordre det, at de sættes i bås som en kriminaliseret urban underklasse. Mange slumbeboere følte, at velhavende folk i byen anså de fattige for at være upålidelige, tilbøjelige til at stjæle kontanter, mobiltelefoner eller smykker fra de riges hjem, og som nogen, der havde tendens til at flygte tilbage til deres landsbyer uden at have indfriet deres gæld.

Antropologen David Graeber hævdede i sin berømte bog om gældens historie, at 'menneskelige økonomier' byggedes på tillid og moralske udvekslinger. Selvom disse pligter var uformelle og unøjagtige, muliggjorde de opbygningen af fællesskaber på tværs af sociale lag. Penge, mente Graeber, gjorde gældsrelationer mere markedsorienterede, hierarkiske og matematiske. Han anser denne form for kvantificerbar udveksling for at være noget, der skaber splittelse i samfundet, og kritiserer den måde, hvorpå staten anvender sin stærke autoritet vedrørende pengeøkonomier og den pålydende værdi af kontanter til at skabe social apati i nutidens samfund. Ifølge Graeber er gæld "ikke en målestok for det, en genstand er værd, men en målestok for den tillid, man har til andre mennesker". I denne artikel vil jeg hævde, at stats sanktionerede finanskriser, på trods af de ulemper, de medfører, indeholder muligheder for at vende op og ned på gældsrelationerne mellem de magtfulde og de magtesløse. Frem for at fokusere på internationale lån, sådan som Graeber gør, vil jeg argumentere for, at hastige forandringer i dagligdags former for gældsrelationer mellem de rige og de fattige også indeholder muligheden for at lægge mindre vægt på det penge- og beregningsmæssige aspekt ved gæld. Og for igen at anse tillid og empati, begreber som har dybe rødder i antropologien, for at være centrale for forståelsen af solidaritet inden for fællesskaber og det fælles liv i byen.



Desperate mennesker i lange køer foran bankerne. Foto, Atrayee Sen.

Den indiske 'kontantkrise'

Den 8. november 2016 bekendtgjorde den indiske regering, at alle 500- og 1000-rupisedler, de to mest cirkulerede store pengesedler i landet, skulle udgå som betalingsmiddel. I en ekstraordinær tale i fjernsynet gav premierminister Narendra Modi nationen blot fire timers varsel om, at sedlerne ikke længere ville være et lovligt betalingsmiddel. Folk fik at vide, at de kunne indsætte eller veksle deres gamle sedler i banken indtil d. 30. december 2016, og at de i stedet ville få udleveret nye 500- og 2000-rupisedler. Modi hævdede, at regeringen var nødt til at tage et sådant drastisk skridt for at begrænse den indiske skyggeøkonomi og slå ned på brugen af falske penge, der anvendes til at finansiere kriminelle og terrorrelaterede aktiviteter på indisk jord.

Almindelige borgere var chokerede over, at de fleste af de penge, de havde i lommerne, ikke længere var gyldige. I hobetal begyndte folk at strømme til banker og pengeautomater for at hæve kontanter eller veksle gamle sedler. Køerne var så lange, at de bredte sig ud på gaderne. I nogle banker måtte man ringe efter politiet, så de kunne få ophidsede mennesker, der havde stået i kø i timevis i solen, til at falde til ro. Regeringens tiltag over for manglen på kontanter i bankerne var at nedsætte det kon-

tantbeløb, der kunne hæves ad gangen, fra 4500 rupier til bare 2000 rupier om dagen. De, der ikke fulgte reglerne og forsøgte at hæve kontanter i flere forskellige pengeautomater, ville få fingrene mærket med uafvætteligt blæk. For almindelige borgere var det en kamp at anskaffe sig de daglige fornødenheder, og mange kunne, selvom de havde stået i kø, ikke få adgang til kontanter, eftersom bankernes pengekasser løb tørre. Fraværet af livsvigtige services, man ellers havde kunnet modtage i bytte for kontanter, forårsagede flere dødsfald. Der var for eksempel en mand, der var ude af stand til at få sin døende datter på hospitalet, eftersom ambulanceføreren afviste at tage imod betaling i form af gamle kontanter.

Det anslås, at flere end 60 % af de indiske statsborgere ikke har nogen officielle bankkonti. Mange økonomer mente, at demonetiseringen havde en række skadelige virkninger på økonomien, og de fattige, der havde begrænset eller ingen adgang til bankservices, blev yderst alvorligt ramt. Deres levebrød, som afhang af kontanter, forsvandt i løbet af kort tid. Dele af middelklassen var afhængige af korttransaktioner i butikkerne. Men de mindre butikker, hvor de fattige købte deres mad og basale fornødenheder, havde ingen betalingskortsystemer. I Calcuttas slum, hvor jeg foretog feltarbejde,

opbevarede folk deres opsparing i små blikdåser eller gemte slet og ret deres penge i lommer, som de havde syet ind i deres madrasser. Nogle tjente ikke nok penge til at have ekstra kontanter og bar rundt på deres sedler i stofposer, indtil de slap op. De fleste af mine kvindelige informanter bar rundt på deres kontanter i bh'en eller blusen, så deres fordrukne eller arbejdsløse mænd ikke ville få fat i dem. Alle mine informanter havde deres kontanter i 500- eller 1000-rupisedler i stedet for 100- eller 50-rupisedler, eftersom mindre sedler og mønter var pladskrævende og svære at enten opbevare eller bære rundt på. Når de skulle sende penge til deres hjemlandsby gennem familiemedlemmer, der kom på besøg, var de store sedler desuden nemmere at gemme væk i gamle poser.

Demonetiseringen skabte voldsom panik blandt byens fattige. Mange migranter fra landet så sig nødsaget til at vende tilbage til deres landsbyer, eftersom deres mindre foretagender i byen – såsom at drive en teforretning på et gadehjørne eller, i nogle kvinders tilfælde, sexarbejde – var afhængige af kontante småbeløb og derfor ikke kunne holdes kørende. Nogle eksperter udtalte, at mindre forretninger rigtignok måtte kæmpe, men at man også så eksempler på opfindsomhed midt i al frustrationen. Mange mindre iværksættere, som

havde officielle bankkonti, agerede uformelle pengeudlånere for deres fattige kunder. I nogle fattige områder genindførte man endda byttestandssystemet. Folk byttede for eksempel manuelt arbejde, såsom at reparere naboens tag, for to stykker fisk og en lille pose ris i Calcuttas slum. Min etnografi kaster lys over den måde, hvorpå økonomiske anstrengelser blandt byens fattige, som ikke havde adgang til den officielle banksektor, spillede sammen med fraværet af likviditet blandt middelklassefamilier; og hvordan dette kortvarigt gjorde hierarkiske økonomiske transaktioner mere komplekse. Jeg vil gerne fremhæve de fattiges kreative evne til at udholde endda endnu større økonomisk modgang for dermed at kunne påvirke og omforme gældsrelationerne mellem over- og underklasseborgere i byen.

Demonetisering og gældsmodtagere

Gopal og Gurupada var begge økonomiske migranter af lav kaste fra en landsby i det nordlige Bengalen. De deltes om en lille lejlighed i slummen. Da jeg i begyndelsen af december kom tilbage til området, blev jeg interesseret i den økonomiske kompleksitet, kontantkrisen havde forårsaget blandt slummens migrantbefolkning, der dårligt kan læse og skrive. Mens Gopal var ansat som rengøringspersonale i et nærliggende boligområde, havde Gurupada højere status. Han havde kørekort og havde længe været ansat hos et ældre ægtepar, der boede i samme område. Mens Gopal følte, at hans situation var blevet mere usikker, eftersom han arbejdede i mange forskellige husholdninger og ikke havde noget vedvarende forhold til nogen af beboerne, havde Gurupada været chauffør for det ældre ægtepar i mange år.

Jayati og Rameshwar var i slummen blevet kendt som et par, der aldrig ville komme til at vende tilbage til deres landsbyer. Jayati var en bengalsk landsbykvinde, og Rameshwar var fra et landområde i den tilgrænsende delstat Bihar. De var i al hemmelighed blevet gift, selvom Rameshwar havde en kone i sin hjemlandsby. Jayatis forældre stødte hende fra sig, da de fandt ud af, at Rameshwar havde en anden familie. Uden støtte fra deres familier og uden ret stor mulighed for at vende tilbage til deres fødehjem var parret fuldstændig afhængige af den indkomst, de tjente hos middelklassefamilierne. Jayati lavede mad i flere forskellige hjem, og



Chaufføren Gurupada. Foto, Atrejee Sen.

Rameshwar vaskede og strøg tøj i de hjem, der ikke var moderne nok til at være udstyret med vaskemaskiner. Alt imens byen undergik perioder med udvikling og en stigning i antallet af boligbyggerier, blev slummen i nærheden af lejlighedskomplekserne gradvist mere befolket af sådanne migranter fra landet, som tilbød en række services til middelklassefamilierne.

Både Gopal og Gurupada havde ved flere lejligheder lånt penge af deres arbejdsgivere til bryllupper i familien og til at købe land. Gurupada havde også lånt penge fra sine arbejdsgivere til at gå i gang med at bygge et lille permanent hus i udkanten af Calcutta og til at betale depositum til sin datters skole i landsbyen. De talte tit om den foragt, de blev mødt med, når de bad om et lån, og om hvordan de blev nødt til at forhandle og tigge og hele tiden vise, at de var pålidelige ansatte, der ikke ville stikke af med de kontanter, man lånte dem. Rameshwar og Jayati arbejdede som regel i en husholdning i flere måneder, hvor de viste deres loyalitet og hårde arbejde. Derpå samlede de mod til at bede om et lån, som så ville blive trukket fra deres løn hver måned. Rameshwars anmodninger om et lån var nemme at afslå, fordi folk mente, at han havde 'et spilleproblem', blot fordi han af og til spillede kort med sikkerhedsvagterne. Mange arbejdsgivere var opmærksomme på, at Jayati var Rameshwars illegitime kone, hvilket gjorde, at de nærrede endnu større mistillid til hende. Men set med Jayatis øjne var det netop den kendsgerning, at hun var socialt udstødt i sin landsby, som holdt hende bundet til arbejdsmarkedet i byen. Hun kunne ikke flygte nogen steder hen.

Gopal og Gurupada vågnede op til et kæmpe chok, da de fik at vide af andre slumbeboere, at de penge, de havde gemt under sengen, var blevet ubrugelige. "Det var bare papir", sagde Gurupada fortvivlet. Det var tidligt i november, og de skulle sende penge til deres familier. Til dette havde Gopal fået fat i en fjern onkel, mens Gurupada havde fået overtalt en buschauffør, der kørte til hans landsby. Begge mænd havde nægtet at transportere kontanterne, nu hvor de var ubrugelige. Usikre på, hvordan de skulle forholde sig i situationen, tog både Gurupada og Gopal på arbejde for at drøfte sagen med de veluddannede familier, de var ansat af.

Gopal var dybt bekymret, da han bankede på hos én af sine arbejdsgivere, der så ud til at være lige så rådvild over den beslutning, regeringen havde taget. Gopal hørte ord som 'Indiens centralbank' og 'premierminister'. Det eneste, han forstod, var, at hans penge ikke længere var anvendelige, og at hans familie ikke ville modtage kontanter, der kunne række måneden ud. Han satte sig ned med hovedet hvilende i hænderne, og hans arbejdsgivere tilbød ham te for at berolige ham. Og Gurupada havde



Rameshwar i gang med rengøringen. Foto, Atrejee Sen.

pludselig indset, at hans arbejdsgivere var gamle, at de ikke vidste, hvordan man brugte kreditkort, og at de ikke havde den nødvendige udholdenhed til at stå og vente i lange køer for at skaffe nye pengesedler. Selv hvis det lykkedes dem at nå frem forrest i køen, ville de ikke kunne hæve kontanter nok til at betale Gurupada, deres regninger og deres dagligvarer.

Da demonetiseringskrisen ramte slummen, besluttede både Jayati og Rameshwar også at banke på hos deres arbejdsgivere. Med deres små pengeposer i hånden kom de og spurgte familierne, om de via deres formelle bankkonti ville recirkulere de kontanter, parret havde sparet sammen. Flere arbejdsgivere var venlige nok til at tage imod en smule af deres kontanter og hjælpe med recirkuleringen. Andre var forhindret i at gøre dette, fordi bankerne villkårligt forlangte understøttende dokumenter som garanti for, at folk kunne gøre rede for de indsatte penge. Nogle hævdede at være usikre på, om Jayati og Rameshwar havde tjent alle deres kontanter på lovlig vis. Andre påstod, at parret ikke havde afviklet tidligere gæld. Og så var der også nogle, som ikke ville røre ved kontanterne, der havde ligget i en ildelugtende, beskidt pose i et skur i slummen, af frygt for at pådrage sig sygdom fra de fedtede sedler. Da parret tog hjem, var de på én gang lettede og nedslåede. De havde splittet deres indkomst op i mindre beløb og havde fundet nok familier, der ville veksle deres kontanter for dem. Men de var også smerteligt opmærksomme på, at mange husholdninger stadig var mistroiske over for dem.

I tråd med Graebers betoning af kvantificerbare gældsrelationer, vil jeg argumentere for, at ovenstående narrativer fremhæver en tillidens pengepolitik, som lå til grund for gældsudvekslinger mellem middelklassen og de fattige, der boede tæt på velhaverområdet. Arbejdsgiverne fra middelklassen havde historisk anset sig selv for at være 'givere' af økonomisk bistand til de fattige. Slumbeboerne følte, at de blev sat i bås som rodløse mennesker uden tilknytning til det urbane fællesskab, og som nogen, der var migreret til byen for at skaffe sig uformelt arbejde takket være overklassens rigdom. Ifølge alle mine informanter mente de velhavende familier, at pligt og hæderlighed var moralske værdier, som de fattige ikke satte pris på. Derfor blev der på ydmygende vis sat spørgsmålstejn ved deres pålidelighed som en central del af diskussioner vedrørende gæld; den gæld, som var en grundlæggende overlevelsestrategi for de fattige i byen. Selvom der fandtes migranter, som 'stak af' uden at afvikle deres gæld, følte mange af mine informanter sig stødt over at blive stemplet som utaknemmelige. Demonetiseringskrisen forstærkede i nogle tilfælde denne følelse af mistillid, især idet de velhavende i



Jayati på arbejde som kok i køkkenet.
Foto, Atreyee Sen.

begyndelsen undlod at støtte de fattige. Selv middelklassefamiliernes trøstende ord eller tilbud om at recirkulere kontanter ansås af mine informanter for at være en slags gældsbyrde. I det følgende vil jeg vise, hvordan krisen dog med tiden skabte et empatisk følelses- og tillidsmæssigt bånd mellem de velhavende og de fattige, selvom begge grupper også udnyttede de sårbarheder, likviditetskrisen i byens husholdninger havde forårsaget.

Middelklassens taknemmelighed og gavegivning Jeg havde aftalt at mødes med Jayati foran fru Das' hoveddør. Da jeg ankom, stod hun og snakkede med sin arbejdsgiver:

Jayati: Det bliver selvfølgelig et problem, men vi er sammen om det...

Fru Das: Ingen løn i to måneder, Jayati. Hvordan vil du klare det? Vi har ingen kontanter, men tag til gengæld, hvad du vil fra lagerrummet, der er ris og linser...

Jayati: Tak! Jeg må jo på én eller anden måde klare den...

Fru Das (idet hendes stemme knækker over): Nej, tak til DIG! Vi vil altid stå i gæld til dig. Jeg har et sygt barn og to syge svigerforældre i huset. Hvis du var holdt op med at komme her i denne periode, og uden kontanter i huset... Jeg ville slet ikke

kunne have fundet en afløser... (idet hun henvender sig til mig:) Jayati er så elskværdig mod os. Normalt er hun så stille. Men i dag ser jeg hende i et nyt lys...

Fru Das blev stående oppe for enden af trappen med tårer i øjnene, da Jayati og jeg gik derfra. Jayati standsede neden for trappen og blinkede til mig; vi brød begge ud i latter: "Sikke et melodrama!", sagde hun. "Nyt lys? Er hun pludselig vågnet op og har fundet ud af, at jeg er et menneske?!"

Selvom Jayatis latter gjorde grin med middelklassens selvcentrerede følelse af at være berettiget til sine privilegier, indeholdt den også kernen i de forhandlinger, der fandt sted i middelklasseboligområdet. Gopal tilbød to måneders services uden løn. De familier, der bekymrede sig om bakterier fra Rameshwars kontanter, var for eksempel taknemmelige over, at Gopals rengøringservice fortsatte. Mange af dem lovede Gopal, at han ville få lønforhøjelse som tak for sin venlighed. Gurupada fik pludselig at vide, at han var 'som en søn' for det ældre ægtepar. Han modtog 'gaver' (såsom gamle T-shirts, et billigt ur, en umoderne mobiltelefon), når han forsikrede sine arbejdsgivere om, at han ville komme på arbejde. Parret var i deres accept af situationen hjertelige og omsorgsfulde over for Gurupada, hvilket gjorde, at han følte sig godt tilpas over sin gavmildhed.

Rameshwar fik i begyndelsen en hård medfart, eftersom mange husmødre gnavent begyndte at vaske og stryge deres tøj selv. Men da han tilbød at arbejde uden løn, blev arbejdsgiverne glade for at se ham yde en sådan støtte.

Jeg vil her foreslå, at den økonomiske krise midlertidigt undergravede de rutinerede praksisser, der karakteriserer økonomisk gæld, og at den havde nogle interessante konsekvenser for byens fattige. Middelklassefamilierne var vant til at agere långivere for deres naboer i slummen, for eksempel ved at tilbyde dem lån, skrive breve for dem, udfylde blanketter på engelsk, undlade at fyre dem, når de blev syge, og ved at finde sig i deres ufaglærte arbejde. Men de var ikke forberedte på at stå i en social situation, hvor de ville føle, at de stod i gæld til de fattige. Som Gurupadas arbejdsgivere fortalte mig: "Vi skrev endda et brev til politiet om, at de ikke skulle arrestere Gurupada, da der var nogle penge, som var forsvundet fra vores boligområde. Han var meget taknemmelig. Og se, hvor vi er nu, ude at stand til at betale en fattig mand, der kører os alle steder hen. Hvordan skal vi kunne indfri denne gæld?" For slumbeboerne vendte denne menneskeliggørelse af de fattige – muligheden for at fjerne stemplet som kriminelle – op og ned på gældsrelationerne. Det var lykkedes dem at bruge den økonomiske krise til at blive en aktiv del af gældsspillet, sådan at det ikke længere var en 'ensrettet vej', sådan som arbejdsgiverne i overklassen havde forestillet sig det. Selv gavegivning og byttemandhandel kunne ikke afstemme den økonomiske ligning: 'service uden løn'.

Mange antropologer har undersøgt, hvordan de fattige søger social anerkendelse i byen. De vil have, at deres arbejde og bidrag til sociale relationer gøres synlige og brugbare. Den gavmildhed, mine fire informanter udviste, er måske nok strategisk, men den kastede lys på, at der kan opstå et overlap mellem foranderlige urbane økonomiske praksisser og indbyrdes afhængighedsforhold mellem de velhavende og de fattige, sådan som det skete i Calcutta under demonetiseringskrisen. Jeg foreslår, at den økonomiske krise og dertil knyttede politiske forandringer skabte langvarige gældsrelaterede følelser. "Jeg vil altid huske på, at en fattig kvinde arbejdede uden løn for at hjælpe mig", sagde fru Das. Med min undersøgelse af denne følelse af gensidig ansvarlighed og pligt, der opstod blandt forskellige urbane befolkningsgrupper, henviser jeg til Graebers opfor-

dring til igen at have opmærksomheden rettet mod tillid og empati i menneskelige gældsøkonomier.

Ifølge Gustav Peebles, der viste, hvordan de moralske og materielle aspekter af gæld sjældent kan adskilles i nogen kultur, skaber gældsudvekslinger mulighed for kommunikation og vidensdeling i de fleste fællesskaber. På trods af den instrumentalitet, der er indlejret i, at en stor del af nutidens gældsrelationer er bindende, vil jeg hævde, at den oplevelse af gavmildhed og håb om en fælles fremtid, der er forbundet med det at pådrage sig og at tilbyde gæld i relationer af mindre formel karakter, også giver plads til inkluderende praksisser inden for fællesskaber. Min etnografi har vist, hvordan den massive politiske og økonomiske forandring, der sker, når etablerede former for økonomisk udveksling forstyrres, kan skabe sympati- og ansvarsbånd mellem forskellige klasser i urbane fællesskaber. Disse fællesskaber lærer at benytte sig af hinanden for at klare sig igennem en krise. Erindringen om månederne med demonetisering vil sandsynligvis vinde ind, og tabet af tillid vil igen snige sig ind i dagligdagens udvekslinger mellem slumbeboere og middelklassefamilier. Jeg mener dog alligevel, at den sociale og følelsesmæssige erfaring fra demonetiseringskrisen indeholder muligheden for at skabe langvarige respektfulde relationer mellem slumbeboere og middelklassen. ■

Forslag til videre læsning:

Graeber, David (2011) *Debt: The first 5000 years*. New York: Melville House.

Peebles, Gustav (2010) *The Anthropology of Credit and Debt*, *Annual Review of Anthropology*, 39:225-40.

Sen, Atreyee (2008) *Sex, Slaughter, Sleaze and Salvation: Phoren tourists and slum tours in Calcutta (India)*, *Journeys: The International Journal of Travel and Travel Writing*, Atreyee Sen, Nigel Rapport & Andrew Irving (eds), 9(2):55-75.

ATREYEE SEN ER LEKTOR VED INSTITUT FOR ANTROPOLOGI, KØBENHAVNS UNIVERSITET. HUN ER POLITISK ANTROPOLOG MED FOKUS PÅ URBANE OMRÅDER I SYDASIEN OG FORFATTER TIL SHIV SENA WOMEN: VIOLENCE AND COMMUNALISM IN A BOMBAY SLUM (2007) OG MEDREDAKTØR (MED DR. DAVID PRATTEN) PÅ GLOBAL VIGILANTES: NEW PERSPECTIVES ON JUSTICE AND VIOLENCE (2008).

Oversat fra engelsk af Astrid Grue.

NU ER DET MIN TUR TIL AT BÆRE MIN MOR

VESTAFRIKANSKE MIGRANTER MELLEML SOCIAL GÆLD, FORVENTNINGER OG FORTIELSER

For mange vestafrikanske migranter på Kap Verde er migration en moralsk handling, der bedst muligt klæder dem på til at kunne imødekomme de sociale forventninger og forpligtelser, de møder i relationen til deres familie. Men hvad gør man, når dét, der opleves som en moralsk rigtig handling, stiller én i en position, hvor man ikke ser sig i stand til at opfylde sin moralske forpligtelse?

af RIKKE FLODIN

”Min mor har båret mig igennem hele livet. Først i ni måneder, og så indtil nu.” Ordene kommer forsigtigt fra 34-årige Babcar, imens han velovervejnet udstiller sine varer på det opstillede træbord på byens markedsplads. Klokken er ni om morgenen, men markedspladsen er allerede badet i solens varme stråler. Babcar finder et lille stykke stof frem fra sin baglomme, som han tørrer panden af med. Det er otte år siden, at han ankom til Kap Verde fra sit hjem i Senegal med en drøm om at komme til

Europa, og de sidste fem år har han boet i Mindelo, Kap Verdes næststørste by. Her har han en lille bod på byens markedsplads, Praça Estrela, 'Stjernepladsen'. Babcar er uddannet tømrer, men da han stolt havde modtaget sit diplom, kunne han ikke finde et arbejde. Han boede på daværende tidspunkt hos sin familie i Dakar, og han vidste, at det blev forventet af ham, at han som den ældste søn i familien skulle bidrage økonomisk til hjemmet. Det var en social forpligtelse og byrde at skulle forsørge sine



Udsigt over Mindelo, Kap Verdes andenstørste by med godt 81.000 indbyggere. Foto: Rikke Flodin.

forældre, og det var et ansvar, han ikke ville svigte. Efter flere overvejelser var han begyndt at drømme om mulighederne uden for Senegal. Han kendte mange senegalesere, der ad farlige veje var kommet til Europa, hvorfra de berettede om mange jobs, højere lønninger og bedre levevilkår. Han havde dog også mange personlige bekendtskaber, der enten havde mistet livet eller et familiemedlem til havet, og det var derfor ikke noget, han ville byde sin mor; ”De der migrerer på den måde, de tænker

kun på én ting - sig selv. De tænker ikke på, hvem der skal tage sig af familien bagefter.” Selvom Babcar drømte om et liv i Europa, ville han ikke gøre noget ”dumt og farligt”, som han formulerer det. I stedet lånte han penge til en flybillet, og pakkede en kuffert med trævarer, han havde købt i Dakar, noget tøj, sit tømrerdiplom og et par sko, inden han i 2009 landede i Praia, Kap Verdes hovedstad. Her havde han nogle venner, der kunne hjælpe ham i gang som sælger. Drømmen var at komme videre til



Praça Estrela set oppefra. Foto: Rikke Flodin.

Babcar og jeg foran Babcars bod. Foto: Rikke Flodin.

Europa, og at tjene de penge, han skulle bruge på at indkøbe maskiner og værktøj til at åbne en tømrervirksomhed hjemme i Dakar. Han ville være økonomisk selvstændig og forsørge sin familie, og Kap Verde skulle blot være et skridt på vejen. Livet ville det imidlertid anderledes, og otte år senere er han stadig på Kap Verde. "Livet her er kompliceret," siger han, og børster en lille træskildpadde af for støv, inden han stiller den op på rækken med de andre figurer, "men jeg er her af mange årsager."

Jeg mødte første gang Babcar på Praça Estrela en varm sommerdag i 2014. Jeg var ankommet til Kap Verde en lille uge forinden for at lave feltarbejde til mit speciale, og min intention var at undersøge, hvordan vestafrikanske transitmigranter i Mindelo levede og oplevede livet i transit. Markedspladsen virkede som et godt sted at starte, og Babcar ville gerne snakke med mig. Han var ikklædt en hvid traditionel klædedragt - det var fredag og han skulle i moske senere på dagen. Vi satte os på en ødelagt træbænk ved siden af hans lille bod, der bestod af et hvidt stykke lagen på det brostensbelagte underlag, to træborde med forskellige smykker på samt et

bøjlestativ med kjoler importeret fra Senegal og t-shirts med printet "Cabo Verde - No Stress." Vores snak den dag handlede om verdenssituationen, global politik og ulighed, om hans drømme for fremtiden, og om det Senegal, der havde ført ham til Kap Verde. Men mest af alt talte vi om hans familie, som han savnede inderligt. Det blev en daglig rutine at udveksle tanker på den ødelagte træbænk. Feltarbejdet blev til venskab, og jeg har siden 2014 fulgt Babcar på tæt hold, senest i sensommeren 2017, hvor jeg igen besøgte ham på den ødelagte træbænk på markedspladsen.

Migration og social gæld

Når Babcar og jeg taler om hans liv på Kap Verde og i Senegal og hans drømme for fremtiden, vender han tilbage til en følelse af, at han skylder sin familie 'noget'. Ofte er dette 'noget' en svær størrelse for ham at definere, for det handler ikke om at tilbagebetale et bestemt beløb, men en ting er sikker: han føler, at han står i en slags medfødt gæld til sin familie, og særligt til sin mor, der har båret ham gennem hele livet. Opholdet på Kap Verde, samt

den ønskede fremtid i Europa, skal hjælpe ham med at betale denne sociale gæld af.

De fleste vestafrikanske migranter i Mindelo arbejder på byens markedsplads. De lokale i byen omtaler markedet som 'det afrikanske marked', idet størstedelen af lejerne kommer fra lande som Elfenbenskysten, Gambia, Ghana, Guinea-Bissau, Nigeria og Senegal. Dagene på Praça Estrela udfolder sig ensformigt, og hver dag har sin faste rytme. Om morgenen bliver varerne pakket ud, tøj og tørklæder hænges på bøjler i metalstativer, hvor vinden legesygt tager fat, og træfigurer, fletkurve og perlehalskæder lægges frem på borde eller lagenstykker. I løbet af dagen forsøger sælgerne at skabe kontakt til de få turister, der besøger markedet, så de daglige udgifter kan tjenes ind. Men livet på markedspladsen er ikke nemt, og ofte pakkes varerne sammen ni timer senere, uden at et eneste salg er gået igennem. Det kan være en udfordring for migranterne blot at skrabe de nødvendige ressourcer sammen til at dække egne basale behov.

Da Babcar forlod sin familie i Dakar, så han sin migration som en investering i sin familie og frem-

tid, men i dag, otte år senere, tynger oplevelsen af at skyldte sine forældre noget stadig hans skuldre. Han drømmer om at være en god søn, der sender penge hjem hver måned, men som situationen er på Kap Verde, tjener han ikke penge nok til at kunne dette. Trods adskillige forsøg er det ikke lykkedes ham at få visum til et europæisk land, og han har ikke sikret sig en regelmæssig indkomst, men han ser det ikke som en mulighed at vende hjem til familien i Dakar og starte forfra. Han oplever, at det er hans ansvar at skulle forsørge familien, fordi det nu er hans tur til at bære den sociale byrde på sine skuldre, og på den måde har Babcars migration et moralsk aspekt, der rækker ud over hans egen situation. Den sociale gæld, han oplever i relationen til særligt sine forældre, påvirker derfor måden hvorpå, han forsøger at skabe sit liv og fremtid. Babcars færd er altså ikke blot en fysisk bevægelse fra A til B til et ønsket C, men i højere grad en social bevægelse, der i sidste ende handler om at kunne give 'noget' tilbage til familien. Som indlejret i den fysiske bevægelse oplever Babcar dette 'noget' som omgærdet af et utal af forventninger, og af



Den ødelagte træbænk ved Babcars butik bruges som udkigspost for lokal mand. Foto: Rikke Flodin.

samme grund har migrationens udfald også stor betydning for, hvordan Babcars sociale relationer til familien derhjemme udspiller sig. Dermed bliver dét at kunne sende penge hjem til familien til et meget personligt og moraliseret projekt. Men når projektet ikke lykkes, stiller det Babcar i en position, hvor han oplever ikke at kunne handle moralsk rigtigt, fordi han føler sig nødsaget til at undgå kontakt og måske endda decideret lyve over for sin familie for at opretholde en fortælling om, at han er på vej mod en bedre fremtid, hvor familiens sociale byrde kan hvile tungt og trygt på hans skuldre.

Den moralske migration

I mange vestafrikanske lande handler familiemønstre om udvekslinger imellem generationer, og indlejret i familiemønstret er en forventning om, at de unge i familien, og i særlig grad den førstefødte, overtager forsørgerrollen, når de bliver voksne. Antropologiske studier af unge i Vestafrika viser imidlertid, hvordan unge ofte fanges i marginale situationer, hvorfra de er ude af stand til at indfri de forventede sociale forpligtelser, de står over for i mødet med familie og samfund. Det kan være manglende adgang til arbejdsmarkedet, til jord og til muligheden for at sikre sig en fast indtægt, der kan skabe disse situationer. Manglende mulighedsrum er et emne, der går igen i mange migrationsnarrativer på markedspladsen, og Babcar er ikke den eneste på Praça Estrela, der har oplevet ikke at kunne indfri sociale forpligtelser i sit hjemland. Når jeg cirkulerede på markedspladsen under mine feltarbejder for at tale med migranterne om deres migrationsoplevelser, henviste de først og fremmest til deres familier, når snakken faldt på årsagerne bag deres migration.

"Jeg skal tjene penge, og når jeg har penge, så skal jeg sende dem til min familie", konkluderede 40-årige Mbaye en sen eftermiddag i efteråret 2014, imens vi sad i skyggen under et af de store akacietræer, der omkranser markedspladsen. Mbaye sad på en faldefærdig taburet, der umiddelbart så ud til at have svært ved at bære den muskuløse mands vægt. Fra hvor vi sad, havde vi udsyn til den butik, han lejede på markedspladsen, men der var ingen kunder at se. Der var, som de fleste dage, stilstand. Vi sad tit sammen i eftermiddagstimerne og talte om hans liv, hans ønske om at stifte familie og om hans vej til Kap Verde. Mbayes historie startede

under fattige vilkår i udkanten af Dakar, hvor han var vokset op i en familie, der aldrig havde haft råd til at sende ham i skole. I stedet for skole havde han gået til hånd for sin mor, der arbejdede som gadesælger, for at hjælpe hende med at tjene penge til familien. "Alt hvad jeg har lært, har jeg lært af livet," sagde han, og fortalte, at han som ung havde forsøgt sig som sælger i Dakar for at få en fast indtægt, og dernæst Gambia. "Jeg er den førstefødte, og med det følger et ansvar. Forstår du?" spurgte han og rykkede sine solbriller op i panden.

Det ansvar, Mbaye henviser til, opleves som et økonomisk og socialt ansvar over for den tilbage-ladte familie. Han havde hverken haft held med at opnå en fast indtægt i Senegal eller Gambia, hvorfor han ikke havde kunnet bidrage økonomisk til familien, og af den grund havde han set sig nødsaget til at forlade Senegal. "Jeg lykkedes ikke derhjemme, så jeg var nødt til at tage af sted. Familie kommer først."

Christian Groes-Green behandlede i 2014 problemfeltet moralsk økonomi i forbindelse med migration, og han satte fokus på, hvordan migranternes oplevelse af forpligtelser over for familiemedlemmer kan diktere deres migrationsmønstre. At migrere kan forstås som led af en større udvekslingscyklus, og handler altså om at give noget tilbage til familien. Familiære forpligtelser, eller 'taknemmelighedsgæld', præger handlemønstre, og migration tilbyder i den forbindelse en mulighed for at kunne betale den sociale gæld af i kraft af de økonomiske muligheder, som migrationen potentielt tilbyder. Som den førstefødte oplever Mbaye det som sit job at forsørge familien. Det var blandt andet derfor, at han havde forladt Senegal - for at tjene penge, og på den måde handler Mbayes historie både om sociale forpligtelser og en moralsk præget økonomi og udveksling. Som for mange andre migranter har Mbayes migration et økonomisk motiv, men at betegne ham som en 'økonomisk migrant', som han muligvis ville blive i mediernes udlægning af nutidige migrationsbevægelser, ville negligere et vigtigt element i hans narrativ. De økonomiske indtægter, han er migreret for at finde, tjener nemlig et større socialt formål; at betale en social gæld af til sin familie. Pengene, der skal sendes til familien, har en social værdi, der har til hensigt at styrke sociale relationer, og vise omsorg, anerkendelse og kærlighed. Dette aspekt gør sig gældende i stort set alle migrations-

narrativer, jeg siden 2014 har hørt på Kap Verde. Når man træder ind i forsørgerrollen, kan man begynde at betale sin sociale gæld af. Men hvad sker der med sociale relationer, når den forventede mulighed viser sig at udeblive?

Når stilhed bliver en strategi

De fleste migranter på markedspladsen har en smartphone i lommen, men det er ikke altid, at de ønsker at aktivere forbindelsen til familien derhjemme, selvom internettet tilbyder dem en direkte forbindelse. Kap Verde opleves for ingen af de migranter, jeg har mødt i Mindelo, som den endelige destination på deres migrationsfærd, men ses i stedet som et skridt på vej mod Europa, Brasilien eller USA, hvor de forestiller sig at kunne skabe et liv. Deres migration er en længere proces, der strækker sig over både tid og sted. Af samme årsag er det svært for migranterne, når de oplever, at familiens forventninger til dem træder i kraft fra dag et. Som vestafrikansk migrant på Kap Verde tjener man sjældent nok til at kunne sende penge hjem, og den manglende økonomiske indtægt har en effekt på relationen til familien.

I 2014, da jeg mødte Emmanuel fra Ghana, havde han været på Kap Verde i seks år, men i løbet af de sidste tre år havde han haft minimal kontakt med sin familie. "Jeg sendte penge hjem de første tre år, men nu har jeg ikke engang penge til mig selv. Det er svært. Min familie forventer, at jeg kan sende penge hjem. Jeg er den eneste, der er rejst ud af Ghana. De (familien) ved ikke, at jeg har en butik her. Det er sådan i Ghana og andre vestafrikanske lande, at hvis du forlader dit land, så vil alle tro, at du er rig. Så du fortæller dem ingenting." Emmanuel arbejdede i en barakbutik på markedspladsen, hvorfra han solgte souvenirs og religiøse malerier, han selv lavede, men det var en lille butik, og han solgte stort set ingenting. Han var sikker på, at familien tænkte, at han måtte have penge, fordi han havde forladt Ghana, og hvis de kendte til butikken, ville dette blot forstærke deres tro. I Ghana kommer familien altid først, og Emmanuel vidste, at han ikke kunne sige nej, hvis én i familien bad om hans hjælp. Det ville være utilgiveligt i familiens øjne, hvis han afslog familiemedlemmers økonomiske forespørgsler. Derfor valgte han at bruge stilhed som en strategi og kun have sjældent og overfladisk kontakt til sin familie, hvilket efterlod ham med et tom-

rum i hjertet. At migrere var en måde at skabe et liv på for Emmanuel, så han kunne tage hånd om sin familie, men hans rejse til Kap Verde tvang ham til at se et sæt nye forventninger i øjnene. For hvor migrationens fysiske distance startede ud som et spædt håb om en forbedring af mange forhold i livet, endte den som en social distance til familien.

'At fortælle ingenting' som Emmanuel er ikke en ukendt strategi blandt migrantgruppen på markedspladsen, og også Babcar kender til denne problematik; "Når jeg taler med min mor, siger jeg ikke, at jeg ikke har penge til mad og at jeg har problemer. Hvis hun ved det, vil hun heller ikke spise. En mor er stærk for sine børn. Jeg lyver, og jeg siger, at alt er godt, og at jeg har mange venner. Hvis jeg siger til hende, at jeg er trist, bliver hun også trist." Når migrationen bygger på et ønske om social udvikling og opstigning, kan det være svært at holde kontakten til familien derhjemme, hvis forventninger vokser og vokser, mens man selv oplever stilstand i livet. Babcar ønsker ikke at gøre sin mor ked af det, for han er migreret for hendes skyld. Og Emmanuel fortæller ikke sin familie noget, fordi han ikke kan rumme de nye forventninger, det vil generere. Deres migration stiller dem i et moralsk vakuum; for hvor migrationen i sig selv opleves som det moralske rigtige og det handlerum, der kan hjælpe dem med at betale deres sociale gæld af, tvinger migranternes levevilkår dem til at handle moralsk tvivlsomt, når de ser sig nødsaget til at lyve eller ikke fortælle familien den fulde historie. Samtidig skal alt, de fortæller deres familie, være afbalanceret, da de ikke kan give indtryk af, af det går godt - hvilket det for det meste heller ikke gør - men de kan heller ikke kan sige noget om, hvor dårligt det faktisk går dem. Deres kontakt til familien er således en hårfin balancegang, der kræver en stærk forståelse af, hvad forventningerne derhjemme er.

Hjem kære hjem?

Blandt migranterne på Praça Estrela er social gæld en svær størrelse at arbejde med, fordi den vokser i forventninger i kraft af distance. For Joseph, en ghanesisk migrant på markedspladsen, kommer oplevelsen til Ghana og familien til udtryk i hans ord: "Hjem kære hjem, som man siger - men hjem kan ikke lide fattige mennesker, kun rige mennesker." Dette er en oplevelse, mange migranter kan nikke genkendende til. Da jeg mødte gambianske

Buba i 2014, havde han været på Kap Verde i tre måneder, og han kæmpede med at lære sproget og få en hverdag til at løbe rundt. Noget af det første han fortalte mig, var, at han var rejst fra Gambia for at tjene penge nok til at forsørge sin familie og sørge for ordentlig skolegang til sin søn. "Min familie er afhængig af mig. Jeg har også min søn at tænke på. Jeg vil det bedste for ham," sagde han. Hans store drøm var at komme videre til Europa, hvor han følte sig overbevist om, at han kunne tjene de penge, han og familien havde brug for.

Da jeg møder Buba igen i 2017, fortæller han mig, at han står over for et gensyn med sit elskede Gambia, sin nu 9-årige søn, og sin familie. Igennem sit arbejde på markedet har Buba mødt en kvinde fra Schweiz, der har inviteret ham med sig til Gambia, og skønt han glæder sig til at se sin søn, fylder bekymringerne. Gensynets glæde overtages af nervøsitet over de forventninger, han på forhånd ved, han ikke kan imødekomme. "Når du kommer fra en fattig familie, forventer alle noget af dig," siger han, og rynker eftertænksomt på panden. "Min mor har bedt mig om en smartphone, så hun kan komme på Viber, men jeg tror ikke, min økonomiske situation tillader mig det. Og min søn forventer en ny cykel." Buba sidder på hug foran det udstrakte hvide lagen, som han netop har foldet ud på brostenene. Ved hans side står en sort kuffert, og han lyner den hurtigt op, så masker, skulpturer og andre små træfigurer kommer til syne. Han tager dem op én efter én og stiller dem op på det hvide lagen. "Fordi du har været uden for Gambia, tror de (familien) at du har tjent penge. De forventer, at du har tjent penge," siger han, og kigger op på mig med en bekymret mine i ansigtet. "Men det har jeg jo ikke ..."

I løbet af de tre år på Kap Verde har Buba jævnligt været i kontakt med sin familie i Gambia, når han har haft penge til at købe internet på sin telefon, men han har ikke kunnet sende penge hjem fast. Buba oplever dog alligevel, at tre års ophold i udlandet har opbygget større forventninger blandt de efterladte familiemedlemmer i Gambia, alene af den grund at han har forladt Gambia. Inden han forlod Gambia, drømte Buba om at forbedre sine økonomiske forhold for at kunne forsørge familien, men efter tre år på Kap Verde må han se i øjnene, at hans migration indtil nu ikke har gjort så meget positivt for ham i rela-



Gambianske Buba fodrer hver dag duerne på markedspladsen. De minder ham om hans hjem i Gambia. Foto: Rikke Flodin.

tionen til familien. Deres forventninger - ligesom Emmanuel's familie - er vokset i takt med den geografiske distance, og stiller ham i en svær position, hvorfra han ikke ved, hvordan han skal handle. Havde det ikke været for kvinden fra Schweiz, havde Buba aldrig haft råd til at besøge sin familie, men det ved familien ikke.

... mod fremtiden

Som Vincent Crapanzano så smukt beskriver det, charmeres vi som mennesker af håbet, fordi det åbner fremtiden for os. Vi lever alle i fremtiden, netop fordi vi stræber efter den. Når migranterne på Praça Estrela beskriver deres drømme og bevæggrunde, orienterer de sig altid mod fremtiden;

en fremtid, hvor de kan forsørge deres familier. Både Babcar, Emmanuel, Mbaye og Buba kæmper med at balancere livet som migrant og som forsørgende familiemedlem, der en dag kan blive socialt gældfri.

Tre år efter jeg første gang mødte Babcar, sidder jeg igen sammen med ham på den ødelagte træbænk og kigger ud over markedet. Et britisk turistpar passerer os og skænker hans bod et kort blik, inden de forsvinder igen. Babcar tager en tår af sin 'café touba', en senegalesisk kaffe, han netop har fået stukket i hånden i et hvidt plastikbæger, og for et kort øjeblik er han tilbage i Senegal. Det er kun et par måneder siden, at han i al hast havde solgt hele sit varelager for at få råd til en flybillet til



Buba med sit gambianske pas i hånden klar til at rejse. Foto: Rikke Flodin.



Senegalesisk migrant holder sig dagligt opdateret på nyheder fra Senegal via sin telefon. Foto: Rikke Flodin.

Dakar, da hans far pludselig døde, og han er først for nylig kommet tilbage til Mindelo. Selvom han på mange måder havde haft lyst til at blive i Senegal med sin mor, er han tilbage på markedspladsen, for som han indledningsvist fortalte mig i 2014, er han på Kap Verde af mange årsager, sociale, økonomiske, relationelle, moralske såvel som politiske, der indfiltret i hinanden påvirker hans liv. Han er derfor tilbage i Mindelo for at kæmpe videre i det moralske vakuum, hans migration nu engang har placeret ham i: "Min mor har båret mig igennem hele livet. Nu er det min tur til at bære min mor." ■

Forslag til videre læsning:

Bjarnesen, Jesper (2007) *On the Move: Young Men Navigating Paths towards Adulthood*. København: Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Specialerække nr. 54

Groes-Green, Christian (2014) "Journeys of patronage: moral economies of sex, kinship, and female migration from Mozambique to Europe". I: *Journal of the Royal Anthropological Institute*, nr. 20. S. 237-255

Marcelino, Pedro (2011). *The new migration paradigm of transitional spaces. Inclusion, exclusion, liminality and economic competition in transit countries: a case study on the Cape Verde Islands*. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing

RIKKE FLODIN ER UDDANNET ANTROPOLOG FRA KØBENHAVNS UNIVERSITET. UNDER SIN KANDIDATUDDANNELSE BESKÆFTIGEDE HUN SIG MED MIGRATION I EN VESTAFRIKANSK KONTEKST, OG I 2014 UDFØRTE HUN FEM MÅNEDERS FELTARBEJDE BLANDT VESTAFRIKANSKE MIGRANTER I TRANSIT PÅ KAP VERDE. KONTAKT: rikkeflodin@gmail.com

KOMMENDE ARRANGEMENTER I DANSK ETNOGRAFISK FORENING

30. maj, 18.30 på Moesgaard Museum

DEN ANTROPOLOGISKE VINKEL – PÅ GÆLD

I anledning af udgivelsen af dette nummer af Jordens Folk handler næste arrangement i serien 'Den Antropologiske Vinkel' om Gæld. Indlæg ved antropologerne **Sine Plambeck** (Dansk Institut for Internationale Studier), **Marie Kolling** (Syddansk Universitet) og **Anders Sybrandt Hansen** (Aarhus Universitet).

EFTERÅRETS ARRANGEMENTER

7. september, 13 -20 på Institut for Antropologi, Københavns Universitet

Årsmøde for Antropologforeningen og Dansk Etnografisk Forening

De to foreninger for antropologi og etnografi i Danmark afholder årsmøde sammen. I år arrangeres årsmødet af Antropologforeningen og afholdes i København. Temaet er 'Oversættelser – Infrastruktur for Antropologisk Oversættelse og Formidling'. Det er alletiders mulighed for at møde studiekammerater, nye studerende og gamle kolleger på tværs af bælteerne!

26. oktober kl. 17-midnat

Dansk Etnografisk Forenings Formidlingspris

For fjerde gang uddeler foreningen en pris for den gode etnografiske formidling. Foreningens medlemmer kan indstille personer til prisen ved at skrive til kontakt@etnografiskforening.dk senest 1. juli. En jury vil herefter nominere tre kandidater. Prisfesten vil også byde på eksempler på god etnografisk formidling, og årets festtaler er **Rane Willerslev**, direktør på Nationalmuseet.



Følg med på Dansk Etnografisk Forenings Facebookside for nærmere information.

Se også www.etnografiskforening.dk. Vel mødt!



I BJERGENE KAN MAN IKKE LYVE

ULTRALØB, AUTENTICITET OG SMERTENDE
KROPPE I ROCKY MOUNTAINS, USA

Boulder i Colorado er blandt de mest eftertragtede byer i verden for folk, der godt kan lide at løbe langt i høje bjerge. Byen er fyldt med atleter, heriblandt hundredvis af løbere, som bruger al deres fritid på at løbe i bjergene – nogle gange flere hundrede kilometer om ugen. De gør det for at opleve deres liv som autentisk og sig selv igennem et filter af kropslig smerte. Denne artikel beskriver løbemiljøet i Boulder og undersøger, hvorfor en gruppe mennesker har valgt at bygge deres liv op omkring at løbe i bjerge.

af KASPER PAPE HELLIGSØE

»Faktisk behøver man ikke være særlig sej for at gøre det her. Når alt kommer til alt, kan jeg alligevel kun tage 15 armbøjninger». Greg grinede indforstået til mig og rakte ud efter sin kaffe. Det var først i juni, og selvom klokken kun var 9.30, var det stegende hedt. Bag ham skød Boulders ikoniske bjergformationer op og indvarslede indgangen til de amerikanske Rocky Mountains. Jeg havde friske sår på mine ben fra en klatretur et par timer forinden. Det var første gang jeg klatrede uden reb. Da jeg lidt nervøst spurgte, hvad der skete, hvis vi faldt, klappede Rush mig grinende på skulderen og

sagde: "Man falder ikke i *free-climbing!*" Nede i god behold sad jeg nu på terrassen uden for min yndlings-*diner* og spiste morgenmad sammen med Greg, som lige havde vundet et ultraløb i bjergene på 888 km. Ultraløb er en ekstrem udgave af langdistanceløb, der løbes i al slags vejr og i alle typer terræn. Skønt den mest populære distance er 100 mil, svarende til 160 km, defineres ultraløb oftest ved, at distancen overstiger den traditionelle maratondistance på 42 km. Sporten er opstået i USA, og selvom den stadig må betegnes som en niche-sport, er den vokset støt igennem de seneste 15 år.



I Boulder, hvor velholdte bjergstier kan føre en løber fra sin dør og ind i bjergene på få minutter, er der imidlertid ikke længere noget "niche" over sporten. Ydmyg som han er, kaldte Greg sin ultramaraton-sejr for en lavt hængende frugt, da han var den eneste af deltagerne som rent faktisk gennemførte alle 888 km. Det gjorde han i øvrigt på lidt under ni dage, hvilket jeg et halvt år forinden end ikke ville have troet muligt. I løbet af mit 4-måneders feltarbejde blandt ultramaratonløbere i Boulder mødte jeg mange som Greg, der bevægede sig på grænserne af det menneskeligt mulige. Et oplagt spørgsmål er naturligvis: Hvorfor gør de det? Lige så naturligt er det, at der ikke er noget entydigt svar. En enkelt gang under et interview, kunne jeg dog ikke dy mig for at spørge Humberto lige ud: "Hvorfor løber du?" Spørgsmålet kom bag på ham, og der gik nogle sekunder, inden han svarede: "Ahem, hvorfor spiser du? Det er du nødt til, ikke sandt?!"

Boulder, Colorado

Jeg havde egentlig besluttet mig for at lave mit specialefeltarbejde i Jordan. Jeg havde været der flere gange. Jeg havde min felt, mine informanter, mit emne, og det hele var sådan set på plads. Men en kold dag i marts, under optræningen til mit første maratonløb, lokkede gule udsalgsskilte mig ind i Sportmaster, hvor jeg købte en løbevest. Ekspedienten spurgte, om jeg kendte manden på

mærkatet, Anton Krupicka? Jeg rystede på hovedet. "Han er en af verdens bedste ultraløbere", fortsatte han. "Prøv at slå ham op på Youtube, hvis du kan lide sådan noget". Jeg takkede, betalte og gik ud. Samme aften så jeg en video af Anton Krupicka, der i hæsblesende fart kastede sig ned ad en stejl og ufremkommelig bjergside. Han hoppede så hurtigt fra den ene sten til den anden, at det lignede, at han fløj. Et år senere havde jeg glemt alt om beduiner, hummus og mellemøstlige kongeriger, da jeg trak min kuffert op gennem Boulders snefyldte gader, klar til at starte mit feltarbejde.

Lige der, hvor Colorados flade prærieland rammer de første høje bjerge i hjertet af USA, ligger Boulder, en gammel guldgraverby, som i dag er hjem for knap 100.000 beboere og nogle af de smukkeste bjergstier i landet. Min gode ven og informant Kyle, som jeg vender tilbage til om lidt, beskriver byen som et tilflugtssted for hippier, yuppier, *college kids* og atleter, og det er ikke helt ved siden af. De smarte kaffebarer i centrum ligger side om side med lokale bryghuse, yogastudier og New Age-butikker med healende krystaller og buddhistiske bedeflag. Om aftenen er barerne og restauranterne fyldt med studerende fra University of Colorado og grupper af sveddampende atleter, som lige er kommet ned fra deres løbetur i bjergene. Der er mange organiserede løbegrupper i Boulder, og jeg blev hurtigt en del af Rocky Mountains Runners og Boulder Trail Runners.

Herigennem mødte jeg Kyle, en 22-årig rødhåret bilmekaniker fra "fucking corn town Ohio" (som han plejede at sige), der et par år forinden havde smidt sine få ejendele op i ladet på sin røde pick-up truck og var begyndt at køre vestpå – i retning mod bjergene. Han slog sig ned i Boulder, og blot en uges tid efter jeg havde mødt ham, hentede han mig en fredag eftermiddag foran min lejlighed iført sin beskidte *trucker cap* og et par Aviator-solbriller. Vi skulle på weekendtur. Ud af byen og ind i naturen. Vi skulle til Moab i Utah og løbe lange ture, lave mad over bål og sove under stjernerne. Disse weekendture blev en fast del af mit feltarbejde, for når fredag eftermiddag nærmede sig, kribledede det i alle ultraløberne for at komme afsted. Da vi trillede ud fra gårdspladsen den dag, stak han en øl i hånden på mig, skruede op for bilradioen og sagde: "Tanken er fuld af benzin, og det er fredag. Hvad mere kan vi ønske os!?"

I naturen

Temperaturen var faldet til under frysepunktet, da jeg på en senere weekendtur sammen med en gruppe venner ankom til teltpladsen i bjergene lige uden for Great Sand Dunes National Park. På vejen fra Boulder var vi kørt gennem South Park, et landskab, som minder om dét, alle de gamle westernfilm udspiller sig i. Store øde sletter med faldefærdige huse, der ser ud som om, at de er blevet kastet tilfældigt ud over det golde prærielandskab, der er

omgivet af høje sneklædte bjergkæder. Et landskab, der frembringer en følelse af åbenhed og indelukethed på samme tid. "Der foregår en masse *crazy shit* herude," sagde Kyle, idet vi kørte forbi et "*gator ranch cum UFO watch tower*" på vores venstre hånd. Jeg tvivlede ikke på, at han havde ret.

Kort tid forinden havde Kyle opsagt sin lejlighed i Boulder og boede nu i sin vens varevogn, som holdt parkeret uden for det værksted, hvor han arbejdede. På den måde kunne han arbejde mindre og i stedet bruge det meste af sin tid i bjergene og på weekendture som denne – eller, som han formulerede det, på at "lave *epic shit* i *awesome* omgivelser". De fleste af mine informanter boede dog i lejligheder eller huse og havde helt almindelige jobs. De var ikke karrieremennesker, for de prioriterede ligesom Kyle at bruge det meste af deres tid på at løbe i naturen. Arbejde var noget, de gjorde for at få råd til at leve, og når de alligevel restituerede. De fleste boede inde i Boulder, men talte om bylivet som et nødvendigt onde og som noget, der drænedede dem for energi. By versus natur var et altid nærværende emne, og det kom op igen, da vi sad omkring lejrbalet senere samme aften uden for Great Sand Dunes National Park. Sikkert fordi kontrasten mellem stilheden i bjergene og det larmende byliv var så markant i 3000 meters højde. "Vi burde have en stærkere forbindelse til naturen", forklarede Kyle. "Vi er ikke skabt til at leve i byer. Industrialiseringen har sat en stopper for den måde, vi er skabt til at



leve på!" Det lyder radikalt, men der var flere af løberne, der mente, at livet i byen var unaturligt og skadeligt for os mennesker, og at vi burde leve i tættere kontakt med den vilde natur: Bjergene, kløfterne, ørkenerne og de brusende floder.

I bjergene kan man ikke lyve

"Jeg tror, alle ønsker at leve et sandt liv fremfor et uautentisk liv, for hvem ønsker at være noget, de ikke er? Hvem ønsker at fornægte deres sande natur? Hvis man vil have mest muligt ud af livet, kan man ikke gå rundt og lyve for sig selv. Bjergene er uforsonlige. De tillader ikke, at man lyver for sig selv. Ens overlevelse afhænger af, at man er ærlig".

Overfor mig, på den anden side af bordet i det inderste hjørne af mikrobryggeriet West End Tavern, sad Anton Krupicka. Ham, hvis billede var på mærkatet af den løbevest, jeg købte et år forinden, og den vel nok mest populære ultramaratonløber i verden. Anton brugte ord som "sandt liv" og "sande natur" til at referere til noget essentielt inde i ham, der guider hans handlinger og livsvalg, så hans ydre opleves som værende i overensstemmelse med hans indre. Det er sådan, han har det, når han løber, og det er dét, der får ham til at føle, at han lever et autentisk liv. Om noget er autentisk eller ej, er ifølge Anton subjektivt og afhænger af, om man gør dét, som "resonerer" med ens sande natur. I løbet af mit feltarbejde oplevede jeg imid-

lertid ofte, at løbere også vurderede andre løberes autenticitet. De kunne for eksempel sige, at en løbers tilgang til løb ikke virkede ægte eller ærlig, men derimod overfladisk eller falsk. Der var en generel holdning blandt mine informanter om, at en aktivitet var autentisk, ægte og ærlig, når aktivitetens mål var aktiviteten selv. Med andre ord, når aktiviteten havde iboende værdi. Ved at løbe i bjergene, forklarede Anton, lærer man sit sande jeg at kende, fordi bjergene ikke tillader én at lyve for sig selv. Bjergene omkring Boulder kan være et barskt og farligt landskab, og vil man færdes i dem uden at komme galt afsted, er man er nødt til at kende og respektere sine grænser. Det ved alle, der løber i bjerge. I styrkeprøven mod bjergene kan man altså ikke "lyve" sig stærkere, end man er. Man er, med Antons ord, nødt til at være autentisk. Det var den logik, jeg mødte blandt mange af ultraløberne, og hvis enkelthed jeg med tiden selv kom til at holde af.

Det kan være interessant at prøve at se denne logik i relation til Goffmans teori om individets dramatisering af sig selv i hverdagslivet. Goffman skriver, at vores daglige interaktion er et slags rollespil, hvor vi alle sammen går rundt og performer et selv billede eller et 'face' og således, meget groft sagt, "lyver". I vores hverdagsinteraktion hjælper vi hinanden med at opretholde disse roller for at undgå pinlige situationer, hvor selv billederne krakelerer. Bjergene, derimod, er ifølge Anton ligeglade med

pinligheder og krakelerede selv billeder. De vil udstille os. De vil afsløre os. For i bjergene kan man ikke lyve. For at blive i Goffmans terminologi kan man sige, at bjergene på den måde, i mine informanternes optik, afslører løbernes *backstage*: det autentiske, der ligger bag deres daglige præsentation af sig selv. Eller måske rettere, at mine informanter igennem løb helt nedbryder *frontstage/backstage*-dualismen, så der i bjergene kun er det autentiske tilbage. Sådan oplever mine informanter det, og jeg oplevede noget lignende, da jeg i slutningen af mit feltarbejde selv deltog i et ultramaratonløb i bjergene. Skønt jeg selvkritisk anerkender alle de sociale og fysiske faktorer, der uden tvivl var med til at skabe min oplevelse, følte jeg efter otte timers bjergløb i stegende hede, at alle ydre lag var skraldet væk, og at jeg var i forbindelse med en form for indre selv. Jeg tror, som de fleste antropologer sikkert vil hævde, at følelsen var konstrueret af den sociale og kulturelle virkelighed, jeg var blevet en del af; altså at den var socialt konstrueret. Det var ikke desto mindre en meget intens og uforstyrret følelse, og jeg tror, det var denne følelse, mine informanter talte om, når de talte om det autentiske ved at løbe i bjerge. Autenticitet var et fænomen, som løberne talte meget om og diskuterede med hinanden. Dets mening blev til igennem dialog og sociale forhandlinger og afhang af andres genkendelse og accept. Selv det selv, der

opleves som værende autentisk, er socialt konstrueret, men det gør hverken selvet mindre "sandt" eller spændende at lede efter.

Født til løb

Inden jeg går videre, er vi nødt til lige at spole tiden lidt tilbage. Eller rettere, to millioner år tilbage. Tilbage til dengang, hvor vi mennesker kravlede ned fra træerne på Afrikas savanne og rejste os op på to ben. Vi begyndte at tilbagelægge længere og længere afstande til fods i vores søgen efter beskyttelse, vand og mad. Vi udviklede os til formidable løbere og begyndte at spise ådsler og jage dyr ved ganske enkelt at løbe dem ihjel. Nok løb mange dyr hurtigere end os, men ved utrætteligt at følge deres spor, nogle gange flere dage i træk, kunne vi udmatte dyret, så det omsider drattede om, hvorefter vi let kunne dræbe det med en sten – en jagtteknik, som oprindelige folk i blandt andet Mexico og Afrika stadig benyttede indtil for ganske få generationer siden. Fra et evolutionært synspunkt er vi som mennesker altså født til at løbe. Det er i hvert fald det primære argument i en stor del af litteraturen om løb inden for den biologiske antropologi.

Udover at være interessant i sig selv er denne *born to run*-teori, som den ofte bliver kaldt, interessant i kraft af dens effekt på ultraløbernes refleksioner over løb. Det skyldes i høj grad bestselleren *Born to Run* fra 2009, hvori journalisten Christo-



pher McDougall bruger teorien som bagtæppe for bogen med den fængende undertitel: *A Hidden Tribe, Super Athletes, and the Greatest Race the World Has Never Seen*. Bogen havde en helt særlig betydning for løbemiljøet i Boulder, da flere af byens bedste løbere, heriblandt Anton, blev nævnt deri. I mine samtaler stødte jeg derfor ofte på referencer til bogen og teorien bag, som uden tvivl er med til at forme ultraløbernes fortælling om, hvorfor de løber. Som Sage Canaday, en af de hurtigste maratonløbere i USA, sagde: "Når jeg er ude og løbe, og jeg presser mig selv, føles det, som om jeg gør det, min krop er designet til at gøre. Dét, jeg er bestemt til at gøre." Citatet er et godt eksempel på, hvordan populære diskurser internaliseres i konstruktionen, og ikke mindst oplevelsen, af selvet. Sage tænker ikke kun, at han er født til at løbe, han føler det i hele kroppen, når han løber.

Ved at trække på *born to run*-teorien i deres fortælling om, hvorfor de løber, konstruerer mine informanter en kontinuitet mellem deres aktiviteter i nutiden og hele menneskehedens oprindelse, hvilket blandt andet får Sage til at føle, at han gør det, han er skabt til, når han løber. De konstruerer en lige linje mellem en nøje udvalgt fortid og deres egen nutid og skaber således en fortælling, hvor ultraløb gøres meningsfuldt på et evolutionært, historisk og fysiologisk plan. Som Silke, én af de bedste kvindelige løbere i Boulder, sagde til mig: "Der er noget essentielt menneskeligt ved dét at

løbe ultraløb. Det føles næsten som at blive forbundet med dét, vi i virkeligheden er".

Den smertende krop

Selvet er forankret i kroppen, og som fænomenologiens fader Edmund Husserl har lært os, er kroppen det instrument, hvorigennem verden lader sig erkende. Kroppen er altså udgangspunktet for vores oplevelse af os selv og verden omkring os. Ultraløberes kroppe er på en meget direkte måde centrum, ja faktisk katalysator, for deres liv som ultraløbere. Løb er ikke bare deres yndlingshobby. Det er omdrejningspunktet for deres sociale liv, deres intellektuelle interesser og, som jeg nævnte tidligere, deres oplevelse af at leve et autentisk liv i overensstemmelse med deres sande natur. En velfungerende atletisk krop er et vitalt instrument i det liv, de fører, og derfor er de enormt opmærksomme på at undgå skader og andre kropslige dysfunktioner, der kan forhindre dem i at løbe. Som Ryan frustreret sagde under en mindre skadesperiode: "Bare de her to uger uden løb... Jeg kan simpelthen ikke forestille mig noget værre!"

En af de ting, der imponerede mig mest ved ultraløberne, udover deres evne til at løbe hundredvis af kilometer i bjergene, var den viden, de havde opbygget om deres egne kroppe. De vidste præcis, hvordan de skulle reagere på de signaler, de opfangede, og deres kroppe var derfor altid nærværende i deres bevidsthed, når de løb. På samme

måde som mennesker kan siges at være selvcentrerede, var mine informanter kropscentrerede, og det var de nødt til at være, hvis de ville leve som ultraløbere. I den sammenhæng er det interessant at kigge på Drew Leders bog *The Absent Body*, hvori han påpeger, at oplevelsen af vores kroppe er besynderligt fraværende i vores daglige liv. Omend altid nærværende, skriver han, er kroppen sjældent den tematiske genstand for vores opmærksomhed. Mens jeg sidder her og skriver dette, tænker jeg ikke på, hvordan jeg bevæger mine fingre, mine armes placering på bordet foran mig eller hældningen i min nakke. Jeg tænker på noget, der ligger uden for min krop: Hvordan jeg skal formulere dette argument på en meningsfuld måde. Vores oplevelse er med andre ord kropsliggjort, men det er ikke vores kroppe, som vi oplever. Det ændrer sig imidlertid, hvis vi oplever en kropslig dysfunktion som for eksempel smerte eller sygdom. Da fremstår kroppen intenst nærværende, og det bliver næsten umuligt at tænke på andet end den. En dysfunktion som smerte ændrer altså vores rumlige oplevelse sådan, at vores opmærksomhed skifter fra at være placeret *derude* i verden til at være placeret *herinde* i kroppen. Som en konsekvens af, at kroppen træder frem med stor intensitet som den primære genstand for vores opmærksomhed, glider resten af verden i baggrunden. Det er det, der sker, når man løber lange ture i bjergene.

Løbets her og nu

Lad os for en kort bemærkning vende tilbage til Goffmans teori om hverdagslivets rollespil, som jeg brugte tidligere. Goffman argumenterer for, at vi hele tiden forsøger at kontrollere eller styre de indtryk, vi giver til verden omkring os. Mit forslag i denne sammenhæng er at vende Goffmans argument på hovedet. I stedet for, eller måske snarere i tillæg til, at forsøge at kontrollere de indtryk, mine informanter giver den omkringliggende verden, forsøger de at styre de indtryk, den omkringliggende verden giver til dem. Det gør de ved hjælp af den smerte, som er en uundgåelig del af at løbe i bjerge. Jeg har oplevet det adskillige gange. Når benene brænder af mælkesyre, og fodsålerne smerter, som løb man på brændende kul, er det komplet umuligt at tænke på andet end det, der foregår i kroppen. Rum og tid trækker sig sammen, så man kun kan fokusere på det 'her' og det 'nu', som vores kroppe altid befinder sig i. Med

Julies ord: "Løb er en måde at slippe væk fra al vores larm, vores samtaler, vores mobiltelefoner, andre mennesker på. Det er en måde at slippe væk fra mine hverdagstanker, du ved, mine arbejdsforpligtigelser, familiebekymringer, om katten er blevet fodret eller ej og hvilke regninger, der skal betales."

Hverdagslivet er for ultraløberne, som for så mange andre, fyldt med forpligtelser, bekymringer, trivialiteter og forskellige ting, der kræver deres opmærksomhed. I bjergene er der kun én ting, der kræver deres opmærksomhed, og det er dem selv. Når blot de fokuserer på at holde deres kroppe i bevægelse, kommer smerten af sig selv, og med den glider alle verdens bekymringer ud af deres opmærksomhedsfelt, hvor kun kroppen og dens umiddelbare nærhed forbliver. Når mine informanter løber i bjergene, skaber de således et rum, hvor hverdagen og dens forpligtigelser ikke kan nå dem. På den måde vil jeg mene, at løberne udøver en betydelig grad af selvbestemmelse i deres oplevelse af sig selv og verden omkring dem. Sådan styrer de de indtryk, de får tilbage fra verden. Det er én af grundene til, at mine informanter løber ultramaratondistancer i bjergene. En anden grund er, som Joe her beskriver det, at løb også bare er skidesjovt og virkelig *awesome*: "Nogle gange, når jeg løber, kan jeg helt sikkert forbinde alle de her ting. Du ved, evolutions-dit og dat, hvilket jeg er sikker på har sin gyldighed. Men jeg vil også sige, at løb også bare er skidesjovt og virkelig *awesome*! Du ved, det er en gennemgribende god oplevelse at gå ud i bjergene og føle sig glad og tilfredsstillet". ■

Forslag til videre læsning:

Goffman, Erving (2014[1959]) *Hverdagslivets rollespil*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Leder, Drew (1990) *The Absent Body*. Chicago: University of Chicago Press.

McDougall, Christopher (2012[2009]) *Født til løb: et skjult folk, en flok superatleter og det mest fan-tastiske løb, resten af verden aldrig så*. København: Turbulenz.

KASPER PAPE HELLIGSØE ER UDDANNET ANTROPOLOG FRA AARHUS UNIVERSITET I 2016. HAN HAR SIDEN AFSLUTNINGEN PÅ SINE STUDIER VÆRET TILKNYTTET MOESGAARD MUSEUM, FØRST SOM MUSEUMSINSPEKTØR OG SIDEN SOM FOREDRAGSHOLDER. HAN ER NU ANSAT HOS ALEXANDRA INSTITUTTET, SOM ER EN ALMENNUTTIG IT- OG TEKNOLOGIVIRKSOMHED, DER ARBEJDER FOR AT SKABE VÆKST OG VELFÆRD I DANMARK.